

«DROSCHAK»
REVUE MENSUELLE
organe
de la F. R. A. I.

ԴՐՈՇԱԿ

№ 1
JANVIER
1927
PARIS (France)

«ՀԱՅ ԵՆԳՐԱՓՈԽՆԵՎՆ ԳՐԱՆԵՎԿՑՈՒԹԵՆՆ» ՕՐԳԱՆ

1926-27

Անցած տարւայ ընթացում ևս ճեր կեանքի ամենեց ակնի աչքի զարնոզ փաստը մնաց այն, որ ո՛ր միայն չլուսինքն ճերմեցում սառլ յեկա զազութաւուրութեան և Հայաստանի միջև, այլ ակնի ևս խորացաւ վի՛ւր այդ երկու հաստանների միջև: Երևանի ներկայ իշխանութիւնը ո՛չ մի տարլ փորձ չարաւ զազութաւուրութիւնը կապելու Հայաստանի հետ, զազուրութեանը Մայր - Երկրի մասնիկը զարմեցու համար: Եւ շարունակեց զազուրութեանի վրա նայել զլիաւորացուէս իբրև նիւթական աղբիւրի կամ կոմունիստական զազուրութեանի տարածման միջոցի և իր ձեռնարկներին տեց համապատասխան ընթացք:

Այսպէս, միայն արտասահմանից դրամ Հասարակու ևրլլի կիկեան զարդուրութիւն անելու նպատակով ստեղծեցին ու շարունակում են ստեղծել Հօկերը: Եոյն նպատակն են հետապնդում խորհրդային զանազան զորսակները՝ զ սակարական ներկայացուցիչներ ք, զնպատասխան զարտուղարներ, թուլիկներին սմասական ստացող ուսանողներ ու մտաորակներ: Միևնոյն գերով Եւրոպա և Ամերիկա ուղարկեց Հօկի և կարծիր խաչի մեծադուռի և բազմամասն պատրիարկութիւնը: Անցած տարւայ ընթացքին ճէկ հատիկ գործ չկատարեց, որ իրաւունք տար ժամանելու, թէ Երևանը զազուրութեանուրութեան մասին էլ է մտածում. ընդհակառակը, բազմաթիւ քայլեր արեցին համոզելու համար, որ զազուրութեանը չայ թուլիկներին համար կէթան կոյրեր են ու գործիքներ Երրորդ Ինտէրնացիոնային պղտոր նպատակների համար: Անգամ ներգաղթի հարցը, որ, ի վերջոյ, ունեցան խիստ ողբերգական վախճան, օգտագործեց Եոյն իսկ ի շահ և ի փառս խորհրդային իշխանութեան: Եոյն իսկ Երբակի ապէտը Հայ թուլիկներին և Երեցի մտանքների մեղքին զէնք մասայեց կուսակցական շահախնդրութեան:

1926 թականին էլ զազուրութեանի կեանքը զարգացաւ առանձին, Հայաստանինը՝ առանձին:

Հայաստանում տարին սկսեց զանգաւածային ձերբակալութիւններով: Խորհուրդները վերընտրութեան ժամանակ իրենց յաղթութիւնն ապահովելու և Դաշնակցութեան մի անգամ էլ հարածելու յոյսով թուլիկները Ալիաշի նկուղները լեցրին հարիւրաւոր անեց մարդկանց և մաս տար ամիս շարաւարուց յետոյ՝ մի մասին առանց դատ ու դատաստանի ազատ արձակեցին, ամանց աքաղեցին, շատերին մինչև այժմ տ էլ պահում են բանտերում, իսկ մի մասի նկատմամբ խաղացին դատական մի զանաւոր ամբաստանելով ինչ որ պիղղական զարտուղար Խուշոյանի սպանութեան մէջ: Դատը փաստօրէն եղաւ Հ.Յ. Դաշնակցութեան դատ, որի ընթացում չայ կոմունիստները մի անգամ էլ ջոյց տւին, թէ ի՛նչ խուճապային չողբանութեամբ են բռնած, թէ ինչպէ՛ս վախկտու ազաւոր նման սարսափում են ամեն մի թիկից: Դատաւարութեան ներկայ եղող բազմութիւնը մի անգամ էլ ականատես եղաւ թուլիկներին խայտառակելուն և Դաշնակցութեան բարոյական յաղթանակին, թէ և Երևանի մասուրը անապին աղմուկ չանեց խորհրդային իշխանութեան սարած յաղթութեան մասին:

Թուլիկեան աղէկաբարութեանը շարունակեց և զգիւրարական նակատում: Ամտարակոյտ, հայ ժողովուրդը վերաշինում է իր ստեղծութիւնը, աշխատում է ամբացնել իր գոյութեան նիւթական չիճերը. այդպէս է Երաւ Լուրիւնը. Երա ողբի շինարար է: Բայց նա ստեղծարարութեան ո՛չ թէ շնորհիւ խորհրդային իշխանութեան, այլ եւս հաղիւտակ այդ իշխանութեան զոյութեան: Օ՛ր, ի՛նչ անզուտպ կր լինէր Երա շինարարական թափը, ի՛նչ չոյակազ զորքեր կը կոտորէր նա, եթէ թողնւած լինէր իր ազատ կամքին, ու եթէ ի

վիճակի վնասը անկազանագործն արտայայտելու իր լիարար բնագրը։ Այդ առողջ ու կենդանի բնագրի արդիւնքն է այն, ինչ որ չկեւում է Հայաստանում, որը, դժբախտաբար, այնքան էլ չափ չէ, որքան ճշմունտ են շայտ առ րուլշիկները։ Դեռ մինչև այսօր, էլ Հայաստանի տնտեսութիւնը գնաւում է նախապատերազմական վիճակից շատ յետ, իսկ երբարարական անպիտի ճիւղեր, ինչպէս բովանդակութիւնը կամ արեւգործութիւնը, յետադիմել են նոյն իսկ նախնայաց տարւած րամեծատութեանը։ Պետական շինարարութիւնն էլ նոր աշէր ընկնող խոշոր գործեր չի տեսել, եթէ չհաշտեց երեանի երկկտակայանը, որը դեռ կիսկատար վիճակի մէջ է։ Մի բանէ նոր տուն, մի — երկու պանագործարան, զորչ ու կէսն պետական չէնք, մի շարք նորգութիւններ ենի, Հողագործութեան և չանգրի ուսումնասիրութիւն, այն փաստօրէն Հայաստանի խորհրդային շինարարութեան ճանգուղի թռիչքը։

Այդ գիտելիքը ոչինչ է ճանճատած այն գիտելիքի նկատ, որ գործնքն բնական պատանարները Հայաստանում — անբնական զարգացող անասունների ժանդախտը, որ տասնակ ազարաւոր դոճեր տարաւ Հայ գիւղացիութիւնից, բամբակի ճլոռ Հիւսնդութեան գործած անբը կամ քրտերի Հասցրած նարածը, Քիւրկուհեքան, միջկենդ և աշխիների սրբի Հիւսնդութիւնները, կարկուրի, երաշտի ու չեղեղների պատճառած վնասները — եթէ կարելի լինէր վիճակազարկան թեր ներկայացնել, կը պարզէր, որ բնութիւնը և իշխանաւորների անփութութիւնն ու կամայականութիւնը անհամեմատ անելի է խելի ժողովրդական տնտեսութիւնից, զան տեղ է խորհրդային շինարարութիւնը։

Դրա վրա պէտք է անկայնել և այն տարապայմանօրէն ծանր կցուցիւթիւնը, որի մէջ ապրում է ժողովուրդը սակաւահողութեան պատճառով... Հայ գիւղացիութիւնը թեղաւում է նեղ սահմանների մէջ և Հազարներով արտապարթում իր Հայրենիքից, իսկ Հայկական երկրամասերը շարունակում են մտլ գրաւած ճեղքարակիցք ու ճղաշնակիցք անբարպետութիւնների կողմէ։ Այդ Հողի վրա սեղի ունեցան յուզումնալից շղջներ-ժողովուրդը դիմեց մինչև թիֆլիս ու Մոսկա՝ աղերսով, որ Հայաստանի միացնել Եարուր-Նախիջևանի գոտարկ տարածութիւնները, բայց բոլոր այդ քայլերը անցան անհետեանք։ Երեւանի վարիները ո՛ր միայն իրեցն ժողով-ժանդային Հայաստանի Հայրենիքի սովից մեղմացնելու Համար, այլ ժողովրդի նախաձեռնութիւն էլ դատապարտեցին։ Մահմադարի Հացքի պէս ճգեք-բուժողականութեան արթնացումը անպարկեշտ ճարտերն Հայ կոմունիստների աչքին նախապարտաւոր են ու Հակախղափրական ճղատման... Երևանի

վերջին տարւայ քաղաքականութիւնը կոչուրին անդամ չամոզեց, որ Հայ րուլշիկները Հայաստանի իշխանութեան չեն, Հայ ժողովրդի ցարք նրանց ցարք չէ, Հայ ժողովուրդը նրանց ձեռքին չում նիթ է միայն Մոսկալի քաղաքական չաշխիները Հետադիմելու Համար։

1926 թականը Հայաստանի ժողովրդի Համար եղաւ դորը, յուսատու հեռանկարներից զուրկ, անպտուղ աշխատանքի և աքնութեան տարի — մէկը այն մտայ տարիներից, որոնցով Հարուստ է խորհրդային երկակաւութիւնը։ Պատիներ էլ անելի անարդ դարձաւ տարւայ վերելք, Երբակի աղէտի Հետանցով, երբ ամբողջ մի գաւառ վերածուեց անբարակների կոյտի և 80,000 ժողովուրդը նստաւ մոխրների վրա՝ Հստ պաշտօնական չաշխիների միայն Այլք — պոլ քաղաքը վերաշինելու Համար պահանջում է մտ շն միտն րուրքի ։ Մասամբ կամ ամբողջական վերաշինութեան պէտք ունեն 35-ի շափ դիւղեր։ Եւ քաղաքի ու գիւղերի ազդարակութիւնն ու տասարը պէտք է ապրի մինչև նոր բերք... Այդ ծով կարբիքի առաւ ի ոչ կարող է անել Հայ ժողովուրդը իր վրտա քրպակով ու նախաձեռնութիւնից զուրկ, ստրկացած վիճակով։ Մինչև այժմ Հայաստանում և Խորհրդային ամբողջ Միութեան մէջ չաւարած նպաստը փրկանք է սոսկ երկրաբքի պատճառած վնասների Համեմատութեամբ ։ Եթէ արտաքին անելի լուրջ օգնութիւն չլինի, Հայաստանը չի կարողանայ սեփական միջոցներով վերականգնել կործանւած դա առը։

Ազգային հաւաքականութեան անխաթոր զարգացման տեսակէտից միութարական շատ քան չկայ և քաղութանաշխութեան կեանքում, տարին անցայ, ինչպէս և նախկին տարիները, անելի յոյսերով ու փոքերով, քան դարական աշխատանքով։ Եթեմական, Հեղաբարձական ճիւղականան և բաղամթիւ այլ կարգի ճական պայքարները մնացին իրենց ուժի մէջ ։ Մասնատարակ տաշէր ընկան Հայ կոմունիստների թափած շնջերը պատակտու Համար քաղութիւնը, այդ և աղջօղտն ք գործում նրանք մեծապէս օգնեցին և Հայ կղերա — աղջտնական տարբերը ամակաւարներ և ուրիշներ։ Բոլշիկ — ամակաւար բոլքը յոչափելի փաստ է արտասահմանում և շատ է իշխեցնում թիւրք — րուլշիկան գործակալութիւնը։ Ինչպէս թիւրքերը կոմունիստների անդէլպ, Հայ րուլշիկներն էլ ամակաւարների նկատմամբ անողք են Հայաստանում, որ ամակաւարների Հստ ու կինո մնացորդները ծպտուտ իսկ չեն Համարակաւում հանել, բայց արտասահմանում մտաւ յեցնում են նրանց այն ճաղտուստ դարձերի Համար, որոնք կոմունիստական դաւանաւոր թոյլ լի տալիս տնեղ իրենց — Ի մասնաւորի, ամակաւարները րուլշիկների ձեռքին կոչը գործէք են պղտորելու և խորհրդային քաղաքական կարբիքին

բին ի նպատակ օգտագործելու համար զազուրկուհայ ազգային — եկեղեցական կազմակերպութիւնները և Բարեգործականի մասնաճիւղերը : Բուլեիկներին ու ռաճկավարներին միանում է, անշուշտ, և ընդհանուր ասեղութիւնը ղէպի Ն. Յ. Իշմաէկցութիւնը : Ետն իսկ Երևանի երկրաչափի պէս մի համազգային աղէտ անցոր դուռեց մարտի րուլեիկ — ռաճկավարներին կուսակցական կերպը այդ աղէտը երանք ծառայցիներին իրենց կուսակցական պայքարի համար :

Արև կողմից Երբակի երկրաչափը միակ ցնցուն ղէպեր էր, անցեալ տարւայ ընթացքին, որ, առանց խորութեան, յուզից կապուեալայ յորդ խաւերն ու հոսանքները : Օգնութեան համազգային ընդհանուր ձևաւարի, ճշտ է, կարելի չէրու առաջացնել, բայց ժողովրդի լայն զանգամներին, Հայաստանի զգախառութեան առթիւ ցոյց տաւ զնրճ կարեկցութիւնը և երևան հանած զուսերութեան ողբն յուսադրել են մայր աստեանին : Արտասահմանում անկիւն չմնաց, որտեղից Հայկական քիկորները զրաճ կամ հպտուտ չհաւաքէին և սելիտաններին շուշարկէին : Տեղ — տեղ, սղկտի առաջին տպաւորութեան տակ, ստեղծեցին և համազգային մարտիները, որոնք սակայն, զերծ չմնացին խորհրդային զործակալներին զուսերի յարմակումները :

Գաղութաւայ կանգնում, որը շարիտ, ուշադրու է և այն ճիշդ, որ զաղթականութիւնը ցոյց աւեց սզգային կրթական — մշակութային զործի կազմակերպութեան համար : Այս տեսակետով, որը նսանումներ կատարեցին Երուպայում ու Աուրիայում, բայց արածը դեռ ոչինչ է այն անսահման կարիքի առաջ, որ զգայում է սակ տեղ, յատկապէս նոր սերնդի դաստիարակութեան իրապատում : Անէն անցնող տարի բարոյական աւեր է զործում և ղէպի ունցում մղում մեր երկատարութիւնը, հեռացնում է նրան հայ իրականութիւնից ու հաստեակ կենսահայ — այդ իրողութեան հանդիպ մի կաթիլ չուր է կատարւած այնասանը :

Այս շարիքի ղէմ կուելու և, առհասարակ, զաղթականայութեան կենսաբը աւելի զիտակից, կազմակերպւած ու բովանդակալից կերպով առաջ տանելու անսակտեց անցանկատելի ղէր կարող էր կատարել համազգայութային կազմակերպութիւնը, բայց այդ հարցը, անցեալ տարի էլ, մնաց անլայն ու զործնակարելն հրապարակ շղթեց : Ղիտարուպէս բուլեիկ — ռաճկավար բրիկի թշնամական ղիբից պատճառով : Գաղութաւայութիւնը շարունակեց սպերն տարներն — առանձին, առանց ընդհանուր նպատակի ու ղեկավարութեան, յանձն աշխատել, պատակւած : Ահապէն նուազ ու նրեթական միջոց վատնեց հասարական նպատակներին համար, բայց արդիւնը շատաւեց : Սա պարտաւորութեան

զլիտութիւն է, որը, իբրև ժառանգութիւն, փոխանցում է և յաջորդ տարւան :

Գաղութաւայ իրականութեան մէջ, անհնարուատոր երևոյթն, անկապած, Ն. Յ. Իշմաէկցութիւնն է, որի կազմակերպական լայն ցանցը տարածւած է աշխարհի ամենատեղի անկիւններն անգամ : Անցեալ տարի էլ նա սպրեց նուս կենսալով և ժողովրդական զանգամներին մէջ վատ պահեց ազատութեան յոյսը : Անցեալ տարի էլ նա մնաց բուլեիկան զաղթականութեան անողջ զննադատողի ղերում և տարածեց ու խորացրեց Անկախ և Միացեալ Հայաստանի զաղապարը : Անցեալ տարի էլ նա շատ շինայեց հայեցելու համար Մայր — Երկրի և զաղութաւայութեան միկ լսանցան խորհրդային ստույցը և զաղութային բրիգորիով նրեթապէս օգնելու Հայաստանի վերաշինութեան : Անցեալ տարի էլ նա սպրեց հայ աշխատաւորութեան կանգնում, հայ աշխատաւորութեան հետ, հայ ժողովրդի յոյսերով : Եւ երկրում թէ արտասահմանում նա մնաց միակ ազգակը հայ կենսի, որը վայելում է ժողովրդական լայն զանգամներին համակարանն ու վստահութիւնը, որը իր զործնակութեան մէջ իսկապէս յնուում է ժողովրդի կանգն վրա :

Անցած տարւայ ղէպերը առանձնապէս շեւտեցին այն փաստը, որ հայ իրականութիւնը բաժանւած է երկու անհասար մասի — մի կողմ օտար սահմանի ուժով իրենց տիրապետութիւնը պահող հայ կոմունիստները իրենց հետևողներին վտար խմբակներով, մի կողմը — հայ ժողովրդի հոծ մեծամասնութիւնը՝ իրեն առաջնորդ ունենալով Ն. Յ. Իշմաէկցութեան զաղապարներն ու կազմակերպութիւնը : Գայթաբը այն երկու մասերի միկ անցեալ տարի էլ եղաւ անսալտ ու կրքոտ : Եւ զանգամային ձերբակալութիւններն ու Ն. Յ. Ի. զաստիարակութիւնը Երկրում և ձճ. Յ. Գ. Օր » — այս համաժողովրդական փաստը տոնակատարութիւնը արտասահմանում կենդանի մկայ են մեր պիտուի, թէ՛ հայ բուլեիկները այսօր էլ, ինչպէս հիշ տարի առաջ, մեծակ են, անհարպուտ հայ իրականութեան, ոչինչով չեն կարւած հայ աշխատաւորութեան հետ և զօրաւոր են ու տիրապետելու : որը այն զործնակական հարցերը, որոնք յոյսում են մեզ 1925-ին, մնացին

Այս է աւա 1926 թւականը իր զրական ու բացասական արդիւնքներով : Եստ բարեց յուեց նա աշխարհում ու հայ ժողովրդին, որի համար կարելի լինէր ինչև նրան երախտագրութեանը : Բոլոր այն զործնակական հարցերը, որոնք յոյսում են մեզ 1925-ին, մնացին

չլուծուած նաև 1926-ին և փոխանցուած են 1427-ին, իր ստացած ժառանգութիւնը 1926 թւականը ամբողջապէս յանձնուած է իր յաջորդին: Այդ հարցերից զխտաւորներն են —

Հայաստանի սահմանների ղեկարահակումը:

Հայր գաղթեակամութեան տեղափոխումը Հայաստան կամ Հայաստանին մերձակայ վայրեր, որք նա կարողանար իր տնտեսական և ազգային — մշակութային նկարագիրը պահել անզգայութիւն:

Հայաստանի և գաղութաշայութեան միջև կառուցած շինական պարիսպների վերացումը և Մայր — Ներքի ու արտասահմանի հայկական զանգուածների նկարագրի և մուտար ու բարոյական կենդանի յարաբերութեան հաստատումը:

Գաղութաշայութեան կազմակերպումն ու համագաղութային ղեկաւորութիւն կենտրոնի քաղաքացիական, ինչպէս նաև տնտեսական և իրաւական նոր դիրքերի նախաձեռն ու արդարացումը:

Նոր սերնդի, երիտասարդութեան հանրային քաղաքական դաստիարակութիւնն ու կազմակերպութիւնը երկրում և արտասահմանում:

Օգնել և զարկ տալ Հայաստանի շինարարութեան ու բարգաւաճման և Հայաստանի ժողովրդի տնտեսական ու մշակութային զարգացման:

Ս, իբրև 1926-ի յատուկ ժառանգութիւն, Շիրակի երկրաշարժի պատճառով վճառների դարձնումն և տեղում գաւառի վերաշինութիւն:

Այս և նման հարցերով մուտք ենք գործում մենք 1927 թւականը: Եւ կանգնած նրա շնորհիւ՝ կոչ ենք անում Հայ աշխատարարութեան, մեր բոլոր ընկերներին՝ հոռնդուն ու հաստատար՝ կրկնապատկել ու հոսկապտկել ուժերը և առաջ շարժել Հայաստանի քաղաքացիական: Անցնող ամէն մի տարի մասնցնում է մեզ մեր նպատակին: Եկող ամէն տարի՝ ապահովում է մեր յաջմանակը:

ՌՈՒՍ-ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՀԱՎԱՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄԵՒԵԼՔՈՒՍ

II

ՁԻՆԱՍՏԱՆ զիշտաբէլ աշխարհակալութեան ամենէն անոցը և ամենէն զբարխա զոհերից մէկն է: Ոչ թէ երկու, այլ զբոթէ բոլոր բնէն պետութիւնները, կենդիւր անզոյր նման, աստեանկ և աւելի տարիներէից է վեր, թառել են նրա վրա ու յուռուտ են նրան շորս կողմից: Արտաի սցեդակիցն ծապոհիան, Ամերիկայի ստարապետը Միացեալ Նահանգները, Սուրբայի բաժնեաւորութեան պետութիւնները՝ Ֆրանսիան և Անգլիան, ոչ նազ շարժով նաև Ռուսաստանը, կայսերական Գերմանիան ևս անցնալուով, շինական հողի վրա պայքարի են զուրս կել մէկը ամենեք, ամենքը մէկէ դէ՛մ տերանալու համար 450 միլիոնոց ամենահին կուսութեան մտղովուրդներէից մէկի հողուն, թայ մասնաւոր՝ մարմին: Մէկին աստուգապէս անտեսական ինչոքրն է շահադառուող, երկրորդին՝ հողայինը, երրորդին՝ ռազմականը, և այլն: Այդ զեշտաբէլ անզոյրը, որ փոխադարձ պայքարի միջոցին, պատարառ են իրար միտ ուռելու, անելի կամ պակաս լուսով համբարչուում են իրար հետ, երբ ինչոքրը վերջապէս որոշել է վերաբերում: Ձե՛ք որ ամենքին էլ քրտմին կը հասնի:

Այսօրայս շինացիներ իրաւաւորը, որոնք իազույ, աշխատաբ և ստղուն կերպարներն են կելլ, այն միտմտ հուսան անէին, թէ ինչոց կարենի աշխարհէ շորս կողմ, հաղաբարութեան բոթի վրա, բարձր պարագանք զայլով յաւիտեանպէս սպաւով պիտի մնան օտար զեղերի ներքուստից: Ս, սակայն, այդ պարագանքն կել որոշ շարժով

իսկապէս ոչ կարող եղան պաշտպանել շինացի հողարժի արդար վաստակը ընդդէմ հիւսիսի անապատներէի ներքուստ քաճախաւորչիկ-խաշարած հողաւորներ, նրանք անկարող եղան թիթի զմարդութիւն իսկ հանգէս բերել, երբ աշխարհակալները հողգնաներով ժառնցան նրանց: Իսկ Ֆրանսասուրջ քրտուսող ծովերը, որ բնութիւնից իսկ կարծէք կուսու ունէին օտարի առաջ անտանելի զարձնելու այն, ըզհակառակը, անելի ևս զերաջրին արեւելից ու հարաւից խուսող ծովափայտ աշխարհակալների գործը:

Իսկաները առաջինն են լինում, պետութիւններէ շարժում, որ շինական պարիսպները անցնում և սոց են դնում ժողովային կայսրութեանը հողի վրա: Դեռ 1727-ին նրանք մի պայմանագիր են ստորագրել առջին շինացիներին, համաձայն որի 200 ուսու վճարուականներ իրաւունք էր արուած երեք տարին մէկ անգամ արտարական նպատակներով ու առանց ունէ հարկային պարտականութեան Գեկին երթալ ու վերադառալ: Եթէ այլ և մի քանի ուրիշ՝ մասնակի նախադրանքներ մէկէք դնելու լինենք, կտեսնենք, որ 19-րդ դարու 40-ական թուականներին է տեղի ունենում աշխարհակալ պետութիւնների առաջին միջամտութիւնը Ֆրանսասիայի ներքին գործերում:

Որքու օտար վերաբերանք հանգէս են նրան այս անգամ ապրել անգլիացիները: 1839-ին շարս և շինացիներ միջև ծագում է ապուլու հայտնաբացիները մէկէք դնելու լինենք, կտեսնենք, որ 19-րդ դարու 40-ական թուականներին է տեղի ունենում աշխարհակալ պետութիւնների առաջին միջամտութիւնը Ֆրանսասիայի ներքին գործերում:

Թույլ առը անդիպացի գեանառականներին՝ հեղափոխականներին (խաչկառ) ներանդելու և ժխտական քաղաքականներին քաղաքականություններուն նման քաղաքականներուն հրեղանակցելու։ Պատերազմ տևում է երեք տարի և վերջական է անդիպական յաղագրութեամբ։ Ձիսաստանը հարկադրանք է լինում սեղիդ առը և անդիպացիներին դիմել որպէս հրաշխարարութիւն զյախոնակական կողմը սեւան սակ էր լաւագործի նաւահանգիստներին չեղձը՝ Հոնդիսեղը՝ Համանուն կզգու զլաւ, Հարաւային Ձիսական Ժողովը։ Այդ զիս բաւական է։ Ձիսաստանը պարտաւարում է հինգ նաւահանգիստներ ևս՝ Շահալա, Գանտան Լալլին, բայց անկը բրտանական առևտուրի առջև։ Անտ այդ Ժամանակից պատմ ժիս ժեմ պետութիւններ ևս հետաքրքրելու են սկսում Ձիսաստանով։ Սկսում է քրտաթիւն և Քալանդար զարաշխարհը՝ զիսպարագանք թիւն Կոպա, բայց ստանտ կաշարութեան սահմաններէ զլաւ և սահմաններէ ներս։

Անդիպային հեւտուտ և ծրարանում և Ամերիկայում։ Տաղարին 1846 թեւականին ինկական առևտուրով երանք շնորհ են թերում այն իրաւունքները, ինչ որ անդիպացի ունեին։ Սակայն, վերջիններս Լանդին չէր թնու, որ որտեղիներէ իրենց զգրքին Կառնեն։ Ըստ պարտաւորութիւնի իրարորդ պատմարագին Կամար (1856 - 58), Դրս հեւտանքն էլ լինում է այն, որ անդիպական առևտուրի առջև բացւում են կնդրական Ձիսաստանի սահմաններ, նաւարկելի դետի (Ճանդիսեղ) զլաւ զտուտը ժի թանի նաւահանգիստներ։ Այդ ժիսեղին շրջանակներ ինտ աստանին ապշեցութեան սակ են տանում։ Իսկ 1877-ին Ձիսաստանը ստիպւում է լինում Անկամի Կովանաւորութիւնը Ֆրանսիային դիմել։

Ըստ այսպէս շարունակ, տարեցատար, ժամանակում է Ձիսաստանի պետական ճարտիչը։

Անցնել զարբ 90-ական թեւականներին Հրապարակ է զարեա նաև Յապոնիայի երկրաստարը, շարժակողական այնտեղականութիւնը։ Փրթում է 1086 - 95-ին շին - հապոնական պատերազմը։ Գարաւան Ձիսաստանը իր յարթականի զգրքին դիմում է Կորեան և Տարժուպան։ Իրաստանն էլ նույն ժիսերին սկսալալով է վերցնում Լիաուտոնց թիսարանին՝ Պորտ Արթուր ու ստորա նստում Մանչուրիայում։ Քիչ յետոյ Գերմանիան շնորհ է թերում Գրաստանը՝ Ինչիկ Ժողի ետերքին, իսկ Անգլան էլ ժի նոր նաւահանգիստ, Վիլհելմսբերգը։ Ձիսի իսպանացի զլաւ, Պորտ Արթուրի զիսաց։

Այսպէս անսնանտ սերտորեն պատերազմը 1901-ին, Մրկուտ են ամերիկացիք՝ բայց զուտե, պատմ սրբակցութեան պատանեղով՝ տեսնական - առևտրական գետի զլաւ։ Իրաս - հապոնական պատերազմը։ Գարաւան ուսները իրենց ինկական սեւաններին ժեմ ճարտ Կապիտաններին են դիմում։ 1911-ին, ինկական ինքագիտութիւնը զր - Ուսիստանից զիկալալութեամբ։ Լալլինները ներքին և արտաքին բանակներից պատասխանելու թուան շնորհը։ Տաղարում է երկնային ժիսարանութիւնը, Ձիսաստանը հոլանդում է Կանդապետութիւն, բայց երկիրը զարմուտ չէ զանում իր պատմութիւնը, ոչ էլ իսպաղալութիւնը։ Իսպանացի զարապիներ և ժեմ ու փոքր բանակներ իրենց թաթի սակ են տանում զանագան

երկրամասեր և կառավարում ըստ իրենց ժամանակի։ Օտար բուտեթիւններ ևս շարունակում են։ Լաւագործարանին պատերազմ։ Լուրաակ որ զարակիցները Ձիսաստանին և ստիպում են կուսել իրենց կողմին, բայց յալթական վտիւնակից ոչինչ չէ լաւում Ձիսաստանը, այլ քաղաքում է շարունակել կրել իր շրթանները։ Գրքանեման, Կամասիկ Վերաստան զարկալորի, հետաքրքում է ինկական սրբադաւալից։ Երս տալը բաժնի է ժուտ Յապոնիային։ Իրաստանն էլ, ժամանակ զարաքաղական կրիկներ տարերքին, զուտն է վերադառնում։ Այնտեղ ժուտ են, ուրեն, Անգլան, Յապոնիան, Ամերիկան և Տարանիան ժիսին։ Վերջինիս լաւագործութիւնը շատ է փոքր Ձիսաստանում, Ամերիկան էլ հետաքրքում է առևտրական նպատակներ ժիսին։ Յանկալում է կաշիկառուի յարկը զաւտուրով (1921)։ Ամերիկայի նախաձեռնութեամբ, ժեղծելու Կամար զլիստար ստիք՝ Յապոնիայի ստիքաբեր, բայց տուտց զարի թիսեկացման Ձիսաստանի Կամար։

Երեք կարգի են բաժանում այնտեղականներին նաւահանգիստը Ձիսաստանում - Կիւնալային, արտախալային (էքստերիտորիալ) և իսպային։ Անեն ժի պարտաւորան պատերազմ Ձիսաստանի սակն դրել է նախ և առաջ երկնայական աւազին թնու - պարտերը։ Դրանց յարկեր են անկախութեամբ զանագան փոխառութիւններ։ Այդ յարկի հեւտանքով՝ շուրջ 1 1/2 միլիարդ զուլարի է հանում ինկական պարտքը, որի ստիւնները սակ հեւտում է երկիրը։ Արդէս զլաւ զրաւական՝ պարտաւորելը իրենց ժեմը են սակն երկրի կենսական տարիները - երկաթուղիներ, ճարտար և այլն։ Կարք՝ Ձիսաստանը դիտանում է ժի ընդարձակ զաւարի։ Անտ ժապարակ տեւալները կամ շորքը սահմանելու իրաւունքից զրկւում է նա։ Անտ՝ Կիւնալային զլիստ։ Արտախալային էլ այն է, որ այնտեղական պետութիւնները ժեմը են թերել, իրենց կառուցութիւնի բանութեան Կամար, իրաւական քաղաքակրթ արտանք թիսները։ Ոչ թէ ինկական, այլ Կառավարութեան պետութեան օրէնքներին են ենթակալ նրանք։ ունեն իրենց սեւական զաւտարանները, վարչութիւնը, ոստիկանութիւնը կալլին։ Կարք՝ ժապարակցան կապիտալցիտի զրալլին։ Ըստ նկատի առել, որ 450 միլիան թեւականներն ժիլ յուր օտարներին թիւը 300.000-ից սակն չէ, զանց ժիլ էլ Կարի 20 - 30.000 հապոնացի ու, ժամանակը, անդիպացի հարաւաններ, որոնց լաւար սորկալում է լին ժողովուրդը։ Լոկային զրաւումներ կառարակ են կամ սեւաններին (կոնցեսիա) և կամ, առանկալալու, Կամարի ժեմը՝ որտան 90 կամ զկալա տարով։ Դրանց փոստորեն օտարներին զաղարկներ են։ Այստեղ ևս Յապոնիան է, ժամանակը, Անգլիան ունեն ստիւն բաժնիները։

Այլք տեսնելը, թէ ինչ պատկեր է ներկայացնում, Ձիսաստանի կողմ զլաւ, ուսու - անդիպակ վրցալալարիսից պատմագրից յետոյ։ Յապոնիան ևս, որպէս երրորդ ժեմ այնտեղական պետութիւն, անհիպալու կամ ինքնազալու ժամակից է այդ սրբակցութեան, իսկ Ամերիկան ու, ժամանակը, Տարանիան՝ փոքր շուրջ ժիսին։

հորիցային իշխանութիւնը, ենթին՝ քաղաքացիական ճակատները վրա յայնմանից ասանելուց շուտը, անմիջապէս ձեռնարկել է աստուածային լուրերը սեւաւազման ձիւն է, բարեան բոլոր երկիրները և Լեւոնասար վերամանկա ու կենտրոնական Ռուսաստանին կցելու նրա բոլոր փորձերը ցարճում են անյաջաբար՝ դուրսգլխեան և այլ եակատի վրա ժուռ է ձեռնուկայն, բայց զքա փոխարէն նա սեւաւազմը է և շէրտացնում աստիական բոլոր երկրամասեր: Կորիք Մոսկուի գալիստի ասկ են ասնուած Ռուսաստանի փաստական գաղութները Անգլիոյ — Կովկաս, Արքիէլան, Վրաստան, Հայաստանի վրա ժառը — իրա ժառը փոխանուած է զաշխարհի Քիչային, ապա նաև Քարթրեան ու կենտրոնական Աւիա, Սիբիր ու Հեռուոր Արևելք՝ մինչև Կապուպան սկիսեալու: Չարժիր բանակն արժանաւոր յախըզն է անգիթանուած ցարկական բանակի:

Այսպիսով, բուլեիկ Ռուսաստանը ճանկ էր քիմուսանի արմատներին: Ենքս դեմէ, թէ ճանկ սահմանի վրա: Անուր զնայից էլ կորը արտաբուում է Մանդրիսիան, որ լինական ճալ լինելով ձկնուղ՝ սպիշտութեան երկու գառներէ էր բաժանուած — հեւտիային Մանդրիսիան, Կարքին կենտրոնով, աստական իսկ նարաւային՝ Մուկոնէ կենտրոնով՝ Կապուպան գառի: Կարճալային Ռուսաստանը — Կուսով, Նարեա, նոր ժառընով ու նրապարակ նետելով յեղանակական կարգախօսքը — չէ զարանուով անողջովն վերականգնելու նին դիրքերը հեւտիային Մանդրիսիայում: Անկին զես, նա չէ իմացում և ո՛ր ժիջ էր թիջը — լինի զարգայական — դիւանագիտական թէ ասպական — նրիթական — անրձը Ձիւնաստանում բոցտակի ազնցութիւն ձեռք բերելու ու նաև Պեկինը, Ենքալը և, ճանուանք, Գանուանք ճրցադաշտի վերանկելու: Յայանի է աղէկ, թէ նարախան, Մոսկուից զնայան Պեկինում, յուր երեքանայ գալուստակարութեան ընթացում ինչ զնր խաղաչ՝ որ ներկայացում պնուսիքին և Գ. Միլկոպայինը լինական ճրցարեմի վրա յայնժամից զուր բերելու կամոր, թէն ասանց զգուր արքիէլն ինչ իսկ, զերէն Կարթուրան եղա: Մոսկու վերապահուալ:

Կարճալային Ռուսաստանի միջնաուսթիանը լինական զորներում կատարում է երկու ճակատի վրա: մէկ՝ հեւտիում, Մանդրիսիայում, մէկ էլ նարաւում՝ Կանտանում: Մինչ ասալին զէպում ցարկական աշխարհագրութեան արտքս նախապարտնէրով է ասով ընթանում աշտուայ Մոսկուան, Հարաւում, ընդհատուող, Հրապարակ է գալիս Գ. Միլկոպայինի շեղագիտական զարչին սակ: Ինչպէս որ Պարսկաստանի և Ալգանիստանի ճես զաշինները կոնով ու Հինըը դասակնով՝ փաստերն ուսական ճի բողաքականութիւն է շարունակում այլ եզրէրներում, նոյնք նաև՝ Մանդրիսիայում: Լինէր Հրաւարակ, ճիշտ է, կապիտալայնանութիւն և այլ արտանմիջանկից բան Ձիւնաստանում — փաստերն նա աղէկ ձեռք մէկ յուէր այլ սմէնը, — բայց զքա փոխարէն նանց պինգ պանկ էր զերթուր Հեւտիային Մանդրիսիայում:

Այս իմաստով էլ Մոսկուան ևոր զաշինները կցեց Ձիւնաստանի ճես, 1924 թականի սեպտեմբերին Պեկին կատարութեան, նոյն թականի սեպտեմբերին էլ Մանդրիսիային, ներկայիս սակաւաբակ ուղ Հեւտիային Ձիւնաստանի միակենան սէր զարմար Ձիւնաստանի ճես: Համաձայն այլ զաշինագրքի՝ արևելեան լինական Կիւրաք (Ճանդուրական) երկաթուղին կամարում է ուս — լինական ընդհանուր սեփականութիւն և կատարարում է խառն վարչարան ձեռքով: Ապա՝ Ռուսաստանը շարունակում է Մանդրիսիայում սէր կանգնել մի շարք արտառողային իրաւունքներ, ունի էր զպրոցները, սեփական արհեստակցական կարգանակութիւնները, ճամուլը, Հեւտիայական ասանձանդուրանները և այլն: Կարճ՝ Մանդրիսիայում Կարճալային Ռուսաստանը փաստորէն և իրաւաբանութեան նանգն է գալիս որդէս ճառագարը ցարկական աշխարհագրութեան: Վերսիլեից զաշինագրքերի հիւնք է կողմում է 1896-ի լինարական զաշինագրքը, որ վերտրերում էր արևելեան-լինական (Ճանդուրական) երկաթուղու կատարման և շաւտարման: Սե որ յապահանջական է, էր զնես 1925-ի սկիզբին Մոսկուայի և Ձիւնաստանի միջև զիւնագիտական ասալին ընդհարումը սեղի ունեցալ արևելեան — լինական երկաթուղու յուրը, և էր ուս ստերն Իվանովին, լին միակենան զարմարը վտարեց պաշտնից: Ձիւններն էր զիւնագիտական գրութիւններն և խորհրդային ճամուլը յարաններէ մէկ սաւլ ղիջին 1896-ի ցարկական զաշինագրքը ու բողոքեցին ուժգնութիւն, թէ՛ սաղի սակ են արտւած կզան զաշինագրքերը:

1926-ի սեպտեմբերին նոր ընդարում սեղի ունեցալ Մոսկուայի և Ձիւնաստանի միջև: Վերջինիս կարգադրութեանը այս անգամ փակեցին, որդէս պրոպագանդի և սպիտացուի կողմներն, բուլեիկներն արհեստակցական ճամբները, քանց զպրոցները ննթարկեցին լինական վերահսկողութեան, դրակեցին Մուկոպի գետի անտարական նաւերը, որդէս սեփականութիւն արևելեան — լինական երկաթուղու, վերջուպէս, փակեցին խորհրդային դրամաններն թաժանուէները Մանդրիսիայում: Այս անգամ եւ բողոքեց Ձիւններն ուժգին կնքով, զրկեցին բարձրախի յարաններ, բայց՝ անուրան, Մոսկուան նարկարան եղա, զէթ մի որդ թաժանակի ճամբը, կէն լին ճամուրներն ղեղարանները: Անկին զես, նա ստիպում եղա Ձիւնաստանի պատնելով, յես կանչել Կարթուրան:

Այս սմէնի նետում Մոսկուան սեռնում է կապիտալիս և ԱՅՊՊՊՊՊ ճառը: Ինչ խառ, որ զա կատարելու է ճամագապանութեան է նշարանութեան: Աղգիտանան իրաւունք ունի ճամագապին պնկելու: որ Անդրիսիայի զարգայականութիւնը Մանդրիսիայում մի ասղին է կապում այն մեծ շքթային, որով նա Արևելայում սուրում է յեղաքային Ռուսաստանը: Ինչ խառ, որ Սապոնեան էլ էր զարգայական — ստանական ստիկն Մանդրիսիայում բոլորովին սնկար զարձակելու, իսկ նարարուր է՝ մինչև իսկ վտարել սալու: Կապուպան է ճեսագիտով: Բայց Մոսկուան ճառումում է մի բան, այն, որ նոյն այլ զէնները զորն է ստան

այդտեղ է, որ նա սխիզի էլ տարբերակ դրամական ախարհագրաբանին: Այս տեսակետից շատ շատերն արհեստական է կարգ Մադեյի մի զարգան ընդհանրապես չուն: Նա իտալականում է, թէ հերտ, որ Մանչեսթրի գրուելով՝ ցարական Ռուսաստանը ախարհակալաբան է արել, յար է նման միևս պետութիւններին, բայց որ՝ խորհրդային կառավարութիւնը չէ կարող համարուել որք ժամանակաբանից ախարհ ժամանակ, որչափ ասեմ որ միևս ախարհակալ պետութիւնները կը շարունակեն մնալ ինքնակա չուղով: Իրանով իսկ նա ապահովում էր, որ խորհրդային և դրամատիրական ախարհակալութիւնները միևնոյն մեղայի տարրեր երեւնեն են միայն: Բուլշևից քաղաքագետները և տեսաբանները որք էլ թուն իտալ և դրամ են, թէ ցարական կառավարութիւնը, իսկապէս որ ախարհակալութիւն է արել՝ ժամանակից դրամով գովկաւոր: Քուրդաստանը, արդոյ՝ Միլիոն Արսի և այլն, բայց բուլշևիցներն այս ասելով, իրենց նախորդներին էլ իրենցովը անգործ՝ շատ պինջ են պահում նրանց Բոլշևից Բանագրին ժամանակաբանի:

Տարրեր է պատկերը Հարաւային Ձիմաստեղում: Անաստասիա աղայն է, որ անգլիական ախարհակալութիւնը ստորանել է իր ցանցերը, ուր ասկան անմիջական շահեր չունի Ռուսաստանը: Հարաւային Ձիմաստեղում է զարեմայ, Կանտոն կենտրոնով, ուր Եսաւայն է ու յայժմանակ է ասորն չին ազգային ազատագրական շարժումը՝ Կուոմինտանգ (ժողովրդական) կառակցութեան զինակալութեան անկ: Նրա չեմուկըր եղել է անհրկեան կրթութիւն անկ և 1911-ի չին յեղափոխութեան զեկուլար ՌուՅմաստեղը, որ գահաճնեց երկու տարի անով: Դա զուտ ազգային զեկուրդական կամակերպութիւն է, ընդհանրական երանգաւորումով: Նրա շարքերում կան նաև, թէև փոքրաթիւ, ծայրայեղ ապրքին՝ անամանագր - բուլշևիցներն անկուրեւորով:

Կուոմինտանգը կուտ է երկու նակտոք վրա, Աերին և արսաբին միանգամայն: Ներքին նակտաւում նա կանք է Թափում Ձիմաստեղը ազատագրել քաղաքական ու բազմաթիւ միակեան զարգաբանները սիրապահութիւնը, անորդայնակ, երկրորդ մի և ընդհանուր ազգային կառակցութեան ձեռքը սակ: Իսկ արտաքին նակտաւում էլ կանքեր է Թափում՝ ազատել երկիրը օտար կառակցներից, որչիք անասուր կոչմ՝ նոր պաշկներն ենքել պետութիւններին կես:

1925-ի մայիսին, Շանքայի մեծ գործադուլից և յարակից զեկուրդից յետոյ նոր Թափ արտա ժողուց պետական պաշարք: Այդ պաշարքի զեկ ազատագրական շարժման զեկուլար կառակցութեան շարքն են անաւայն ինչպէս զուտ բանորդական հոտ շարժանները, ախարհ և չին վրձնակալութեան և ձանք քաղցեւորութիւնը: Չիւլապիութիւնը գործուն ժամանակութիւն չունի այդ պաշարքի մէջ: Այս մէկ ու կէս տարուայ ընթացքում անկայտան յաղորդութիւններ է ունեցել չին ազատագրական շարժումը: Նա ասեղծել է իր կառավարութիւնը (Կանտոնը), քանից, վարչութիւնը: Այսոր գրեթէ անորոշ Հարաւային Ձիմաստանը ենթակայ է Կանտոնի կառակցութեան: Ծայնէկերան գնալ անկեան է նրա և Հինգուրի մէջ: Անկի Հինգուտաւանագր և Գեկինքն ու ուղջ Ձիմաստանքն սերբանուց

երս վերջնական նպատակն է: Հինգուտ գրուութեան սերն է դիւտարագրայ Գանդարինը: Նա անի սերից արքանեակներն եւ, Կուլայիթու և այլ զարգաւարներ: Հինգուտն է գործում, Մանչուիայի սակման վրա, քարտանեանք կըլանք զարգար Մեկուց: Մա ասորն է ու անկաւտագրը Յանչուիթի ու միևս զարգարներին և, ընդհանրապէս, զարեւակիցը Կանտոնի կառակցութեան:

Ան ինքնակա ներքին նակտաւ, ուր իրար զեկ, տարիներից է վեր, կանգնել են երկու կառակցութեան, մէկը ազգային - յեղափոխական, ընդգրգուվար - ազատագրական, միւրը՝ անաստագրական - բուլշևիցական ու յեղափոխական միանգամայն: Բայց ինչպէս այն է, որ այդ պաշարքը զուտ ներքին ինքնակա կանգանակք չունի, նրան միջամտում են քուրդոյին օտար ուժեր: Յանչուիթի և արեւմտակաների յեղափոխական են զրամատիրական երկիրները: Իսպանիան և Ազգիան անասուրդու, մասամբ նաև Անհրիկան ու Պրանսան, իսկ Կանտոնի կառակցութեան և քարտանեանք զարգարք Մեկից եակը՝ Կորհրդային Ռուսաստանը: Այդ միջամտութիւնը երկուստեք և անաստագրայ կառակցում է և՛ զեկոյմ ու անգամամիջակ, և՛ դրամով ու քաղաքական զիւնանգրական արկակութեամբ: Կանտոնի բուլշևիցի պաշակայտի պետ, քրիստ, Մուկայից մարքն է, անս զարգար Բուրչուին: Բուլշևիցի ախարհագրներ յիւտում են Կանտոնում, Շանքայում և Հարաւային զիմաստեղում: Մեկն էլ ներքին Մանչուիայի վրձնագրում՝ նի Կուտու և անգամայն օտուտ: Միև կոչմից, Գանդարինը ծայրանայի է Ազգիայի պարզ գործադուլում է: Այսպետով անս, օտար միջամտութեամբ կառակցում է Ձիմաստանը ներքին շարժման պտուկիցը, նա զուրք է սերում իր անկից ու ծառայչուտ յուրոյին օտար նպատակները: Մուկայն իր ինքնակա գործունեութեամբ ապրել է ուղում Լոնդոնի վրմ՝ յարուտ իր կորքից կործանայ անոր քաղաքական և ֆինանսական գիւրուներ, Ազգիան էլ, ընդհանրապէս: Երկուր կամար և ինքնակա ինչպիցը ու թէ ինչուանկատակ է, այլ զարգ միջոց միայն՝ սեփական օտար, ինչպէս նաև, ուր անասուր, միջկազմային Կանտոնի անպիական աստիւտք: Այս չէ իտեղապարտ, անայն, արձանագրելու այն փաստը, որ Կորհրդային Ռուսաստանի գիւրքը Ձիմաստեղում, անարկայտեմ գիւտան, նպատակն է նրա վերջնական ազատագրման, իսկ Ազգիային, ընդհանրապէս, յաղորդութեան զեկուլար կայան է անգանցելու չին ժողովրդի օտարն ու ձեռքը կապկալող արտաքին ու ներքին շրթանները: Իրերի ընթացքը արձանագրելու յանգիւր է, վաղ թէ ուր, 450 միլիոնից չին ժողովրդի վերջնական և կառարեայ ազատագրման և ներքին, և արտաքին նակտաների վրա:

Մինչ Մանչուիայում և Հարաւային Ձիմաստեղում խորհրդային և բրիտանական ախարհակալութիւնները զեկ - զեկ են կանգնան գիւրուտակի յաղորդութիւնները, նման կակամարութիւն զուրքութիւն չունի Մեկուլայիայի սակմաններում: Այստեղ ապրել անգրանցելի է օտար սիրապահութիւնը, նա յաղթական է Ձիմաստանի անգիւր, որի մասն է կարճում անոր էլ, զանի կրուական տեսակէտից,

Մտնողիան: Ենթին Մանգոլիան երբեք չփոթելու չէ Արասին Մանգոլիայի հետ: Ասալինի մասին խոսք ու վեճ չկա, դով ներկայիս, եւ Ձիմաստանի մասն է կազմում և վերնականաբնէ կցւած է Մանջուրիային: Ճարքեր է գրութիւնը Արասին Մանգոլիայում: որի և բաժն Ձիմաստանի մէջ տարանում է Շամա կամ Գորբ ընդարձակ անապատը: Պէտք է տեսն, որ զեռ և ցարական իշխանութեան որով Մոնղոլիան փաստաբն չունենէ էր Ձիմաստանի պետական շրջանակէն և արեւել ռուսական ազդեցութեան տակ: Այսօր աւելի է շեշտած այդ ազդեցութիւնը:

Միմիայն Արասին Մանգոլիան (Պայիս) տասնմիկ վերջերս՝ հոկտեմբեր երկրի է, 1 և 2 միլիոն զուգուրով չիփոխար տարանութեամբ: Արքի: Խաւով՝ եւ Եւրոպայի մեծ է, որպէս Գերմանիան, Շրամպիան, Խալիսիան և Մեծ Բրիտանիայի կզգոնիւրը միասին առած: Բայց մինչ վերջիններս գրեթէ 200 միլիոն բնակչութիւն ունեն, ընդարձակ Մոնղոլիայի ասիաններում ապրում են, համաձայն 1914-ի վիճակագրութեան, ընդամենը 650 անոթ չպիտ, աւել է՝ ծառայողական աշխարհ, որպէս կրօնական միլիոն մեծութեան ունէ զաղաքում: Յիշույ թիւից էլ 100.000 ճոքի շինացիներ են, 5.000 ռուսներ, իսկ մնացածը՝ մոնղոլ: Ձիմացիները և ռուսները վաճառականներ ու պաշտօնականներ են, իսկ մոնղոլները՝ թափառաշրջիկ խաշարածներ:

Սպորից իսկ շատ թույլ է եղել կապը Մոնղոլիայի և ռուս Ձիմաստանի միջև: Միմիայն երկաթուղու կառուցման արբից սկսած նա աւելի ու աւելի սկսեց ռուսական ազդեցութեան տակ ընկնել, ծանաւանդ անտեսորէն: 1911-ին յաշուեց ռուս դիմաւորութեանը՝ Ձիմաստանից փաստաբն անկառայն Մոնղոլիան և հռչակելու որպէս զինչորէն պետութիւնը: Ինչպէս որ այսօր թուլինի ռուսներն են յեղափոխական կարգախոսների՝ ապի թագնում իրենց աշխարհայն յղատակները, չէին զուլում Եոյնն անկելու նաև Հին ռուսները, երբ այդ իրենց հաշիկ էր գալիս: 1911 թականը սարք տարի էր դառ համար, չին յեղափոխութեան հետևանքով ընկել էր մանջուրական Հարստութիւնը Պեկինում, ինչո՞ւ, յաւանն նոյն յեղափոխութեան վնասագոյն և մոնղոլների ազգային ինքնորոշման իրաւունքները մինչև անխտուած խկեր: Աւ այդպէս էլ արև ցարական Ռուսաստանը:

1915-ի դաշնագրով Մոնղոլիան թիւ անանապէս պահէ Ձիմաստանի վեճակաւական իրաւունքները, թայց փաստորէն դարձու ռուսական ազդեցութեան շրջան: Գաւերագրով և յեղափոխութեան տարիները մասնակաւարդպէս խախտեցին ռուսները շէրքը Մոնղոլիայում և վերականգնեցին չինացիներին:

Թայց թուլինիները 1921-ին վերստին ստի մէջ ժողովն նախկին գաղափարակ Մոնղոլիայում: 1921-ի սկզբին կարծիք արբերը գրասեղին Ուրլան և իրենց ազդեցութիւնը տարանեցին ամբողջ Մոնղոլիայի վրա: Եւ ինչպէս որ նման պարագայներում վարում են թուլինիները, երբեք Մոնղոլիայում էլ չեղափոխութիւն տարբերին, կեանքի կոչեցին զխորհրդային հակութեան անկեղծ ժողովրդական - յեղափոխական կուսակցութիւն, կազմակերպեցին ժողովրդական բանակը, չեղափոխ. ժողովրդ. կառավարութիւնը, մշակեց մինչև իսկ յասուակ ասիանադարութեան հայլն:

Այսօր, ընդամենը մի քանի տարի անց, ժող. յանակը Մոնղոլիայում փոխել ու զարժել է կարծիք բանակ, Մոսկուան զգալիազդեցիկութեան հիման վրա իրեն է նմարակել ոչ միայն Մոնղոլիայի բանակը, այլ և Մոնղոլիայի անուստութեան ու զապալական կենտրոն: Այսօր Մոնղոլիան Ռուսաստանի հանդիպ ծառայողական նոյն ժողովրդային իրաւական զիբքն է գրաւում, ինչ որ մի քանի տարի առաջ իրկան ու Բուխարան: Եւ ինչպէս որ վերջիններս կարճ ժամանակ լեռու տակ ժողովրդական - խորհրդային պետութիւններն առաքնանից բարձրացան ու ճատուանալով զարման զաղիականական - խորհրդային պետութիւններն ու միամտական զկամովին մասն Խորհրդ. Միութեան մէջ, նոյնը առաջինից տարիներ ընթացքին պատանելու է, անուարակոյս, նաև Մոնղոլիայի հետ: Փաստական գրութիւնը զերաւարտներն ձևակերպելու համար շատ էլ ժամանակ ու յոյնութեան պէտք չէ: Եւ այդ անկէկուտակի Խոր. Ռուսաստանը, քանի զեռ այդպեղ ևս ոտիներն չեն զուրք եկել մրցութեան ասպարէզ: Մոսկուան շատ լաւ է գիտում, որ աներկական և, մտածանից, նպայտական աւտարականներն ու սովին կարգի դրժնականներ ճետարբերուն են սկսում Մոնղոլիայով: Ձիմաստանը հաշիկ անում է՝ յիշայ, Միին այս, մինչ այժմ խորհրդային պետակի տակ՝ ռուսական աշխարհայնութիւնը կուչ տայու միտ է մէկ ու կէս միլիոն քառ. զիւրմեարանոց, ու թիւն աշխարհ նոր բնակչութիւն ունեցող, թայց անտեսական ապաղայ խոտաւոցող և զաղթային զաղաքականութեան տեսակէտից մեծամեծ զարմարութիւններն ներկայացող ընդարձակաւ Մոնղոլիան: Մոսկուան այսօր տէր է միակերպանի ժառանգութեան:

Անու, թուրքիկ անկարկով, ռուս - անգլիական զբաղեցնութեան և մասնաւորապէս ռուս աշխարհականութեան արդի փուլը Հեռաւոր Արեւելում: Մի առանձին յուշանով կաշխատեց պարզին նրա վիճակը կենտրոնական Արիայում:

Մ. ԱՐՇԵՆԱՆ

Չրանսայի ընկերվարական կուսակցութիւնը

I

Արևմտեան գրեթէ յուրս երկիրներու մէջ, ժամանակաբար նաքաարարական կեդրոններուն, ընկերվարական շարժումը, որ մինչև ընդհանուր պատերազմը յառաջ կընթանար մէկ նուով, յանախ մէկ ու միակ կողմակերպութեան մը մէջ, գորախտաբար, հիմա քանակաւ է երկու թևերու: Մէկ կողմը կը կենան թան ընկերվարութեան հիմնական սկզբունքներուն հաւատարիմ մնացած ընկերվարական կուսակցութիւնները, հաւաքած Աշխատարական - Ընկերվարական Միջպայայնականին մէջ, ու միւս կողմէ՝ Համայնավար կուսակցութիւնները խմբուած Երրորդ Միջպայայնականին շուրջ՝ կեդրոն տանելով կարծիք ու բռնակալ Մտական:

Բանտարական ու աշխատարական ուներու այս երկնքէ շարժումը ոչ մէկ ձևով բարձրորդ արգիւնքի կրնայ հասնիլ, մասնաւոր, եթէ նկատի առնենք վերջին տարիներու զարգացական ու ընկերվար ստեղծարար լքմանը գրեթէ յուրս երկիրներու մէջ, յաղթական թէ՛ պարտուայ, ուր քաղաքակրթութիւնը, կողմ գարնան ուսուական աշխարհացոյց յեղափոխութեամբ, այլևս վերթականորէն կը գիտակցի այն մեծ վտանգը, որ կը սպառնայ իրեն, աշխատանքի հակա թանկին կողմէ: Եւոր կամոր չէ՛ միթէ, որ զարգեցիկութիւնը կը դիմի անհնուրեք, մինչև ակտները, վերջական Հարաւոր տալու կամոր աշխատարական ցանկաւորներու բարձրացող աշխիթ: Մեծն Ռիտանիտը մէջ՝ Հարաւորեմով արեւտակցական միութիւնները, որոնք անուսական արտաշայտութիւնը կը կարծեն ընկերվարական շարժման, Իտալիոյ մէջ՝ Շրլիով գրեթէ ցանուր ու զարգացանալէն սպաննով ընկերվարական կուսակցութիւնները, Հոլանդիոյ, Սպանիոյ, Փուլիարիոյ, Ռուսմանիոյ և Եւրոպ - Սլավոնի մէջ, որոնք կուսակցութիւնները աւելի կամ եւայ շարժով հակաաւարդ են ընկերվարութեան՝ զանգարեցնելով ու արդէն յարուցանելով աշխատար գառակարգերու զարգացական գործունէութեան:

Ընկերվարական շարժումը, այսուհանդերձ, գրեթէ ամէն ազգա ուժով ամսկավոր երկրէ մէջ, կուտրի մակերթացութեան քառակու շուրուած ժամանակաշրջան մը: Առ եթէ Երրորդ Միջպայայնականի յարած կամախտար կուսակցութիւնները սուրբաւոր են իրենց կամազամարներու ընթացքին խտանումներ իրենց շարժերու յարտան անօրարար մը, միւս կողմէ, ամէն երկիրներու ընկերվարական կուսակցութիւնները, քաղաքականապէս և Բուպէն կը գործանեն՝ հան որ կան ամսկավոր կարգեր, իսկ այնպէս - միւս

պակեցէջ այս դարադան - որ ամսկավոր - քաղցրեն կուսակցութիւնը փոխանակած է, այսպէս կուսակ, զառակարգային կամ դիւարական իշխանութեամբ մը (Ռ. Ռուսիա, Սպանիա, Հոլանդիա, Իտալիա ևայլն), ընկերվարական կուսակցութիւնները կամ սուրբաւոր են քաղաքի Հրապարակին կամ դարաաշարարար դարձած են արհամարհելի քանակութիւն ու կը քաղցրեն անուսական գալուցիւնը:

Այս բացառական երևոյթը կարելի է բացատրել անով, որ միջնդոն բարձրացող յնաւարականութեան առէկ՝ աշխատար ու ընչպարիկ զառակարգը պէտք է Հրապարակ զար կուս և միացան հակաամով մը՝ վտանգը կը զիմակալէ թանկուած երկու ճիւղերու, որ շուրհիւ համախառն սագրանքներու կը գործեն անկախ իջարձ ու յանախ հուսուակ կրքուն, հաւաքակոյց թշնմոյի մը առէկ, որ հետզհետէ լցիբը ու սպառնական կը դառնայ ու գրուութեան մը մէջ, որ յիշ է անսկանայինբար:

Երկրորդ՝ միջնդոն հարկին ընկերվարական կուսակցութիւններու ժառանգորդները եղող յնաւարակութեան ընկերվարական կուսակցութիւնները, առհասարակ, կարողանան են իրենց ուսուական, պայքարող, մախ ու յեղափոխական սարքերը ու հնարեալ ժառանգականացումը կը վարակի իրենց մարմինը, այսչափով զանախով, որը երկիրներու մէջ, կիսաքաղցրեն կուսակցութիւնները, միւս կողմէ, համախառն կուսակցութիւնները կրկնած համեմատարար երկտարակ, անհոր ու իսակ ուներու ճրթ իրենց անկազմակերպ ու յանախ յախաղանցած շարժումներով վարարակ կընեն աշխատարական կողմակերպութիւնները՝ քանտարական ցանկաններու աշխիթ: Ռարէ խտարով՝ քանտարական շարժման մտաւարական դիվուլյուրիան և գործող յեղափոխական տարրերու միջև հաւասարակութիւնը խախտուած է այն արէն, երբ նոր կազման Երրորդ Միջպայայնականը արկանախիթը ու արքեն վարարակ Ձերմուկիմի ղեկավարութեամբ յուրս երկիրներու ընկերվարական կուսակցութիւններու առէկ գրաւ իր նշանաւոր երկընտարներ՝ ծանոթ շարքող պարմաններով:

Անկէ իմբը երկրէ մէջ՝ ո՛չ միայն պայքար կայ, մէկ կողմէն աշխատարական կողմակերպութեան և քաղցրենութեան միջև, հարգա նաև առաջններուն մէջ, մէկտեղու դէմ: Ի՞նչ հակոյ ուժ, գործունէութիւն ու դրամ վտանակ է ու կը վտանակ, համաբանաբար կողմէ, չնգրացնիլու կամոր ընկերվարական կուսակցութիւններու աշխատանքը: Արքան վտանակ հեղ եթէ վերջացող վեց տարիներու ընթացքին թափուէ միջպայայնի գրամաբերութեան դէմ, անտարակոյս որ

ուրիշ կերպ կըլար էր՝ մտ պատկերը զուգամբի-
 երկիրներու մէջ, որ բուսեցը և հացանք կրկին
 արգաստիք բանարական խաւերու վրայ:

Ու այստեղ, այս գրութեան ստորջլ պատասխա-
 նատուութիւնը երբորք Միկայելաշահանի հերին նե-
 անէ յետոյ, պիտի ք ունկեց ըլլաւ ու կէշի, որ
 ըլլաւ Ալեքսանտրական - Ընկերակազմի Միկայելա-
 շահանի յարց կուսակցութիւնները, ըլլաւ Երբորք
 Միկայելաշահանին գաւառի և Կասանները՝ կը
 հաւաքին բանարական - ուխտաւորակի խաւերու
 վրայ, զոնք արեւմտեան երկիրներու մէջ: Ու միակե-
 րանք արբերը, սրպէս փոքրամասնութիւն, կը
 գանձին անի յետ ընկերակազմի կուսակցութիւն-
 ներու մէջ: Այդ պատճառ ուր չէ, անշուշտ, որ չունեց
 թէ ընկերակազմի կուսակցութիւնները բանարական
 հիմք ունին: Ծրանական և անարար կուսակցու-
 թեան ընդհանուր զարտադր Սէւար՝ Լիլի վերին
 և ամառային մէջ խոտովանջեցաւ այս իրողութիւնը
 Փրանսական ընկերակազմի կուսակցութեան վերա-
 րեմամբ: Արեւի, ևարցը սրպէս է: Եւ յետ ևստարակաց
 յանրոք ունեցոյ ու եւն կամ զբացի դասակարգերու
 պատկանող զարգացողներ, այսօր, զաւճաբն երկի-
 ներու մէջ, եւն (կամ գրեթէ եւն) նպաստի կը
 հետադիպեն՝ երկու տարբեր գործակիցերու մասն ու
 յետեի կուսից իրար դիմ, խանգարելով իրար:

Եւ ք ընկերակազմի շարժան զարգացան
 զնայցին դիտաւոր թերին: Արտոնք է շարժամբ, որ
 ամէն հետադարձութիւններ ունի և ամառային խաւ
 երկիրներու մէջ սրբական զիւ իտպաւտ, կրկնայ
 երկրորդական զիւ վրայ կամ կը յնդարացի: Բայց
 շարժը յի անճանախանիքի ստով:

Ոչնչեւ յայտնի է, միկայել՝ ընկերակազմի կամ
 անարար կուսակցութիւնները կը պայտպանեն
 բանարական խաւերու զարգացան ու ընկերային
 յանրոք, ընդհանուր ընդձեռն ունեցող ինքիքներու
 տարբեր կը ք մին, հետաւոր նպատակներ կը հետա-
 դիպեն, մէկ խոտով ընկերակազմի շարժան Կալա-
 րական արտադրութիւնը կը կարգին, արեւմտակե-
 ջական միութիւնները, ընդհանուր, կը գրային
 բանարական ու արտադրութեան անմիջական
 մասնակցութիւններով՝ որովորեալ, այնտեսամով
 և այլ հրատապ ևարքերով, կը հետադիպեն մտաւոր
 նպատակներ, կարծ, կը կարծեն ընկերակազմի շարժ-
 ման անտեսական արտադրութիւնը:

Արդ, արեւմտեան գրեթէ յարց երկիրներու մէջ,
 ինչ ևստան և անարարական արեւմտակցական
 խաւերունները, աստեղի կամ նազ խորութեամբ
 այս շարժան, ալ բանեւս է երկրորդ: Օրինակ՝
 Ֆրանսայի մէջ, որ Ժողովարարութիւն 1025-ին ետան են
 շուրջ 1.000.000 բանարներ և այլ կարգի այնտեսա-
 ւորներ (ուստիցը, պաշտանեւ և այլն) արեւմտակե-
 ցական միութիւններու մէջ, գրային ունին երկու
 խոտով կարգակերպութիւններ: Մէկը՝ C. G. T.
 (Ալեքսանտրի Ընդհանուր Դասակցութիւն), 700.000
 անդամներով: Միւրը՝ C. G. T. U. (350.000 անդամներ),
 Անոնցմէ աստիքներ Լէան մասի զեկամարութեան մասն
 և ևստիք է ու գրային ընկերակազմի կուսակցու-

թեան, իսկ երկրորդը կը ժարէ յայտնապէս և անարար
 վար զարգացանութիւն:

Աւս, ընկերակազմի շարժան, երկու ևստանի
 վրայ, երկու գործադիւնով ու աստեղ և անարարութեան
 յատկութեամբ այս անդամներն է, որ կը
 կարգէ իր դիտաւոր տկարութիւնը: Այլևս անհետ
 կրկին յիշել, մասն է և անարարներու շարժարտիկ
 գործեւարկութիւնն ու կը շարունակէ այդ պատճառով:

II

Երկրորդին անդարարանք և անարարական
 ընդձեռն կրող այս իրողութեան վրայ, որովհետև
 սրայիցով կը զարգարի նաև Ֆրանսական ընկերակա-
 ղական շարժան որչ զանգարութիւն: Այլևս անհետ
 է խոտով և անարարութիւնն անդար զարգարան ինքի-
 ները անշուշտ ու յունի ազգային անճանները ներս:
 Այդպէս կըսէր նա՝ Լէան մաս (Ֆրանսայի նախկին
 պատկերակ Արքեպի Դասակցութեան մաս՝ ընկերակա-
 ղական Փոյ Գեղարքի կեւ), մեն ևստի ըլ ըլ՝
 ևստեստեւով թուաններով, որ արեւմտեան մեն
 ազգերը շարժարող յարց տնտեսական ու զարգա-
 կան կարևոր ինքիքները շարժարող են իրարու ու
 աստեղի խնամ, որ անհետ է գտնուող աստեղի և
 անշուտ ունեւորով յանի:

Այսպէս է որ կատակարար, ինչպէս զարգացան
 եւնեւէ և անտեսական մարդի մէջ, ինչիքներու
 յունեւս միկայելաշահանը: Այս երկայնք կարգարու-
 ցանն Արքեպի - Դասակցութիւնը, զինաստիութեան
 և անարարները, մեն ու փոքր և անարարութիւններ
 կայն, որոնք յարցն ալ ճիշդ են զարգարու
 ազգային անճաններին: Ու միթէ վերջերս յիւն
 մասերը Երբորքի միայնայն և անարարներ կարգա-
 թեան մասին, աստեղապէս ընկերակազմի զարգա-
 րար, որով մասին սրգին ընկերակազմի անտես-
 կեր ընտր անիցայ տարի, Պեյեթա, Եարրիբուայի
 մէջ, արտադրան կարևոր ու պատկարակի կարով
 մը, ընկերակազմի ներսեր, բայց ետանդուն
 զինարարներն մէկը՝ Պեյեթայի արտաքին գործերու
 նախարար՝ էմիլ Կետակովելար:

Այս, ինչպէս կրենք Ֆրանսայի ընկերակազմ-
 ները ինքիք, երբ կը զարգարան ընկերակազմի
 շարժան զանդապ զնայցը Ֆրանսայի մէջ, Երբորք
 Միկայելաշահանի անտեստեւոր ու անարարական
 ինքիքն էր, որ պատճառ ետու այս տկարածան ու
 Երբորք Միկայելաշահանի արտաքին երկայնք է Երա-
 տայի և անարար: Այլպէս ինչու Ֆրանսական ընկերակա-
 ղական կուսակցութիւնը, որ փոտուր տկար մը
 ունի, պիտի չի կրար իր միութիւնը պահել, անքան
 ստիպէ յետոյ: Միւր Գեւ և ման մասն յիկան այլևս,
 և ո՛չ կտրտու և ո՛չ ժողովարար: Թէ՛ ընկերակազմ-
 ները և թէ՛ անարարները կրողներն անտեստեւոր
 և զիտ անտեստեւորով, և թէ՛ արտաքին ազգայն մը չի գոր
 զնեյն Ֆրանսական ընկերակազմի կուսակցութեան
 մարմինը, միութիւնը պիտի շարունակէր:

III

Ծրանան, որ կարծի է շուն, Գեղարարներ
 ստալ զարանն է կամ անարարական շարժան, որ

սնուցանել է Կարս - Մարաթի Հանձնարը իր սնուցական ու, կՔԷ Կարսին է բռնել, ճնարական ընկերությունները (ՄԷԷ - Միմեն, Ճուրջի), Համեմատաբար չափ ուշ պատան է ժամբել, մե ու զիմարդին առ էր ընկերությունական գաղտնեկրուն:

Քառանկարը դարձր սկզբին, 1905-ին է ժխան, որ հիմնական ընկերությունական կուսակցությունները ճրամասայի մէջ: Միմեն 1915-ի մեծ պատերազմը էր վարել զինքները կզան են, զիմարտաբար, ժամ - ժուռն է ժիւլ - Վեո: Իրենց սնուցումը ալ զբաղվել են սնուցան, կուսակցությունական ալ է ձախ Հասակները, ժուլտիտները է կիսատները: ժամ - ժուռն, որ Հակառակ էր զանկական ու խանգարումը զապարտագրությունական, կզան է զբաղաւոր մը, կրքան է իւր կուսակցութեանը Փրոտական աշխատատեղությունական կուսակցին մէջ: Եզան է լախն ու ստեղծարարը իմացականությունական տէր ու չէ խանգարումը Մարաթի կզան զառկանը չլիմանին մէջ: Հուստասարի միայն խանգարել վարպետները զժամ Համարն, ած զուսակցականներին զբաղաւորացան է աւելի լախն ու բարեբար Համար մը, ի հիմնական զերմանական ժարսիտներուն է ի մասնաւոր էր ընդդէմապի ժիւլ - Վեոն է զերմանայի Ակուսատիւնին: ժիւլ - Վեո, որ սրամարտները Հակառակ խանգարել տէր եզան է, կը ընտրուի էր լախն կար ու անխուսական սնուցականները զնկի զազաններն պիտան է Հասարակագրութեան:

Այն յարցը զազանական է ընկերային հիմնական ինչորները, որ աչար կիրք կը յարուսանեն ու կը ստանան պատականը Փրոտական ընկերությունական կուսակցություններ, մեծ մասով, կուսական ժուլտի է Վեոն մասնակցին: Գրիմանի զազանները կուսակցություններուն մէջ ընկերությունական կուսակցությունական մասնակցությունական Հարցը՝ նախքան էն է, որքան ինքը կուսակցություններ: Զարմանալի է Փրոտական ընտրությունները: Անա յարար զար է ինչ կը ծծուի այլ կենսական Հարցը ու սակաւն էր ժայ սնային: Կուսակցություններին յորակնից Համարմարները զազանն այլ ինչորով է ո՛ր մէկ սպաւուսութիւն կայ, որ վարը կը պիտի չէ զարդին, Հակառակ որ պաշտանային գիտան է Հարցը: Ին այս ինչորին մէջ ալ կիրարկան ժուլտի է Վեոն սնուցանելով է իրամար:

Ին զինքները ուրացող ընկերությունական, բայց ստանալու որ վարչապետ՝ Արիստոս Գիտար խայն զայն կուսար երեւոյնական է ընկերություններուն յաւազան Հոտար Բոլ - Փեղարի է կուսակցությունական, աշպէս թէ աշպէս, ստալինով Էժան Գրիման՝ ստալինով նախարարական ինչպատկանները: Միտրան ժարը կուլ տիրիչ ալ մարտնչին: ժուլտի մասնակ ալ նային էր, թեկնուսներն էն ժխան սարքեր: Գեղարի սեղ կար միւս ուրացողը, Հանրապետությունական նախկին նախարար, Անգրանար Միլերանը, որ կուսակցությունական Հասակները մասն էր զազաններ զակցին մէջ, ու յետոյ ստալինով որ Հուստարը, Էժան Ռեկերի թիւն է ընկերություններին: ժուլտի Հակառակ էր յաւակտեսությունական գիտարու աշպէս, ու ծեղուի, զուր, ժուլտանը ու խուսական Վեոն կարել է թէ կրակար էր: Հնուարքորներն այն է, որ վարպետներուն ստալինովները կը շարունակել

զն աչար ալ: Նայինով զնկարները կան, որ կաշխատին անձնարարի մասն խար զնկարը, աշպէս Փիլի Ռեկեր, որ զնկարներ է կուսակցությունական ալ թեկն, թեկն էր լախն ալ էր ուղարկ կը տիր ու կը զնկարն ժուլտի սնուցումը: Ատար Համար չէ՞ որ զնկար ժուլտի մարտնչությունը էր կուլին: Միմեն Գարը կը Համարի կուսակցությունական մարտնչական ինչոր, կարեն շարունակելով Վեոն, որան զն զուրո է, սնուցան ու Հեղափոխական մարտնչ: Այն երկարը կը ինչկայանին Փրոտական ընկերությունական կուսակցություններ Լոնդին կնա՝ միլարացուի զարագրի մաս:

Ին աչար ի՞նչ ժուլտի, Վեոն, վարյանն է Մարսի Մամուլայի նման խար զնկարը շարքը էր յամտին ստալինովներին թեկն ընկերությունական կուսակցությունական մէջ՝ պատճառ այն է, որ նայն Համեմատությունական ստալինովար ժարդի զանկը աչարայն զնկարներուն մէջ զիւր է: Այլանը է նաև ընկերությունական կուսակցությունական Համեմատական սկարությունական պատմուսներն մէկը կզուր չէ լախանկն ինչոր խանգարումները թէ կուսակցություններ յարանն կերպով կը զարգանայ: Թէ՛ Վեո, Թէ՛ ժուլտ, միլարային լախանով ինչ խար զնկար կզան են, Համարմար զնկար: ժուլտի ընկերությունական պաշարի Համար զման ուղեկնը կարել է խանգարել էր յալտի նախարարներն մէջ, որ Հիմն Ռեկուլէ՛ իր աշխարհը էր զն է՛Ա Vie Socialiste՝ զարգարանին Հակար շխարհային զնկար զապարտական ու ընտանի կրականութիւնը: Այդիտով ժուլտ կը զերազան ընկերությունական զապարտական պաշարը՝ Մարաթի զարգան զառկարային զուր ու ստանալուս նիւթական կրիւն, որ կը պարմանարի պատմությունական նիւթապատկան ընտրումով, ժուլտ՝ Մտայի, Խոլտիներն, Տակմանի աշպէս է, Փրոտական մեծ ինչպարտությունական զուսկ, ներշնչան մեծ խուլով մը ու զարմանալու չէ, որ լախն էր զապարտաները զարդան են ուղարկար մարտնչի հիմնական սկզբունքներուն կնա:

Բայց, զբնարարար, ինչպէս միւս կը պատմուի, աշխարհները յունենելով ընկուսակցութեան զապարտական յարը կարգությունները՝ կը զանկարնեն սնուց ուսմանը: Այդպէս է զարգան ժուլտի Համար: Իր յարդարներ չեն կրար աչար նայն կնիւնակությունական պաշարանն իր սնուցանները (Ռեկուլէ, Գեղար, Կրակար, Մարքե Լայի) ու կը սակն անգրարներն զնկար ալ, Հեղափոխական կարնչներով նաև ժուլտի նեոարդները, զամուլով ինչկան ժուլտանութիւն մը ու խուլովով երկարարական զեր մը: Ելքերն - ժուլտի Համարմար մէջ ստան յար թերին պաշարի սնարմանական ու կուսակցական ինչկանար լախն ու սնուցանով վտանգար զարմանկեր մը՝ ընտրելով մասնակցին կուսակցությունական կերպական զարյանն կոմունիստ:

Բայց աշպէս թէ աշպէս, էր կարդուսներն շՅ սարք յետոյ, 1926-ի աշան, մեծ էր սնուցան Փրոտական ընկերությունական կուսակցությունները սարքն Հասան ու զապարտան, սարք կան իր սարքութիւնն (Համարմար պատկարուն) է զնկար սպաւան ժուլտի ընթացք մէջ՝ Հասարակով, որ Հակառակ էր ժարման

անկասկած նամայնվար կուսակցութեան սարքերը ներքե՛ն պիտի կրնայ իր նախնին թիւը գտնել:

Ու զաշխարհանք չուն է, որ այժմ՝ կուսակցութեան ծռոյն շարժելու հերթ թիւերն ա՛յ՛ ա՛յ, կեդրոն և ձախ՝ նամանայն են բարբ տեսակն ու ինքնական ինքնորնորն է՛լ: Նամանայն են՝ նպաստակէ շատին: Գիտեն թէ ինչ կուզեն ու կուզեն նայն բանը: Իրենց սարակաւորութիւնը՝ անկրամօք կզան գործելու հրամանին է՛լ է՛ գործելովորդի:

IV

Քիչ էր թաւան ու նամաստ սկիտարի ճշ կուսակցութեան վերջին տարիներու գործունէութեան վրա՝ մեղ լիովին կրնա՛յ յուսարանել այն զարգացական դիրքի մասին, որ կը գրտակ այսօր, պատկազանն ու մուտիկ մուկն յի տարի յետոյ, ընկերգորական Միջազգայնականի Փրանսական նաստու:

Ներք տրդին, որ ան ինքնուան է 1905-ին ու գէ: աղէն, կու կամ ոչ, նաստանկտորին բաժնուան ու երբեմն ալ միակամ՝ շարունական է իր գործունէութիւնը մինչև 1920՝ չնայեանէ զորանալով ու թաւախալէս անկող: Ժուհար և կեփի մաները, պատկազմը, ընկերգորական էմիլագրայնականի կազմութեանը ու մանուանը նամայնվար յեղափոխութիւնը Ռուսիոյ ճէլ ու Երրորդ Միջազգայնականի կազմութիւնը, միասնաբար պատուան կզան են, որ կուսակցութիւնը՝ 1920 զնիւմեր, Մուկայի ներքինան տակ, բանիէ երկուքի: Քուրջ նամայնվարութիւն է՛լ: Նամայնվար շարժան նամար մակերթացութեան օրեր էին: Անրող ընկերգորական աշխարհին նամար, որ չնստափաւան ու ճեղքուան էր մեծ պատերազմին ու շարժանիւնան սարքան արիննկզակ սպանդին, մեծ եղելութիւն ճը և մեծ միքիթարութիւն մքն էր Խորհրդային Ռուսիան: Երազ էր, որ անրողը զար մը շարժան էր աշխատատար մաղկաթիմեր: Իրականացան էր ա՛նա ուսանական նեղաշարկան ապխաստաններուն է՛լ: Տպալուան էր աշխարհի, գուցէ, անկննք անկախ պետութիւն ու իրք թէ բաներներն ու զիւղացիներն էին որ կնչիւնին նեղայնանալ կայսրութեան ճէլ աննմանին միւր: Ի՛նչպիսի Փրանսական բանարութիւնը չի խաղաղաստէր ալ շարժուով:

Փրանսական նամայնվար կուսակցութեան արդի ստալուրը Մարտի - Քուլէն և Լիւստօրը Օ. Փրասար՝ նամայնվար կուսակցութեան նախնին ընդհանուր շարտադար, որ յետոյ զուր եկաւ կուսակցութիւնին, ետ վերադարձան էին Ռ. Ռուսիային: Ու զարմանալու էին, որ կարողացան ընկերգորական կուսակցութեան նախնային մեծամասնութիւնը իրենց ետնէն տանի՝ ետ կազման նամայնվար կուսակցութեան ճէլ ու, ինչպիսի իրենց կզան, անրորդ Միջազգայնականի պատանները (Գլուս, Ռեյնուլլ, Լոնէլ, Ռու - Տոր և այլն) մաւցին իրենց իրենց զիտան, աննան գուցտու մաստութեան ճը նա: Չուղանոր ճեղք նամայնվարներնու ետնին:

Գժուար է կզան ալ յերբուն, երբ աշխատատական զարմութիւնները խնկավառութեամբ կողուելին յեղափոխական Ռուսիան, գուցէ Նաստարիկութիւնը ու շարին նամայնվարներու կզմէ կարան նամարն: Նամայնվարային յեղափոխութեան ու

արեմտեան զբաժանորն արեան կործանման նեաննկարով զննուցան Ռ. Ռուսիան, որ ստուղին օրէն խնկ նեղայնական զոմարներ սկսաւ նարեռել արեմտեան ներկերներու ճէլ՝ յեղափոխութիւն շարունակելու նամար, իր ընկերային կարգաւորարք ու նեանար նամայնվար կնչիւր բանար զարակազգի երևակայութեան վրա: Արիննէ ու թշտարութիւնէ յաղան ընկերգորական մարկութիւնը վարկան ճը շլացաւ խորհրդային յաղթանակին: Միայն՝ քայտապալէս, մաստարական ուժերըն էին, Փրանսայի ճէլ, որ կզցան ըմբռնել շարժան կուսիւնը, մաս մքն ալ չէին ընկերգորական զիտարներ: Ու այս վերիջինները սխալան չէին: Այսօր, երբ զուղանուան ճը կը սարսի երկու կուսակցութիւններուն զուր բերան աշխատանքներուն ու զրութեանց մէլէ, մաղք, կապէն նամայնվար կուսակցութեան անկամ յաննուով:

Քուրջ նամայնվարին ընկերգորական կուսակցութիւնը՝ բանտնուկն ստալ՝ կը նաւէր 180,000 անդու լիւր ճը, որ այտուանկերմ նամեմաստար փորթի նայան զերման ընկերգորական կուսակցութեան և անկլական աշխատատականներուն թիւերուն) ու ճէլ յետոյ միջլզեռ նամայնվարները կը նամրէին 130,000 նեանար, ընկերգորականներուն նաստարիկ մաւցան էին միայն 50,000 նոգի: Բանտնուկն շարտարի յետոյ, 1924-ին, մայիս 11-ի մեծ ընտրութիւններու նախաշնային (որոնք թուլաստիկն ստալուան կոչը սպալանականութիւնը խորհրդայնոյ Ռ. Փրանսայիէ զուղան էր ու նախաձեռնութիւնն յատեն Ս. Միլլըրուրը), միջլզեռ ընկերգորականները 6000 - է յաւելում ճը կը նաւէին, ընդհանուակ նամայնվար շարքերը նեղանէ կանտարային էր շար ընկերգորականներուն: Այսպէ սալ շարունակեցաւ: Միջազգայնականի Մարտչիի երկրորդ նամագումար

1925-ին, ընկերգորական և Աշխատարկան րին՝ գործարար խորուրդի կողմէ ներկարայնան աննկկարգին ճէլ՝ արդէն Փրանսական ընկերգորականներու թիւը կը նամրէ 100,000-ի, զքնիէ կրկնը նարտար սարևան, միջլզեռ նամայնվար կուսակցութիւնը կը նաւէ միայն 50,000 անդու կորունուցան ըլլալով 80,000 նոգի: Քուրջ նամագումարին յետոյ:

1926-ին արդէն ընկերգորական կուսակցութիւնը կանչի տակն ստալ՝ ետն ճելովոլ նամայնվարները, որ սակաւ սա սակաւ կը նաստան: Ընկերգորական 26թր Քէլման - Ճերքանի նամագումարին կերթան 110,000 անդաննուով, միջլզեռ նամայնվարները 50,000 ալ յեն նաւէր ու կուր չէ, որ իրենց կուսակցութեան ալ թիւը կը ընդատէ կեկրոնական խորհուրդը նամարութիւնը ընկերներու աղէն պակշար ու իրականութիւնն անի խորք թիւ մը ներկարայնական նամար: (Ճի մտնանք, որ զնր 20,000 նախնին ընկերգորականները զուր կը ման թէ՛ ճէլէն թէ՛ միւրէն):

Ընկերգորականներու նեղաբացալլ յաստալզեռ մութիւնը որ նախապէ կը վզուրդէր ու կը զայրացնէր նամայնվարները, այժմ գտնուան կը ճէլ իրականութեան զարան ըմբռնուկին: Փրանսան են զնրքը: Անոնք որ 1920-էն 1921 տրքականորէն կը կանչէին իրենց՝ ընկերգորականները արեմարեկով անոնց զիտանը, նեմա նաստարիկ նեմա կը պատնէն միայն

միայնակ նահապետ, տարազ ճը, որով նուրը կը պահէ նոյն տիմար միտքը՝ որով աշխատութեան զանաւանները, որ հնարեանէ կանցին ընկերաբար կաններու:

Քիչրէն յետոյ անցինք ազնուութեան: Ընկեր- վարական կուսակցութիւնը, որքէն զազաւակն կազմակերպութեան, կարելի է ըսել, որ խորապայման է անբողջ Թրանսայի մէջ: Խորհրդարանային ազնու- ցեանքն ստակեմտի (Քուսակն) կը ըսնէ երկրորդ տեղը: Ետաջըմէն բացման կը նաշըն 105 երեսոր- խան 600-ի վրայ, Կամայնավարները չէ միայն: Վերին տարիներու իրարու յաջորդող կառավարութիւններուն վրայ իր դերը եղած է նշանակելի: 1924-ի ընտրութիւն- ներէն յետոյ կազմած է. Հէրբոյնի զարեմէն զազաւա- կանութիւնը իր խոր գծերուն մէջ ներշնչած է իրմէ ու այսօր ալ Քեպտան կրնայ թիճակ ընդգրկողովի դերին մէջ, Խորէն անուղղակիորէն կազմէ ընդհանուր զազաւակնութեան վրայ ո՛ր միայն իրենց յատկէ ու պարզ անտեսական ու զազաւակն ուղղելով նազ ուսն իրենց պատարաստումներով, որ յանձն իրենց տաղանդով պատկասունք կը ներշնչեն նորինակ ամենքն յետադիմական տարրերու, մինչդէռ Կամայնավար երեսօտանները ստիպած են իստի դատարի նստա- բաններու առջև:

Ընկերաբարական կուսակցութիւնը այսօր կը նաշէ 90 նահանգային զազաւակնութիւն (կենտրոնական կո- միտէներ) ու 2990 ենթակոմիտէներ: Եւնի 1659 զազա- ցային եւ նահանգային ընտրուելի եւ 532 զազապայան: Ծրանառչի երկրորդ զազալը՝ Մարտիկ կը գտնի իրենց մեղքը, նաև կիւլ (ճարտարաբանական կեդրոն), Պարտոն, Միւլուաք, Մեմփոլիկն, Քարտն (Կանայնի կեդրոն), Քուրը, Ռեշը, Կըրտուլը, Քըրթը, Պուրթը, Նիքը, Քուրաքը, Քուրտը կայն: Եւս կըրնէր՝ Դիքթան - Ճէրանը, Սէն - Նապէրը, Տիւնգէրը:

Կուսակցութիւնը ունի 5 զաւտակն որսորդութիւն ու 47 - 50 պարբերական: Կը նաշէ 1,700,000 որս- քարտիկ:

Գաղով Աշխատանքի Կամազաւակցութեան (C. G. T.) 700,000 անգամներու, ինչ իստի որ ստանք ալ կը կարգէն այն քանակական ու աշխատարական լաշն իտալը, որուն վրայ կը նանչի ընկերաբարական կուսակցութիւնը եւ որուն զաւակն օտնադուրսութեամբ հնարեանէ կը զարմայ, ինչպէս կըլուէ Ամսօր մինչդէռ Կամայնավարները կը սկստանան իրենց իսկ խոստո- վանութեամբ: Բարորոք՝ իրենց գլխաւոր անտարանը, կիւլ մէջ, գտնութեամբ կըլուէ, որ զազաւակն այս պայմաններուն մէջ մեր թիւը նստելու ստանք լին: Աւրտն, 1920-էն 1926 ընկերաբարական կուսակցութիւնը ու՛ր միայն զնորապէս ճնշող ճը զուէն Կանան է իր գլխակերպութիւնը ու զընթէ վերաբարտած իր կարողութեան զիրգերը, Կապո նաև զազաւակն մարդի մէջ ալ կարողացած է խաղալ ստաղանաբար զեր: Տարած է կրի երկու նակնաթի կրա՝ մէկ կողմէն պաշտօնով Ռեյան Փուսակցութիւն, Ծրանայի սանիկ եւ արդի վարչակազմի կողմէ՝ տարւած ազգայնաւոր եւ աշխատեք զազաւակնութեան զէմ, խորհրդարանի մէջ, ուղղութեամբ եւ սերականորէն պաշտպանելով աշխատարական լաշնը, միւս կողմէ՝ Կանտա-

զաւակն կրի ճնշելով Կամայնավարներուն զէմ, որնք ամենքն կամազաւոր արբուս իսկ լին զազաւակն զաւաղութիւն թանտարական Կամայնավարութեան զէմ ու միայն իրենց պարտութեան օրերուն է, որ կը մտածեն միայնակ նահապետ - ի յանկերը: Ընկերաբարական կուսակցութիւնը այս զոչը զաշխարհներէն զուսր կիսն է յաղթական կառուելով իր ազգային եւ միջազգային պարտականութիւնը:

Կուսակց - Հէրբոյնի կառավարութեան՝ կազմած արժանաբար - ընկերաբարականներէն եւ ճանտարարար անոնց ճախ թիւն (որ մեծ Կամայնութիւններ ունի ընկերաբարականներուն Կանչկոյ ու կը կարգէ ապտա- կան - զազաւակնութեան թախ թիւը): Ընկերաբարական կուսակցութիւնը այս կառավարութեան ներքին կազմ է ու պարտազանդ է իր զազաւակնութեան՝ զիւրաքանչիւր միւր ու նպատակ, ստանք մտածելու իտալաբարութեան եւ ստանք ճանտարար պարտազա- թիւն ճը ստիկ մտած զլլալու: Իր ազնուութեան սակ է որ Հէրբոյն, որ ինչ ալ Փոսէն կեցողներէն է, կըլուէ՝ զորքնակներէն աշխատակցել ընկերաբարական վարչապետ Ս. Մարտանալի ին՝ վարչակազմի ճը Կամար խաղաղութեան յարը թերելով՝ ստանք եւ վասակաբանի Երտուայի: Գարնալ Կուսակց ընկեր- վարականներուն՝ Ծրանայի ստեղծական ստանալը արժանաբարութեան լաշնը: Կամար խորհրդարանին թերա զարմաղուի միայն տարրի օրնակներ, տալը որ անդունչի կը ճարտարար Կարտուս զազաւակցին վրա՝ աշխարհով տաղանդ լաշնան պարտազանդ զրկաններէն անբաշխուս փեր զազաւակնով աշ- խատարութիւնը: Ծրալըք իր ընդհանուր գծերուն մէջ պատարաստած էր ընկերաբարական պետ Լ. Պարմի կողմէ: Մերակայաք մերթոյն յայն: Հէրբոն թիւն, թաշն այսօր կրնի, Փուսակցութի կառավարութեան կարգման թալը միջոցներուն զէմ՝ որքէն անբաշ- կան ու արդար միակ երազը կայ ու կը ճար ընկեր- վարականներու յառաջադան ուղղելը:

Նոյնպէս ընկերաբարական կուսակցութեան ներ- շնչումն սակ է որ Հէրբոյնի կառավարութիւնը՝ Կակտուս անբող յնապղծական ճանտուի զմիւր- լաններուն, Փոսէն անկեր Բանթիւն փոխադրել: Ազնոյնի ու իջուտակնից որ էր, որ Կամայն իրենց սակորութեան՝ փցուն ու յաճուպակնած ջոշնքով աշխատեցան խաղաղել Կամայնավարները՝ իտալա- ներու Կամար փոսը: Ծրանայի անբողջ աշխատա- րարութիւնը ստանք զայն երկիւղած յարգանքով, այսպիսով մեծարելով իջուտակը ստն, որ կառուի թիւնի կազմ մեծ սակցելն ու Կակտուս Փարնակակն թանտարութեան: Մեծերուն մէջ մեծ՝ Կուսորին ու ընկերաբարականին:

Քաղաքանեցէն այս Կարտուս ու կուս զորքանի- ութեան ինչ այս ազգակար, թաշն անբողծակն աշխատանքը, որ ստանք Կամայնավարները 1920-էն 1926 ու որ կրնի թէ պիտի յանդի իրենց օտնակութեան: Կը թաւ միայն, կիւլ Կամայնակցին մէջ, իրենց թերած քննադատութիւնները արտակրել զազաւոր մը կար- թելու Կամար իրենց ճանտարարական ազգաութեան վրա: Բուպիկ են մեր Կամայնավարներուն պետ: Արտնին թուլիկ իրենց ինչ ինչ յառաջալի զնկավար- ները հնարեանէ ջոշնքան կամ պատարանցան ին

հանդիսանալով սուս համայնաբար կուսակցութեան բռնակցութեամբ: Ասոնք մէջ՝ կուսակցութեան ընդ- շարուողար ու ամենացան զարմէր է. Ս. Ճրտար, որ յետոյ կանգնեց սնկառ կուսակցութեան ճշ, որ որքան չէ ծնունդ: Ճրտար ստանալովոր որ անկէ ստանալուարդ զէջք է քան Այճաբը, որ զինքը կը փոխարնէ, կամ երեսուսար ու յարեալն Տօգնեմ կ' սով միջակ Մարտէ — Բայնէն: Յետոյ կուզայ՝ երեսփոխան երկնթ — Լափոն՝ ուճեղ անհասկա- յութեան ճշ, որան ինչուն: Երկնէ կը վարեան յետոյ յիմաստ երեսփոխանները. Գաւան է նաև Լանդի Կորթն ճեմանարան ու արդարեալ փաստարանը, Կէփօր — Մէրն գը-դէս — Բասեղապէրը, որ իմա կայսարանցի «Quoedians», իւրապար որ ճեմաստանը Ռանի Ռոչան, որ արդէս թէ անկեղ խանուան էր շարժումը, գերջակն Սուլարիքը: Ան սակայն այս ճեմ, նոր պատահում ճշ կը սպասուար կուսակցութեան, ՅՍ համայնաբար երեսփոխաններին խոչը մաս ճշ՝ քանուան որքէ կարևոր զէճքերու՝ կը քոչոցըր Մոփա՝ ժամանակ: Ընկալ կըզբումական խորտոցիքն ստրան ոչխատանքներն սնակութիւնը, զիթէ կողմնակերպում քոչը ցոյցեցումն ու գործա- շարժեցումն վիճումը ու պատահելով անհասարակ ստրան զարգացանութեան վերագնահատութիւնը: Անկեղ զէջք ոչ շարժում ճեմ էր, զէջք ընկերութեա- կանները քայլ ճշ:

Այս ամփոփ գուշահանուանէ յետոյ՝ կարգա- յանելը զերթ է, և այն եզրակացութիւնը պար է: Միջոցն՝ ընկերութեան կուսակցութիւնը ինչպէս ճշ է ճեման: Թէ՛ ինչպէս կ'ստանալ և թէ թաղ, ընդհանուար համայնաբար կը կրօնքնէ երկնց սպեղնութիւնը սա քանուան է շան ընկերութեան կեանքն: Այս քոչըրքն ժյա սև զէթ է ճշ զէս է, ընկերութեան կուսակցութեան փնջարական պա- ռանքիթը ճշ լուսնակը. քան ժուէթ վիճումն թերթը, «Humanities» — Թուչի համալուումըն յետոյ, սեղան ըլլալով ճեմանանուան ճեղքը: Ան կ'ը համայնաբարները որը ողբացութեան ճշ անին սակայն ուխտաստարութեան կըս, սակայ կը պարան ժուէթ թերթին ինչպէն, որան էրն արերն լիւստակը սուրբ է քանութեան աշխիթ: Ի՞ն՝ որ ժուէթ հոգին կը յանի ժյան. Ան ս'ա թէ էնի կը զիթ՝ ընկերութեան շարժումն այս շարժումն թափին յարը ու Իջըրն — Յերթերը համոզուողին սաթին, ընկերութեան կուսակցութեան ժուէ թիթ կարկառան զէճքերն ու երկարորական ինչպիսիւնը մէջ ինչ- կեանքին համարող Քոփիքը — Մօրէլ:

Միջով քայտարն այս նուայ յարտազգիտու- թիւնը: Ի՞նչով քայտարն մեզ հանդիպ սրտայայտու- ման այս փաստութեան անկիւնի շարտարները: Ի՞նչու այս յանկանչական և կարևոր իմքարուում- ները Անխտաստարական Միջառնականի քրտանական հաստանին քոչակի շարժ: Արգոյն՝ զարգացումն սպարեցի մէջ՝ սակ յետոյ ընկերութեան: Ժուէր կերթի որքոյ զարգացումն ժուէր ուճ, որ ընդունակ զիտի ըլլայ ուխտաստար ժարգութեան նպատակը իրարանկուն: Ան կըզարկանի: Հնարասարթ ժուէր ինչպիսիւն, խորհրդարանի մէջ և անի զուր, հաստասարթ ժուէր ընկերութեան ստեղծութեան,

ճեր պատմութեան և ճեր զոչութեան իմաստին: Սի՛նք մէջ, որ ըլլալով զարգացումն կողմնակե- պութիւնը իրարարկական և նշան զաստարիթ ճշ: զէ սը և կունեց միջև այն օրը, երբ այն զաստարը անր կը զստանայ իր պատմութեան կամ ստեղծան իարտութիւններում: Սև յետոյ, պարզ ըլլալով որ քանութեան յարգանակը կը զարժանալով իր միւսութեան, ուխտարնէ վերադարձել ճեր ընդգծել հակասող, չի ճոնուալով որ ի՞նչ արեկարգի: կուսակ- ցութեան ճեմ էն՝ մեզի ստրան չէ նաև յերազմու- թիւնը:...

Քոփիքը — Մօրէլ միակն էր կուսակցութեան ողբեցիկ զիվալմութիւնը, որ Քիլքուն — Յերթերն մէջ պատմական համայնաբարներն ինչ ս'Ինչոցնը մակնա կարճեղն սկզբուցը: Բայց անցիկը Իջըրնի իմաստարարն:

(Կնքը յարող անկալ)

ՈՒԿՐԱՅԻՆԱՅԻ ՏԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ուկրայնական տարազգութիւններն ու զարգա- ցական նպատակները անգովն նշանակութեան ունեն Ռուսական նախկին կայսրութեան սահմաններում սարող ժողովուրդների ազատագրական պայքարի տեսակետը: Եթէ պատմագիտից առաջ մեկնաբանան, աուկրայնական ազգը, աուկրայնական խորք զարթութեան լուսնի շատ շատերի համար, այսօր կայրերն անգամ տեսնում ու շարժումն են նրան, ընդունում են նրա կենսական կարևորութիւնը տառապան կենեան լուսն- ման ինչպիսի: Մասնատարապէս մեզ, հայերին համար Ուկրայնական ու ուկրայնական խորքը անգովն շան- կանութեան ունի:

Մենք զիս ստիթ կունենանք, Մերջուկն — Ի Էրկերում, քանիտ ուկրայնական խորքի մասին. այսօր կը թանձանալուանանք որսի մի քանի զարգանքներով ուկրայնիկն ինչով Ուկրայնական անստղծ օրտա. — սեպ. իմարդից, որը խճարգութիւնը բարի է եղել ուկրայնիկն մեզ: Ընկալ Ուկրայնական ճառտ մտապիթ է, որ կենց տարի է սուս իրարարական և քրտա- յում, իրքն օրքան ստապիթ ուկրայնականից ընկերութեան մասն: Նրան ուխտաստակցում են մի շարք աշէ ընկալ զորքներ ուկրայնական յայտնի կեր Ս. Շապոլայի և Ն. Լիբիգիթիթի գլխարտա- թեան: Մեզ ուկրայնական համարում տառանակցեց աշէ են ընկնում Ս. Շապոլայի սնույնիցը և Ուկրայնական և Ն. Լիբիգիթիթի սնկկան սնկարմին յարանանքը, որոնք իրար յարկանչանական են ուկ- րայնիցի տարազգութեան սարի տարազգութիւնների տեսակետից:

Այն տարազգութեան մեծագոյն մասի համար ընդհանուար է ճի գիտն — անեղ հակարաշէնիկութեան, անըզհաս պայքար ընկերների կամ օգուտարարիցի գիտ: Այն պայքարը ընթանում է լուսից անէն թուար պայմաններում, որովհետև տարազգութիւնը պատմա- կան և յամանական աշխուժար իմքարներին, «Տարազգութիւնը, ստանի է Շապոլայը. պայքարում

է յանուն ուկրաինական անկախ դիտանկառնութեամբ՝ իբր մէջ կրնոյ՞լ տարբեր կեանքաբերութիւն. մի հասոցեալն է ուկրաինական արեւադարձական - կալածաւարական միաստանութեան (Նոյնաբնութեան), ուրիշը՝ բուրժուական հանրապետութեան, որպէս ինքնանկախ (ամեն կարգի զգէ՛նողականներ), երբորքը՝ բուրժուա - զգէ՛նողական հանրապետութեան, իբրև պատմականորէն անբուսականի մի մէջոցի ընկերակառնութեան հասնելու համար (սոցիալ - զգէ՛նողականներ), շարքորքը՝ ուկրաինական ընկերակառնական հանրապետութեան՝ հիմնած սոցիալատարական զգէ՛նողականի սկզբունքի վրա (սոցիալիստ - յեղափոխականներ), և, վերջապէս, հինգերորդ հասոցեալ՝ ամեն մի ցանկած, որ ձգտում է անկրաչինայի, ինչ որ և լինի նա:

Ճարտարութեան ուսերի կշտումն մեծապէս նպաստում է և անկախացանքն. նա ցարկարում է տարազրուութեան ներքո կատարուող խմորումները՝ մերթ ընդ մերթ նետելով նրա մէջ ինքնուրու ստալ թերուղ կրօնը - մերթ Ուկրաինայի անկախութիւնն, մերթ անկրաչինացումն, մերթ անկախի գործ, մերթ մշակութային այնպիսեան և այլն՝ զալ գիտանելով, որ վերած իւրաքանչիւր նշանաբանի յետեւի պիտի վայել մարզկանց որևէ խումբ... շիպ սեղուպացեայի արև է ստալ, որքն շնաւաստ ստաղարական ցանկ մէկ թեկորը. ոմանք նաւասում են շեփունքիմն ու ընկերակառնութեան, ուրիշը՝ ուկրաինացեան, երբորքը՝ անկախութեան, շարքորքը՝ ազգային գործի, հինգերորդը՝ մշակութային այնպիսեան, վերջորքը՝ որ Ուկրաինեան արեւմտեաններն պետութիւն է կոչւում և այլն: Սկզբունքային ունի նպաստակի և կազմակերպութեան միութիւնն, տարազրութեանը ու մէկը ունի և ոչ միւրը:

Այնք մտքամասն վեր է յանձն ուկրաինական տարազրութեան ներքայ վիճակն Ն. Հրէհորթիւր, ժեր Նզամեայ գոյութեան ընթացում, առում է նա, տարազրութիւնը ցանկ է արել և առողջ տարբերը թախաբանիկերեանն ու փոստութիւնից: Առողջի ներթն նրանցի, որպէս ուկրաինական անբողութիւնից, դուրս ընկած հասար տարբերը, որոնք Ֆրանցիսկին զանազան անկրաչիններում կամ անի ամեն կարգի նաւաստութիւններ:

Ամենից անկի կայուն ու պիտանի շուրս կեղու ուկրաինական տարազրութեան ընկերակառնական ժառը: Այն ամենը, որ անկրաչին էր նրա Ֆիդիկական ու բարոյական պահպանութեան համար, ուկրաինական գործի ապահովութեան և ցարգացման համար արտասահմանում, յոյսը ուկրաինական մշակութային հիմնարկութիւններն և այլն - ալը ընկող ստեղծած է ընկերակառնականներ ձեռքով և ցարգացել է ընկերակառնականներ և զգէ՛նողականներ շնորհքով: Անկախութեան տարբերը, Նոյնաբնութեան - միաստանականները թէև յոյսեր էին կապում, որ Հրէհորթիւրով նախապես ընտրելով Գեթմանիայում կէ հիմնեն ինչ որ ուկրաինական գործերը, թայ... այնպէս էլ շրտարքերեցի իրենց սպառնալիքը: Գեթմանիաներն ու շտապարանները նախկին ունէին շտեղծեցին, և կրախելով, որ տարազրութիւնը Նոյնաբնութեանը միարդուանայ, իբրև յոստա կերպով անկախում են արտասահմանում՝ ստանալով բարձրական թշուրներ ու

կապաններ և շարունակելով իրենց ստանձը ոչ միայն արտարական ստոր գործերում, այլև ուկրաինական ընկերակառնական և զգէ՛նողական տարազրութեան ստեղծման հակադարձական ուղիներում:

Ինչպէս տեսնում ենք, երեսի՞՞՞ Եւրոյն է, ինչ որ մեզ մտն: Ըստ երևակայի բաշխիկան կարկանդակ ամեն մեկ էլ նայ հանն ու հոտ ունի:

Ճարտարութեան ստեղծած բարձրագոյն զարգացմանը, շարունակում է Հրէհորթիւր, այլև գիտական նշանաբանիկաները բարոյական - Ֆիդիկական նկար էլ ոչ միայն իբր համար, այլ և մեծագոյն ազգային նկարագրային Ուկրաինայի սպառնալքան և ուկրաինական սպառնալքան շարժման անկախութեան: Այսպիսով, տարազրութեան ցարգացական զննաստութիւնը առկա է ցարգական կարգաւորութիւն: Չնայն ինքնին իոյսը շրտարարութեան և բաշխիկան Մոսկուայի ու սպիտակեան Սեաստանի էրեքի տարազրութեան բարոյական ու Ֆիդիկական գաղափարն է համար, նա յաջողութեամբ ցարգ կեղու արտարութիւնը: Է՛նաւաստութիւնները, իբրև ցարգական թեքում զգելը Մոսկու կամ Սեաստան, իրաւ անկան է: Ինչպի Մորչը: Ուկրաինական ցարգն էլ կամ Նախշանները (Սեաստանի ուկրաինացիներ), որոնք չեն ուզում նշտարտել իրենց ուկրաինական բարձրանքները, կամ նախկան մարզիկ՝ տարազրութեան տակազը, որից ոչ ոք ոչ մի արտա չանի:

Եւ ցարգան, որքան նմանութեան մեր իրականութեան: Մեկ մտ էլ իրերկանի իշխանութեան կայուն են նայում կամ թրջանայ ազգայական արշ տարբեր, ինչպէս արեւել յետական ուկրաինացիներ, որոնք չեն նաշական բաշխիկան սիրապետութեան նշտարարները, կամ՝ անարտ մարզիկ:

Ճարտարութեան իբր մտով, առում է Հրէհորթիւր, ոչ միայն իր զանկն, չի՛ կորցրել իբր նաւաստ, այլ, ընդհակառակը, հանգստացել է, մեզ է թերէլ նոր ոյթ ու զնտակցութիւն շարունակելու համար սպասարական պայտարը: Թայց ցարգ շտա է իսնկարում ցարգական հասոցները բարձրագոյնութիւնն ու արիւնասպաններն տարբերութիւնը: Այլ պատճառով նշտարայական անհատնշտարութեան և առողջ թեկն յոյսը ցարգան հասոցները միութիւն, զնկալով մի կնտար, որը ընդունակ լինի համարձեցելու և շարժման մէջ զնկող անկար ունեցը: Այլ կնտարը, Հրէհորթիւր կարծիքով, պիտը է կազմել այնպէս, որ նրան նաւաստն ըստ ամենայնի ուկրաինական յոյսը ցանկանները և շիպաններ, որ նա հարում է զնկը Մոսկու կամ Սեաստանը: Այլ կնտարը պիտը է վերէ թայ յոյսը արիւնասպաններին, զնտակցութեանութիւններն ու շիպաններին և մէկ ոյթ ու մէկ կամք ստեղծել անկախութեան ձգտող յոյսը ուկրաինացիները: Այլ կնտարը պիտը է Թայ արտասահմանում, նրա սպառնալքը կէ ցանկն և երկարը. նա անորջաղեա պիտը է շարժել երկրի կամբով, ցարգն իրենց ստացած նշտարանները:

Նախ կնտարներ ստեղծումը թիշուրում է ներքին և արտաքին պայմաններով: Ուկրաինացիները հասոցանում է անկախութեան ցարգարքը: Չնուկարը ղեկում է ազգային պահպանը զնկ, կատարական մարքիները ուկրաինացուց արագանում է

անբայան ճնշման տակ: Արտաքին պայմաններն են բուլղարիկները և նրանք: Պիտանքները չի կարողանալու լինելու և այլն: Համապատասխան կենտրոնի ստեղծումը թիկապարտում է և Պետլիբրայի ուղեբեկական ծախսը:

Կարգ է, սակայն, նման կենտրոն կենտրոնի կազմակերպումը: Մտայն զիտելով ուղեբեկական կենտրոն և այլն առաջ ունենալով, սահմանափակ, տարաբար կան պայմանները՝ կարելի է պնդել, որ Հրեհոբիտի յառաջադրանքները հարկա թէ իրական կենտրոն ունենայ: Ինչպիսիք են թիկապարտը, որ պետական տարաբար կան յարկեր նման կենտրոն: Ուրիշ հարց է, եթե վրա հասնեն ստեղծելով խոշոր զենքեր: Ենթադրյալ զորք սերիան անելի է յարմարում այլմանով հասանելի կարողանալ, ժամանակը որ զգալի ճնշումը պարզ է ստեղծել իտալիական զորքակազմում: Թիկապարտը նախաժամ: Քառակ է, որ բուլղարիկները շարժվել են արդեն թափով ազգայնացում են Ուկրաինայում, որտեղ առաջ կերպով ժողովրդականացում է ամբողջում է ազգային ժամկետի ու պետականության զարգացումը: Այդպիսի պայմաններում շատ վաղորդ էլ լինի իրական պայքարը բուլղարիկներ զենք արտասահմանի: Բուլղարիկական ազգային զորքակազմում, անկասկած, ստատուսով կը մտնի ուկրաինական յիշատակահանքերի մէջ:

Ու որ այն անսովոր ժամը չէ, ջոջ է ստեղծվել էր՝ Հրեհոբիտի յոչառը: Ես ճիշտ է նկատում, որ բուլղարիկները իրենց իշխանությունը Ուկրաինայում ամբողջուն են յիշատակահանքերի գրեթե ամբողջ անկախ նպատակով ճնշել իրենց մեծարկեցին ազգայնացման և շարունակում են ուկրաինական զարգացման ու պետական մեծանք վերանշին ուկրաինական: Բայց գիտակցելով նմանք, որ այդ զորքական խաղ է բուլղարիկները կողմից, ես չի կարողանում ժխտել այդ ժամի սթեղծ: Վերանշին ճանկեր, գրում է ես, մոռովման տիրապետության և նրա ուկրաինացի ստորադասի, զենք, իրեն ժամկետական բուլղարիկները կիրառողները, չլիսով է դատապարտել նրանց գործունեության մեջ այն, որ նրանք, թէև այլ պատահալիքով ու նախկինով, անվան են ուկրաինացման իրականացումը նախորդ, սրտմտեալ այս վերանշին: Ինչ կողմից էլ մտնելայտ լինենք Օրմով, անարկայություն օգտակար է բավանալ ուկրաինական ժողովրդի համար:

Եթե մոյն նախորդները Հրեհոբիտն է այսպիսի զնախառն իտալիական իշխանության ազգայնացման զորքակազմում, ապա հակառակ է, որ լիցիթ ժողովրդի ու անկախության ծառայողները չեն անելի համակցումով կը նման ուկրաինացման աշխատանքի ու նրա հեղափոխության վրա: Արտաքինը հետևում է այն, որ հակաբուլղարիկական կողմ, շնչառում ու միանալ կամ անկախ իշխանության զարգացում: Դեռ չենք խոսում տարաբարության մէջ գոյութիւն ունեցող ուրիշ խոր տարաբարութեանները մասին:

Վերադառնալով իրենց կան և ուրիշ հետաքրքրական նրբեր: Այդպիսի, սակայն, բաւական է որչա՞նչ զարգացում առաջ համար ուկրաինական տարաբարության սթեղծվել մասին: Պէտք է խոստովանել, որ այդ վեճերը ճնշակաւոր է. անելի կամ նույն

չափով ես նկատում է ես և ուրիշ ազգերի տարաբարութեան մէջ: Անէն տեղ էլ սկսում է տրամադրութեանները մակընթացութեան բայց զորիք չընկնէ, կարծես, զեր հասած չէ. զորիք համար պէտք է պատրաստել, այդ հասած է և կազմակերպել:

Ս. Վ.Ր.

ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ 1926-ին

1926 թվականն էլ խաղաղութեան շատեց մարդկության, որ շարունակում է ստատուել յետադարձական նրբերակն ու բարոյական փոփոխություն: Այնպիսի խախտան հաստատակառութեանը լինելու կանգնել, ստեղծական ու զարգացման ստեղծակները մտքին շարժանում են բարեբեկ ազգայնությունը անընդհատ զարգացման է սակը միջազգային և ազգաբնիկան փոխադարձութեանները մէջ:

Մտազգայնութեան պէտքը անկեղ անկեղ դպում է պատման Ներքառն, որ յոյնացի ազգայնացի արևալիքներին և ա՛յն Յ առաքի անող չկազմարի փոխադարձությունը, պատմ պատմ է ընկնում իրական անընդհատ գտնելու յոյսով: Ենթադրական Պետականութեան ազգայնացի յոյսաբաններին յոյսը չկանց կարծես և սկզբը շարժան մեծանցման Գերմանիայի հետ: Ներքառն պարտաճանաչ կանգնել փոխադարձ քաղաքականության և պարտադրի իրաւարութեանը հողի վրա, և շարժանի ուղից, ազանա թեւեղով, ինչու անկեղ զլիսել: Լոգարեթի շարժանը Գերմանիայի մտքին Ազգային Լիգային մէջ: Ենթադարձութեան յաղթանակն այլևս փաստ էր: Լոգարեթի յիշատար ներուսնը — Ձեմբերին, Ետրեզման, իրեն — արժանացն շարժան միջադասկին: Մտում էր, որ մարդկությունը խաղաղութեան նրբանկարք մտի ոտների տակ վայելի անընդունական պատկերները, բայց ..

Բայց խաղաղութեանը, կայոյտ թշուառի պէս, շարունակում է փախչել մարդկության մեղքին, և չ խաղաքաները չ քոյոք Ներքառն յոյս են շնորհում սեռիկ պղծականները պէս: Այնպիսի անելի ու անելի խոսում է անտեսական ջառախ մէջ, և զործազուրկների մէջ ու կէս միլիոնից բանակը արենի պէս ճնշում է անընդունական ժողովրդի ու պետականութեան: Ընդանուր զործազուրկ, ապա՞ անխառնանները կրկնաբան են իրողայտոյց զործազուրկ էլ անելի խաղաքաներին Ազգային ներքին կենտրոն, և պակասանական կառավարութեանը, որ այնպիսի ինքնազուրկ ու համարձակ էր իր իշխանութեան սկզբին, հետցնում սկսում է անընդունակ աւ խաղաքան: Միջազգային զարգացմանութեան մէջ էլ զոտոյ Այլընտր զանում է անելի է անելի գրչու ու պատահալալառ և խաղաղութեան իրենին զերազատում է արեգիտութեանը ու թղանտներին: Ենթադրական են պարտադրան և համակալտեական ներքին գծարարութեանը: Գերմանախոյս ճշտանները Ետրեթ մեծանքն ազգայնակ ճովման տակ զոտուց նրբերակի միջև տարեցատրի ստատուում են: Այդ գծարարութեանները

կան պատճառ նաև, որ Բողոքների կառավարութիւնը այնպէ՛ս զարմանալի գիտազգացիւթիւնն է ցոյց տալիս չինական ինքնուրիշ և, Մոսկու ճարտեսաց յետոյ աշխարհ քրտաշարժ շարականներ է երջում Անգլաբայի վարչիւններն անհանկն:

Կազաղութիւնը շատու և Ծրանիւնն: Մարտն ու Միքիան շարունակում են վերջիւն նրա շարտարական միտքը: Արտագին պարտքի անընդ մնացած կնիւնը և անհրկնանն շէրէնցումները մի կողմից, ներքին անհաշի վճարումները մի պահ սպառնացին սակն ու վրա անել նրա պետական եկեւուտը և Քրանիը հասցնել դերմանական ճարիկ վնասակն: Թղթաղամի սանձարան և յանախաղից ոստանումները կանգնեցրին ճարտարարեստի զարգացումն ու անհարի թեւականն ընթացը: Եւ տարկեթիքին Ծրանիայի գլխին էլ կտակեց արդիւնարանի տաղանայ և զործարկութեան անարտ ուղարկանը: Թաւազըր ընկնող Քրանիի փրկութեան պայշարը կանցց Ծրանիայի անճարին միտքը: Քրանիը փրկուցնց, բայց փրկուց աշխատատեղութեան նոր սանձարաններ զմով:

Հասկանալի է, որ ներքին ազգայնիկներ մատենած Ծրանիան էլ չէր կարող արտաքին գործո՞ շարտարականութիւն վարել, և նրա զիբը անբող ստրակ ընթացքն եղա՞ւ պահել անընձամ գոյալիկուէր և անկեթ կեա սպիւն շարտ ու իտալաց: Բրիտնի ջղայութեան շանտը գիտազգացիւթիւնը անհաշիւփայլուն ապացոյցն է այն բանի, որ երկուսն ձկազային Բլոքին ռազմատենն: Ծրանիան այսօր այլևս գոյութիւն չունի, Յաղթողի ճողիտանութիւնը շատ զին կեալ է մնացել: Վարկանքը նրան թիւարան է պահել եղանը, իսկ զրա անճար՝ շղթագորթել և սերտալանել շղթագորթել անճար զիմալականներին, որոնք կիմալայտակ յայշարանցին Քրանիական ճողիտանութիւնը Մերձուտը Արեւելցում:

Պատճառներու շանտակէտն Ծրանիայի զիրքերը աստիճանարար սկսում է պրտել Քաշիտական Ռուսիան: Մոսկուինն կարողացաւ սպառազորնէ Ծրանիայի դճարութիւնները և մեթաղին աշխատանքով Քափանիկ Իսկանանն թեթաղկուտ ներքը: Կազաղով իր մտղղրդի ազգայնական զգայուն շարերէ վրա՞ նա զերարդրի աստիճանի կաւքից ռաբրտանել սոյնն և զնընդ նրա սալն շարտաշան շղթափնի նպատակներ Մերձուտը Արեւելցում և Միջրկրականի երկրներն՝ Ռուսիո Քափ տակն իտալական արտաքին շարտարականութեան: Իտալական ստեւուտը սկսեց արտաքին զրաւն մերձ - արեւելեան յուկաները և Քափանցիը Հարաւային Ռուսաստանի շարտաները, Կողկուս ու, անճար, Հիւսիսային Քարսիտան: Կունն, բաղիտաներից վրանցը, պապանոզական Նւրուպայում Ռուսիայի շարտարականութիւնը նկատում է իբրև սպառնալիք իտալացիութեան: Եւ միւս կողմից ստալ է թրտում երկրպագուներն ու ճետողներ: Սպանիան, վերջերս կիւլան ու, ճանապարհ, Անաստանը ողորդում են, իրենց ներքնում ստանում են իտալական օրինակից:

Այլ շարտանայեց-ից ստանձնառու զորում է պայքարական թիւրքան, որի կանքը մագալափ իսկ ինչ թարեւանն ճակատակ պարտադիր գլխարկուցութեան, շարտաների վերջանան, գիցելական շարտ-

աղան որչնքների փոխառութեան և Քրտաարտի ու շարտաներ ներմուծութեան Պայտի և Անգլաբայի պարտանութեան: Ծնել ու շարտան վերջացում էլ անկն մերկացրեց Քիւրք պետականութեան վերջերս, է՛յ անկն պարզ շարտեց, որ շարտանային կարգուն կրտայականացում մտնելով՝ կարելի չէ կանկնել ներքին փոխառն ու յայշարումը, որի զտեսանները Քիւնց ու շարտանց չն կարան: Դարերի կոչնալանութեան կայ մէջ անըն, ժուտար ստորակն իտալար, որի թիւումը մտանալի է կարտ: Ազգային ու ստեւանակն իտրունկ կիմեր կան, ստանց որոնց փոփոխութեան ոչ մի ճնր: Թիւրքան չի ստեղծել: Եւ այլ է, որ ստեւան է ստեւան կամ, անկն միւտ, թիւրք քարեփոփիւններն անից վիշ է: Այլ է պատճառը, որ ստեւանակն շայշարումը յարակալում է անարդիւ, ազգային իտուգութիւնները չն վերջանում, ջրտանակն ապատարութիւնները անկն և անկն պատանակն են զանում, յիւր իշխանութեան և մտղղրդի մէկն երթալով իտրունկ և աննցանկն է զանում, և արտաքին շարտարականները անկն և անկն ծանրանում և անըտանկն մեկը են ստանում:

Այդպիսի պայմաններում զարմանալի չէ, որ Մոսկուինի յիտրտանները և իտալական անակնի պատարասութիւնները ա՛ն ու արտաքին են լցեցում Հազի փալայի և իր շղթայապահ սերուն: Արեւելան չի և այն, որ թիւրք զիկալանները փրկութեան են որոնում բարտանից Մակալարում և արեւելցում: Անցած ստարայ ընթացքին թիւրք - թուլիկնան մերձեցումը է՛լ անկն լնշանք՝ առաւ - թիւրք - պարեթի - ալան շերտալանութեան և իտալարարութեան զանազորի ստարագրութեան և Ձիլէրիին ու Քիփիկ Ռուշտի Օղկալի տեսնուցութեան: Բարեկանութիւնը Մոսկուի կեա Մուստաֆա Իճմայի կամար ո՛ր միայն միջոն է Թիւրքանի ապաւուգարելու արտաքին թիւմիներէ զէմ, սլլ և ներքին շարտարականութեան գործոն: Թուլիկնանի արեւելցութեանը էր, որ նա թուլիկնանը շարտ ընթրմաղիւններին, կարեալան անկն իթթիւտական կտակներ, մնչեց ջրտակն ապատարութիւնը: Նոյն թուլիկնանի տղալութեանը շարտարական չի և այսօր կառավարել երկիրը: միւտ է, կամանիցքը Իճմայի կամար արտաքին շղթայի արտաքին է և Թիւրքանում սոկ չունի, բայց թուլիկնանի գրանն ու ռազմութեանը, թուլիկնանի դիտակցութեան օճանգիտութեան: Թուլիկնանի կառավարականը Քափանցին միջնանը են, որոնք Նեարարութեան են սային սեւանականցելու զիմալական սիրտպետութիւնը և յետանկնու թիւրքայի նոր սեւանականան մտնը, որը, սակայն, ճանտան է...

Մոսկուայի բարեկանութիւնը Թիւրքայի կեա մի մասնին է նրա արեւելեան շարտարականութեան, որի կնքում գրան է անդլիական աշխարհակալութեան շարիտանան ծրագրերը: Այլ ծրագրեր ու՞զին Քափով ստալ տարեկ և անցնալ տար: Խորհրդային դիտակալակներն ու Սրբորք Ինտրիտանայի զործարկաները, մեք մեքը տան, թուլի գործուտնութեան ցոյց սակն թուլանակ Արեւելցում Պայտի սկսած միջին Կազաղական սկիւնանուր: Նրանց աշխատանքի արդեւից էին Քարսիտանի նոր ուձիքն զէմ շարտարական դիտարական և իտանական ապատարականները, որոնք

272-200

անկեր էլ նշանցին: Ռիբա շահն ապալելու փորձերն իսթափական Մուսկան ղեկն զիստապահական ժեղքման և այնասն Քիչբանը առնել իր ազնցութեան շքանակի մէջ, բայց այդ փորձերն էլ ցանկալի արգիւնքը յախին: Պարսկաստան շարժանկն ճաշհատարսի սպայիստի գործարհանութեան:

Փայլուն լիզան խորհրդային նահանգները և Անգլիաստանում: Ձիշտ էլ, պարսիկներն պէս, աղաններն էլ արտաքապէս ընդառնել քմային Մուսկանի հրապուրանքներին, բայց ըստ էութեան մնացին հատասարի Անգլիային, որի սպիշ բաւական ունոր է գրում իրեն Անգլիաստանում:

Նայել կաւ րուշկիկան սաղաքներին արգիւնքը և Քիլիսիական ու Հոլանդական Նիգրաստանում: Աստիանում Մուսկանի զորձակաւորն աշխատցին շահագործել ճարձեռական և ոչ — ճարձեռական հողիկները Քիլիսիանը կրօնական հողի վրա, և մի շարք քաղաքներում առաջ առնել ընդհարումներ: Ձաւս կզոյւմ նրանք ունեցան սեղի մեծ յարձուրթիւն և նոյն իսկ ապստամբութիւն առաջացրին Նուրադեղներն ղէմ: Վերջ էլ վերջէլ, բոլոր շարձումները խեղցանք, րուշկի զորձակաւորներն ապստանին իրենց սեղը, և շարաշար ստեղծ իտղալ ժողովուրդը:

Համեմատարար ակն իր աղկալարոյց կաւ խորհրդային քաղաքակրթութիւնը Ձիստաստանում, որ ը սարք է Կարախանը իր ընկերներէ շեւ սելայթէ կր պարստանում յարաւ համարաշարային ինքափրտութեան: Ձիս ժողովուրդը՝ Քիլան ու սոմաւաքում, պարսկական ներքնապէս և յարաւում սեմն պետութիւններն կազմէ՝ հնչումիմար քնոց րուշկիկան հրահրներէ ընդառաջ, որովհետեւ այդ մեղով կրազում էր պարսկէ արտաքին արկիացումից: Ձիս — րուշկիկան զորձակաւորութիւնը՝ պատերազմի և արտաքին քաղաքակրթական ապարդիւկներում անձիական հետեւանք է անգլո-հուպո-ամերիկիկան զորձակաւոր շահատակութեանց և Ձիստաստանում զորձան ակերները: Այս տեսակէտից Մուսկանի լայն տանդակութիւնը, ղիշի նահանգ ու Եսիլայի հոտոյ ոսկու գնտերը, ի հորէն, կատաստան են լին ժողովրդի ապստամբանքը: Կանտոնի կառավարութիւնը, որ ստեղծան է ազգային սկզբունքով, քաղաքային բանակը, որ րուշկիկ ապագովաները զնկատակութեանը կրաւում է անցնո — հուպոնական կամապատար քջորդակներին ղէմ, ի հորէն, ծառայում են յարաւ լին ժողովրդի ապագային քառի: Բայց սխալում են րուշկիկները՝ կարծելով Քի Ձիստաստան էլ, վերջ էլ վերջէլ, կէ մտին խորհրդային Միութեան մէջ և կը մայր տակական աղղկն իրենց քաղաքակրթութեան Միտար Արեւիկում: Արդէն կամ փառտեր, որոնք ջոյց են առնել, որ անգլիական զիստապահութիւնը, համառայ իր ակախական զորձակաւորի, փորձում է լեզու գտնել Կանտոնի կառավարութեան շեւ, և համաշխոյ լինողներէր պահանջներն որոշ ժառը՝ կամօրք մզել Լեզուրի և Կանտոնի մէջ:

1926-ի ընթացքին, Մուսկան սոյնասոյն Արտաքին Մոնոլիթայում էլ և, համաարար, ժտնիկ ապագայում այն ընդարձակ ներկայմար կցի խորհրդային Միութեան և աշխարհով յարկութեանը պատկից ցարական զիստապահութեան ներքական աննչերք:

մէկը: Առհասարակ, լինական զորձներում զիստապահութեան ընթացքը զարմանալի կրպով լինելով է պարսկական զիստապահութեան զորձակաւորը: Մանրութեամբ միջերբեր նոյն իսկ ցարէ կէքած զանգարելը պտուղաբոցից կը կուտակներէ համար, Քիս կրնք պարսկութիւն: Մանրութեան փառտարին զուրս հանեց ուսուական Քիլիսիական շքանակից:

Մուսկանի արտաքին քաղաքակրթութեան լուսնամանկական միայն Արեւիկով և Արեւուտարում էլ ջոյց տակց յուսական աննչոտ այնխատանք: Աննից աղկալարոյց կաւ նրա ճարձակագութիւնը անգլիական անխահանները զորձարարին: այդ կապտակով անգլիկ զուսարները ուղարկեցին Անգլիա, Ներքոր Քեռերձաւորաւը մի պահ հաստատ, որ քջարմարութեան կայունութիւնը վերջ է գտել, և Նուրալում մտել է ինչպիսիական խորհուրդներ լընան: Ան՝, կրպական բանտարութիւնն այս անգամ էլ խաբեց նրան, և րուշկիկան յայտեր ի գտեր կաւ:

Բուն զիստապահական ապարդիւցում ևս Մուսկանի Քափում լուրերը զրական արդեւեց շտին: ուս — անգլիական յարարութիւնները էլ ականց պղնչին րուշկիկներէ քաղաքակրթութեան հետեւանքով Ձիստաստանում և անխահաններէ զորձարարի մէջ: Քրահին ժառից յետոյ այդ յարարութիւնը Մուսկանի համար ակնի անկապտան մեկը ընդունանքին: Ինուս — Քրահական բանակցութիւնները կնցան են ստուշանալ համար վրա-կողմերը լին կրպակտան գտնել համահայրութեան նըրը: Միտել են պղնչել և Մուսկանի համակարծեցը Մուսուլինի հանդէպ, որի բարկապետութիւնը Բուսիանի շեւ և Քիլիսիական արտաքինութիւնները Քիլիսիայի վերաբերմար լուս են անկապտացնում րուշկիկներին: Ներպղական մ' մի երկրում րուշկիկները լիարտաքին գտնել կապտատար արամարդութիւն ու զրամ — զրամ, որ սղէ շտփ անհրամաշտ և նրանց:

Կամկտի ներքին ապագայի պիտար արդերը զրամ շարկութիւն է: մարքի ուղում են քաղաքային կառուցանք, իսկ զրա համար կարկաւոր է զրամ ներքին շտփայում մեծ զուսար հարեւն անկարել է: Ստուշից վանկանում է զիլիկի զիլիսարութեան և ղիկի զուսպական կոտորակներն յարակի միջոցներին, ինչպիս պահանջում են ընդգիծաւորները, իսկ զուսար՝ զրամ առաջ լիայ: Անա այս անն զրուսթեան մէջ Մուսկանի վարկները աշխատանք են ջոյցարդի արտաքին յարկութիւններ և կանքական ուղարարութիւնը լիայել ղիկի զուսար — անգլիական զորձարար: ինչպիս շարձումներ, զիստապահութեան ցնմանանք Օղիսայում և այն: Միւս կողմից, յամտ կերպով շարձանում են զրամ արնել արտաստանում, անքամ Ամերիկայում:

Աննիկան, սակայն, որ իր մեղքն է հուսարի այնպարի ոսկու երեց քառարը և պատերազմի հետեւանքով ղիկի և առապայական կարտարութիւններ, չի ուղում առաջ զրուր գնել շեւ Արեւորի անտարանի ստիկ, ևս ստուշ: ի կամեմում զորձ աննիայ ըրուշկիկներէ շեւ, որոնք րուսքեր և սեփականութեան մտաքն ունեցած րուսպիւնը ջոյց են խորթ կը

կռու՛, տեսա՛ր դուն,
 Երբ հայրս ծնկայտ՛ս բողկատարած ճեղի կազօքէր,
 Ու ազօք՛իմ մէք զիմ խաղտոզեցիմ.
 Ազօք՛էք, ա՛վ Տէր, ճեղի էր ուզուած, շուրթիմ
 ստեղծուած...

Գե՛ղի էր ուզուած.
 Ի՛նչպիս ազօք՛ից իսկ տէր չնայք դուն...

Կռու՛, ա իք էիր,
 Երբ քայրս կատարեան տա՛ք սրբանմենում ճեղի
 կազիւրէր,

Ու ազօք՛ից կէս, ա՛յն ազօք՛ից կէս,
 Ասուած կուածո՛րն,
 Իր կատարի՛նը սրբապզծեցիմ...
 Ըսէ՛, ա իք էիր,
 Իրք ծեր մայրքս, զո՛ր օգն քառասուն ծունկ ազօք՛
 կընէր ճեղ,
 Ազօք՛ից շուրթիմ այշարիւ՛ծ աշխարհ մարդակեցիմ...

Կռու՛,
 Ո՛րք տարիք իմ ցեղս,
 Որ երկինքէ յիշեց, երկիրը մտցուս.
 Մտրեկնք ուղացուս, շե՛ղ միայն պաշտոնք...
 Մտոցե՛ր ես, ա՛վ Տէր, թէ խելագարք...
 Արդա՛ր դատարար,
 Ա յս է դատաստանդ, ա՛յս է տրիտարդ...

Եթէ դատաստանդ այս է, ա՛վ Տէր,
 Ու մարդն պատկերիդ զէս ես սակո՛ծեր,
 Մեանկացեր է մարդկութիւնը ինն,
 Ու սնանկութեան ցուրբ ակեփառ ճակտիդ է գամւեր...
 Եթէ էա՛ ձեռքը ազօք՛ն ցեղիս ճակատին միայն
 ՎՄահ է գրեք, Տէ՛ր,
 Ես յա՛ն իմ ցեղիմ, բազո՛քն դայաւար իր ազօք՛մերուն,
 Կը սերծեմ այլևս ճեղի ազօքի...
 Մահք մահ է. Տէ՛ր,
 Իռչո՛քն ազօք՛ում մեռում, քա՛ջ ես ալ սնազօք՛
 ձեռք ի մեռիմ...

Խույ՛ս խու՛ր շուրթերուդ սեպ իմ ճակատս,
 Զա՛րկ, եթէ կազիւ, գա՛րկ, եթէ կրճաս,
 Գա՛րի որ հայ ճակտին գարնելու փայտ ես,
 Լա՛յ ճակատ մըն ալ տես իմ ճակատս,
 Որ ճեղ կը ծաղրէ...
 Զա՛րկ, գա՛րկ, եթէ կատ,
 Դան ցեղքս գարկիք, տես իմ ճակատս,
 Զա՛րկ զիս ալ, ա իք ես.
 Զա՛րկ, եթէ վատ չես.
 Միայն թէ գիտցիր
 Որ թա՛նար սիրտս լպիտի ընկնես,
 Ու իմ դիակիս չլպիտի կրճաս ազօքի տալ ճեղ...

«Երծի Անտարան»-էն

ՇԱՀԱՆ

ՄԵՐ ԶՈՅԵՐԸ

ԱՄՁԻԿ ՊԵՏՐԱՍԾԱՆ

Յանձնակ տարիէ մ'անկի ժամանակա՛միջոցի
 մ'ընթացքին ճեղճ ընդմիջտ քա՛տուող, երախտուր
 ընկերներու նկատմամբ պարտականութեան քաղցր թեւ
 շարժանքէ մ'սղան, կ'ուզից յետ դառնալ զեղի մեր
 երկրի որբեւտու սնցեալը, հանելու կամար այն բոլոր
 սուտկները, որոք ճեղ է սրբազան զբոշակի լուրջ
 միացան պայքարեցան և ընկան:

Այս յետադարձ ակնարկը կը տանէ զիս, զեղի
 հայրենի գաւառը — Շատախ — ճեղը վաստուրականի
 յեղափոխական շրջանի անարհմբնէն:

Լայ յեղափոխական շարժումներու սկզբին իսկ
 Շատախի շրճանից ժամանակակից պահանջները — պայքար
 բռնակեան ղէմ — պայքար իրաւազգիութեան ղէմ —
 պայքար ազգային արժանիքներու ոչնչացման
 ղէմ: Եւ երեսուն տարի շարունակ, Բրտական ուղիներու
 մէջ ընկած աջ փոքրիկ գաւառը կուր և պայքարեց
 աչք սրբազան նշանաբաններով գտնուիցեալս: Եւ աչք
 պայքարը եզուս պատճառը, որ մեր անէն տեսելի
 թշնամիները սկսեցին հալի ոտնել Շատախի ումն ու
 կարկերութիւնը. աչք եզուս պատճառը, որ հակառակ
 համիտեան շարունակական կոտորածներու, Շատախը
 զրթիմ միջու պատուեցուս աչք բուրբէն: Անկամ Սե-
 փ և ՍԵ՛փ սարապիթ շրճանից սեպը եղան խորտակելու
 Շատախի ղիմազարկան կամքը:

Բայց ո՛վ եղաւ լուսակիրը ազատագր Շատախ-
 չիքն — ո՛վ վառեց ազատութեան սրբազան կրակը աչք
 բարձրարժէք լինեցուս և ստեղծարար կիբերեցուս մէջ.
 ո՛վ զբաւ Շատախից ամբիկ ու սպեղ ժողովրդի սրտին
 մէջ խիղախութիւնն ու շանդաշութիւնը սարքաւ վեճ
 նպատակներու ներքեւիւս ազնիւ և տաղտիքի ղիտակեցու-
 թիւնը. և վերնապէս ո՛վ սովորեցուց աչք լինումային
 ժողովուրդին իր սանձառեփակ հորդոհե՛ն զուրս հալչ
 հետունքը — զեղի Լայ աշխարհ և Լայութիւնը:

— Դաշնակցութիւնը՝ Լայ ժողովուրդի գեաքա-
 բարեան ու ազատանն: պայքարի աչք կոխարդակակ
 եսկամ եզուս սնուցեալ մայրը, դատարարակիչն ու
 ղեկավարը:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը եկաւ զբռնէ, որդէս
 լուսար ստաղ, լուսարկուս մեր տգիւս ու իստար
 իրակեանութիւնը, և հոն Դաշնակցութիւնը ստեղծեց իւր
 ստաղիք: Թափեան աշխատանքը սրբիմաւորութեան
 շնորհիւ Դաշնակցութեան աշխատի արժեքտար մշակ-
 ներուն, ու եղաւ ժամանակ մը, որ բուն գաւառին
 կրճան կէտն հաճեան կարևոր մշակներ: Աստեք իւրա-
 ջուցքն իրենց վարդապետներու բուրբ ստեղծութիւնները,
 մէկու արժանի կրթութիւնն ու խելակը:

Յիշե՛ք չոս շարք մը այն անուններու, որոնք իրենց յանձնարակն աշխուժեցնելով զնկարարեան Շատարի հուսանկան կեանքը: Վարդան, Դուան, Քէրէմէգան, Դշխան, Կոստ, Վարդէն, Աբամ, Մատթոս, Մոս, Նիկոլ (Օգայաշան), Պետրոս (Տառաղա) և ուրիշ բազմաթիւ հայրուկային զինուորներ:

Ասոնց է պարտական Շատարը իր կազմակերպութեամբ — և ասոնց ծնունդն է եղած այն սերունդը որը միշտ որպէս անդադի կարողացաւ՝ արժանի ժառանգը ըլլալ իր դատարարակներու:

Դժուար է և անգամ անկարելի թելել այսոր այն բոլորի անունները, որոնք զուտ զաւատական զէժքեր եղան, իրենց յեղափոխական դատարարակութենը ստացած իրենց ընտառուտանքն մէջ. դժուար է ճանաչանք Ծանօթացանք ըստ արժանաշայն այն զէժքերը, որոնց գործունէութիւնը կ'ընկախ անելն ճին ժամանակներին: Ինչ է ըլլալ ասոյնայն կ'աշխատանք անօթեթանել մեր քանի մը սերունդ զէժքերը, որոնք զո՛ր ասոնց համալսարանային պատերազմին և վերջին շրջանի փոթորիկներուն:

Բազկի Պետրոսմամ (Արիւն). — Բնիկ Աստիկն զիպազայ, բարձրաստակ ու հարուստ կազմածքով, զիպազայու ու զի՛ մը ժողով որոտայալութեանով, միշտ անկնկարգի զէժքն մէջ, մտածող այնու մէկ նոր խօսքի ու մտքի վրայ, հանդարտ ու ընդմարտոյ — անդարգէտ, բայց կրթեալ ու հասկացող ինկանայնաբիշ Զոյ էր մեր բոլորին սիրուած ու յարգուած Բազկը: Իրենց զիպի թէ ամբողջ զաւատն ինչ կեանքին մէջ Նա արեւէք էր, Նա ու՛ր էր և որպէս աշխարհին մեծ հնգիմակութիւն ունէր մեր շրջանի Ֆիւրտ ցեղերու մէջ:

Աստիկն զիպը, որ կը դուռնէր Վան — Շատարի խնայիկի վրայ — Քաղնն (զուտանկարտ կերտն) երկու ժամ հետո, միշտ կարեւոր կեցողն է նկատուած ամբողջ գաւառի մէջ, Այս կողմ զուտ հայրենակ էր, և ամբողջութեամբ զաշնակցական: Ամբողջութեամբ կը սնւծ, որովհետեւ մեր գաւառի մէջ կուսակցական աշխատանքին իրենց ժամանակցութիւնը կը բերէին ծերերն մինչև փոքրեքը — սուտեք սեփի խորութեան: Մի փոքր օրինակելի համայնք էր այդ զիպը՝ պահած ու յարգած մեր բոլոր լուտ անաղութիւններու հետ՝ Գաշնակցութեան կազապականայն բոլոր կարգերն ու մեքերն: Ու այս բոլորի մէջ Բազկի էր կարեւոր գերն ունէր: Նա էր զիպի բարոյական գիտար — անոր շունչն էր բոլորի վրայ, անոր ծնունդն էր զիպի այդ անդազական երիտասարդ սերունդը:

Բազկիէ էր յեղափոխական գործնական աշխատանքներուն կը մեծարեցի 96-էն առաջ: Նա Վարդանի (հրամանատար) արժանարտ գործակիցը կ'ըլլայ, մասնակցելով անոր բոլոր շարժումներուն: 96-ին կարեւոր զէք կը կատարէ Փեանդաշտի կոնիւնտն մէջ:

Իր ժամանակը նոյնպէս Վարդէնի մարտական խորի գործունէութեան: Այսանց ասով յիշել, որ Վարդէնի խորի մէջ կար շատորոշներու սուսնիկ խմբակը — խմբակայնութեամբ լուտարեցի Միքեան: Այս խորի գիւտարներն մի քանիքը, յետագային ստալինական ուժեր կզու Շատարի մէջ:

Բայց Բազկի կործանելութեան զիպարք մարը կը հանդիսանայ Շատարը: Այնքէ խումբերու քրտնէն կար նա իր զիպի մէջն է միշտ, արդի ու խորի յուսմանկ: Բայց այս աշխատանքը արգելք չէ, որ Նա մ'անսանկիչ ըլլանք, Կոստի և միւս փախուտեան խումբերու շրջապայութիւններուն զաւատի զանազան մասերու մէջ:

Մերք ընդ մերք Հողագործողին որոտբազակ, Հասարակական գործի կը ներկայանայ Բազկի — ինչն 908 թիւ և անիկ ետք այդ շատերու նման իր զիպը վերջապէս գտնելով, ամբողջապէս ներկայ էր հողի աշխատանքին:

Այս նոր շրջանը երկար չ'ունէց — յանարակել էին մեզ ժող զիպու ընդհարումներ ստալիններու հետ. և ո՛ր կերպ խոտի այդ ժամանակ Բազկին հողի աշխատանքին: Նա ամէն անի էր, բոլոր կոնիւնտը թե՛ — մերք որպէս զիպարք, մերք որպէս սակ զիպու:

914-ին, Հոմաշխարհային պատերազմի հետ կերտանալով Քուրդիայ մէջ զորահաւաք յայտարարեցանք, միակամայն վտանգի մատնեց մեր գաւառը — բոլոր սանձանկերն հաշիկանք գաւառներու հետ: Բազկի անիկ ետք շրմագնաց իւր զիպի — կործաններու ու ընկերներու հետ:

918-ին Շատարի ինքնապաշտպանութեան կոնիւնտը սկսեցան ունիլ Քալիով գաւառի կեցողն — Քաղնն: Քուրդի Քալիարարութիւնը ճիւղարած էր արագորէն ինչպէ՛ր Խաչի զիմարդական ցոյցը: Գաւառի մնացած շրջանները հարկազարտ էին ամէն վարչական արթեան հակն զարանակալ թիմակներ: Դժուար էր բոլոր ունէրը կեցողանել Քաղը: Այս ճիւղմամբ էր կեր Բազկի կը թողու իր զիպը և միւս միմակ իր զիպի ընկերակցութեամբ կ'աշխատէ Քաղը: Իր բամբի աշխատանքն ունենայ. ինքնապաշտպանութեան այդ ծառ կուին: Հնչու է՝ կարեւոր գնահատել այս քայլի ամբողջ արեւէքը: Վտանգը բոլոր կողմէն ներս է խոտանք, և անիկ մէկը պատերաւում է մտանիլ իր տակ, կամ զիպի անհամեմեքը, բայց հակառակ այս իրողութեանը — Բազկի Քաղ կուզայ, իր եղբարդական օգնութիւնը ցոյց տարու: Կոնիւնտը ընթացքին անոր բարոյական ուժն ու խորհուրդը կարեւոր եղան:

Վասպուրականի 918-ի նահանջը մտցուց սակայն մեր բոլոր շարժութիւնները: Գաղթական անաղք ու վատ հանձնարարը շուրթի մէջ մզեց բոլորը: Շատարիկն Հարաւայն կաթիլի մանր թեղաբաններուն. նահանջը Ռուս զօրքի հետ միշտ շարժած կեանք ունեցաւ մինչև 918—917 թեւերը, երբ ժամանակաւորապէս այլևս հաստատուեցաւ Ասիի շրջակայքը:

Վրայ հասաւ սակայն Վասպուրականի 918-ի Ռեժ նահանջը: Անն ժամանակ, երբ նահանջը մտցուրդն ու զիմարական ուժերը կ'սկսեցին կոտորի կրկնաճանախարակ ստալինական կարծիքով կարեւոր զէքերը: յանկարծակի ունիլ յարմուկման ենթակցեցան Սեփի զարանակալ ունիւնք: Սերէ՛ շուր մեքք լայնութեան ունեցող կիպի մէջ ծնցած անիկ քա՛ն 30,000 թեւ:

չափին իր սենեակներով, շոր կողմին թափուղ ղեկակները ստեղծել էին մի գծողային տեսքան: Նրբ շիրթաթևան վաշխաններին թոթաւ յնքոյննիւն հրաման առաջած կը բարբրանայից մեր սանձանան գործեր — վաղը դեռ ու պատկերը նոյնն էր: Մի քանի հարմար ղեկակներին և շուրջ փրկից մեր ժողովուրդը կամեմտաբար աւելի մէջ կորուստով այդ սարսափին իրողութիւնն:

Մի քանի օր ետք, երբ սրբէն Սալմաստ էր շատած մեր ժողովուրդը — ստուգելուց մեր անձուանայի Բարդիկի կորուստը: Մտնով էր այս իրողութիւնը, բայց անորոշութիւնը դեռ չէր պարտած մեր բուր յայնքը: Հարկ եղաւ սպասել մի քանի օր եւ, ու անա պարզից մեզ կամար Բազիկի ներսուական վտանանի բոլոր մտածամտութիւնը, իր պատանած փոքրիկ թռուկի միջոցով, որը յնայ նոյնութեամբ Հաստատուեալ պաշտօնական աղբյուրներէն:

Կուր ընթացքին Բազիկը քարի մը շուրջ կը կտառի իր կինը, հարցն և թռուկը ու կոկի անհասարար ու ներսուական կորիւր, որ կը տեղի Եւթ ժամ: Մի կը կամար Նեյա չըլլար ընկեւ այս ստիւժը, ժամեր անոց եղաւ ընթացքին հարցարարներ մեր ժողովուրդէն ներսուարութիւն կուտեման ազատել իրական ժտանգին: Վասնզը սակայն սանձանած էր անդրապական Բազիկին: Փոճփուշտները կողաւորի, իր կինն ու հարցը կ'սպանին, վերաբարւած մէկ քանի ղեկակներէ այս իրական ստիւժը կը մտնէ, կը շուրջի իր Հաստատարի ու անբանան հրացանը — ու թույլ կուտայ թիւնամիրն բացթողք փառքն աւելի ղեկագնական յուշեր հիւսելու իր սենեակացած զիսկի վրա:

Ս. ՆՆՐ ԹՈՎԱՄԱՅԱՆ

Թղթակցութիւններ

Հ. Յ. ԴԱՏԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐԱՆՄ

1926 թին Հայաստանի կեանքի ամենախուրջ երևոյթներէն մէկը եղաւ դաշնակցականների կամ դաշնակցական լինելու մէջ կասկածանքների դաժակամային մերթապառութիւնը, որը յուրից յախ խուսեր և մինչև այժմ էլ շարունակեալ է գրողիցնէլ Հանրային միտքը, Բոլշևիկի մտնուլը սկզբում սպառնալով թաղցնել կատարած փառքը, բայց յետոյ, սարսափն ճնշման վրայ, ստեղծած եղաւ իտարութեան: Ին սենեակով, որ մերթապառութիւնները խորտոմբին Հակառակ Նշտակուրութիւն ունեցան, որ կոմունիստների նետաղծական կատարողներ չիրականացան և որ, միւս կողմից, Դաշնակցութեան Հժայեք ու Հրապարակ էլ աւելի քաղցրացուլ մտնուլով ուլթին, փոքրիկ նետարժի փառքերով և սպառազուտներով վարկարեւել Դաշնակցութիւնը: Որո՞նց են մերթապառութեան պատճառները, ըստ բուլշևիկների: Կոմունիստների անարկելում, Համազարկանցութիւն վառուստաբողոքների և ուսու միապետականների նեա, ստղուակ իտարողային կրեմարկութիւններից ներս և փառազ — լինարարական

աշխուստների խնդարում: Անո այն ամենը, որ փարիզի զանգուսակցական թերթին սկսած մինչև երեսների վերջին կոմունայը կրկնուած են թուրակորէն ամէն օր:

Այս մեղադրանքների լինելու լինելը այնքան է անկրօն ու վրան բաց, որ լուրջ ներքու զինել իոյ ամօք է, և իրեն կոմունիստ պարագլուխներն էլ չեն Հաստատու մրան: Ձերթակալութիւնների իտական պատճառն, անուշա, ուրիշ սեղ է, և այտուց ամէն որ դիտել մրան ինչ լինելը: Որո նք են այդ պատճառները:

Չէնց են զլիւրջ, Հայաստանի իտարողայնացման ատարին իոյ օրերից, Հայ ժողովուրդը անհաշար թիւնակ դարձաւ Հաստատու կարգերի և ամէն կերպ աշխատեց թափափել իրենից զիկատարողների շուրջ: Մի աղբյուրի փորձ էր փնտրարարական զանգուսակցական պատանաբարութիւն: Ուստայան ախնները շուրջի փնտրողիցնած ժողովուրդը շարունակեց պատասաղական պաշարը զատ — զատ դիւրեւում, լինանով՝ ի ղէճ արակիտներին, զգնեալ անապահարներին: Դրանք էլ Ձեկայիկ մեղով խնդրակցին կոմունիստներին յատուկ դատմութեամբ: Այդ ամօքը պրոցէս տեղ մինչև 1926թ՝. երբ, գլխաւարով, գիտական սպարակալութիւն՝ իտարողայնուլ Հանրային զընկերարելի յաւատակութիւնների՝ սկսեց մէկը միտի յետակց զանակնեւ, իտարումաւ անել և սպանել արակիտներին և զիւրջութիւններին: Փաճանակին կոմունիստական մտնուլը շատ զարդեց այդ խնդրով, և զատարողները շատ — շատերին դատարկիւր կորուսելին: Որ այդ պատմութիւնները, Հատմանած Հատմանքները կոմունիստների ղէճ կատարում էին յախ զարեւում ոչ մի մասնակցութիւն չունէր, անկեղտոտու սպառցայ կարց է լինել այն, որ Հայաստանի մալական գիւղերում ես տեղի էին ունեւած (և ստղուին շարունակուած են) մտն արդարեւ և այն, ամենամեծ յարկերով ու ստղուի մեղով...

Այնուհետև, մինչև 1926 թի սկիզբը Հայաստանի քաղաքական ստղուիցից մէկը միտի յետակց Հնուցիչ էին Հայ Նեյախններն և Հայ ստղու — ղէճարարները: Թաղովուրդը շուտ էր Նեյա, թիւղու, բուլշևիկեան մամուլից, շարակցականների և միայն դաշնակցականների մասին: Մինչ է, ստղուիցի վրա Դաշնակցութեան, իրեն կարողակարգութեան, չէր երեւում, սղմուկ չէր նեաում, բայց ժողովուրդը տարած էր դաշնակցական մասնութեամբ — մի մասնութիւն, որ անբաժանել է Հայ ժողովուրդից, նրա արկնն ու միտ է:

Հայ բուլշևիկներն է ստարայ զարդը ժողովուրդի զլիւրջ լեզուն որ զայնլ անհարաւ — ամօքը զտրակուրութիւնը, պրոպագանդն ու միտիկները ստեղն էին անհետակց: Ժողովուրդն էլ չէր փայտել էր ուղումն և սրուակի կերպով ղէճ էր կոմունիստների կարգերին և, մասնաւոր, կոմունիստներին:

Այդ բանը, յայտուած կերպով ստարայայտեց 1926թ. վերջին, իտարողները ընտրութեան ժամանակ, երբ կոմունիստները, Հակառակ իրենց վաղորդմեղ ասած բոլոր ներքին և աներեւելի միջոցների՝

աստիճակիցով պարտեցին: Ճամբարներ, խորհրդանքի ճամբարներ երևացին Ալան Յովհաննիսյանի և ուրիշների գամուժեքներ և չարածները, որոնք արժանազան էին անուշ, փառաքան: Այդ հանցանքները իրարանցում և գարշապետ էր զգնեցնում: Երեսուցիքը ստիճակիցով փնտրում ցույց տալու և հազարանգու ժողովրդին, որ նա պիտի և ճամբար և զորքի հերոս առնելու, ինչպես իրենք են ցանկանում ու պահանջում: Եւ արժեքը չուշացաւ: 1925-ի վերջերին այս ու աշտուղ քանակին արհեստը թերթեր և զգրքեր: Ձկան եկանու էր նաև, որ սեղ - սեղ կատարում են դազանի հասարակներ արտասահմանեան գրականութիւն կարգալու և այդ առթիւ գրոյց ունենալու նպատակով: Այդքանը թաւանկ էր, որպիսի, այս ուսուցչ յունարին, նախորդը պատրաստած ցուցակներով, հարիւրաւոր ժողովրդի գրեւն Գորշ Տան (Ձկանի) ժառանգու ներգրեց...:

Այժմ, երբ մերքահայութիւններէջ անցել է շուրջ տասն տարեւ, երբ շատ քան պարզեցն է շայն հասարակութեան ճամբար էլ, և ժողովրդի կարող են սահմանին և ստարախական կերպով դժաստու է այդ դիպքը, անկեր ճամբար պարզ է, որ մերքահայութիւնները ո՛չ մի կապ չունեն ժառանգութիւն — ժողովրդական լրտեսներին քանտարկութեան հետ: Այդ լրտեսները մերքահայութիւնին դիտարկութիւն և, մեծ չարով, պարտեւեցին Ռուսաստան: Բանթիճակեցնելով դէժ յարգած հայաճանքները ու պատմութիւններին հետ էլ ոչ մի կապ չունեն զաշխարհայանները մերքահայութիւնները, այդ երեսուցիքը ճամբարան է և, առանձնապէս, մեծ ծառայ է ստացել Ռուսաստանում: Մերքահայութիւններին մէջ շարժել է փնտրել և ճամտութիւն ու դաշնակցութիւն: Միտի պատճառն այն է, որ Հայկականը, եկեղծով քանտարկան դիվատառարայի ստեղծելով, մերքահայութիւն է ստեղծ հարիւրաւոր ժողովրդից միայն իրեն որդական քանտարկներն ու զիշտակներին՝ գրտաւրկնու խորհրդային իշխանութեան ճանդէլ:

Որ այս ստեղծելու հիշու է, որ զո մի ցույց է ժողովրդին գրտապահներու ճամբար, ապագայանում է նաև ուն հանգամանք, որ Ձկան շատ էլ շնորհութիւն էր կատարել մերքահայութեանը մէջ, և շնորհակալութեան անհրաժեշտ է եղել թիւ՝ ապագայանին թողնուել և ժողովրդին վարդով հրատարկելու ճամբար: Մերքահայութեանը մէջ կան հասարակական ամեն ինչի պատկանող ժողովրդի — և՛ դիվայաններ, և՛ քանտարկներ, և՛ ուսուցիչներ, և՛ ուսանողներ, և՛ գիտնողներ ու գիտնողութեանը...:

Այս մերքահայութիւնները մի անտարբ անցում էր ցույց տալու, որ հայ կոմունիստները քաղաքական ճամբարներ են և փոխարկել յոսուցնելու ուղի էր անդին, որին ծառայութիւն ճատուցելու և իրենց ճամբար ստեղծելին երկարատեանցած միջոցառ...:

Ժողովուրդը մարտը ի վեր սփռելու է ամեն ինչ հասկանալ կոմունիստներին արտին հիշու հայաստանը, անի նրանց պատճառին հանդիսանում... Այս անցում էլ մերքահայութիւններին ամենախորը շարժարկ կզգնին թի՛ կատարութեան, թի՛, ճանտանը, կոմունիստ մարտը և, ընդհանրապէս, բարձրագոյն Պաշտակցութեան ճամբար: Այս ճամբարում քաղաքականութիւնները,

որոնք սեղի ունենան, մերքահայութիւններէջ յետոյ, Ա. Երզնկանի գաղտարած մի գաղտարածութեան ճամբարակ, երբ մէջէն Յուզի Պաշտակցութեանը ճամբարակ, երբ մէջէն Յուզի Պաշտակցութեանը ճամբարակ, ամենայնուայ պայտայցն են ժողովրդի արժանապատեան:

... Ընդհանրապէս, մերքահայութեանը շատ պատարածութեան և պատմի իրենց Ձկանի թմբկակեր առնի. նրանք ցույց են տալի անխաբ և արժանաւոր դիրք: Թմբկակեր տառապանը հարցերին նրանք տակ են պատարածութեան գաղտարածներ, պարզապէս են Պաշտակցութեան նրաքին ու գործելակերպը և կոմունիստական քաղաքական ու տեսական քաղաքականութեան ճանդարկ են Պաշտակցութեան պատճառները՝ առանձնապէս կոնք ստեղծով սահմանները՝ հարցն վրա: Երանք իրեն քննադատութեան են ենթարկել բոլորիկներին տեսնալու — երևանական, ապագին — մշտութեանը քաղաքականութիւնը և պաշտակցականութեանը զգրքն են յարձակութեանը...:

Սկզբնական արձեւում Ձկան որչազ էր բոլոր մերքահայութեաններին 3 - 5 արտով աշտարկ Ռուսաստան, սակայն, ստեղծուել կերպով, շատերին ապագա արձակեց՝ վարդար նրանցին ևն Պաշտակցութեանը ապագա, որ այլևս արգելուած գրականութիւն լսելով կարգան: Մէկը միայն՝ Մեղայի Գրիգորը աշտարկը Գրիգորին: Մերքահայութեաններին էլ կարող ժողովրդի ևն Գորշ Տանն է: Երանցին մի քանիստ նկատմամբ պատրաստուել է դատ: Ձկան արխտաւում է աշտակ անել, որ զատի ճամբարի մեղադրուելով տակ ստեղծ Զ. Յ. Գ. արտասահմանի կոմունիստութիւնը: Այդ ուղղութեամբ սփռուելու և զկառութիւններ են նախապատրաստում: Բայց բոլոր կանգնեցնել երևում է, որ զատակարարութեան էլ միանգամայն ստեղծուել հետեանցեր պիտի ունենայ բոլորիկներին ճամբար...:

Այս մերքահայութիւններին ստիճար բոլորիկները նորից սկսեցին քաղաքակ, թի՛ Պաշտակցութեանը ապագա անկեղ շարժի. փորձեցին, որ Պաշտակցութիւնը հեռուցան մի քանի յուսուցանեցին էլ նայն խտաւոր յայտարարութիւններն անին: Բայց, իր՞՞, այդ ապագին է: Հայաստանում յոյսովորեցն հակառակ արտաստարութիւնն է տրտում: Ե՞թէ, ստան են, Պաշտակցութեան ինքը լուսեր իրեն, կոնքուելը նոր Պաշտակցութեան, որովհետև Պաշտակցութեան նպատակները դիտմամբ են լքարտարուել: Երտարտում է: Երկուսիկ ճամբար, սահմանային ինչպիսի. հայ ժողովրդի ճամբար ստեղ յարգանք է: — Ո՛չ: Ապագում ան է ճամբարանի քաղաքական գրտութիւնը: — Ո՛չ: Ապագում է Հայաստանը իր կերպին, տեսնալու կհանրում: — Ո՛չ: Կո՛ւնը ու հարգանք է հայ ժողովուրդը: — Ո՛չ: Ապագում է նրա ապագային մշակութի պարզացումը: — Ո՛չ և ո՛չ:

*) Այդպէս էլ եղաւ. շնորհակալութեան ստեղծումը գաղտար, ար փոտարեւն Պաշտակցութեան դէժ սպագում դատ էր, անդարդալու սպագան բոլորիկներին դէժ և վերջապէս բոլորիկներին կատարեալ խոյտաւորութեանը: Կեր.

Հայաստանը փաստորէն գաղութ է Ռուսաստանի: Հայ բանուրն ու զիւզացն ուրբմբն կենք են բարձր տարի՝ հակառակ թագան տատաննի աշխատանքի: Հայաստանի հում նրթերը ընթի գնորով տարւում են Ռուսաստան, վեր են սնունդ գործարանային սարանքի է տասնապատիկ անէլ թանց գնորով ծախւում Հայաստանում Գոսպրատրինն ու անխորա - արդիւնարեական յնկրութիւնները միջազարեան շահագործող կազմակերպութիւններ են: Եւ հեռականջը Հայ գիւղացին՝ մերկ, աշխատատէր՝ գործադուրդ, գաղթականը՝ անհոյ, մտաւարկանը՝ օրւայ հացի կարօտ: Ռուսաստանի կողմից տրւած զոտոացան - Ները (Կոստա)՝ փրկանքներ են մեր երկրից տարւանի, իսկ Անգրիոյ՝ Կոստան ընդհինի բաժանուոր՝ ուղղակի ծայր է և արեւմտարեւել՝ ուղղւած Հայաստանի հասցիին:

Մշակութային - կրթական ապարդիւցում է Հայաստանի գրութիւնը անմիջապէս է. ո՞նչ է Հայաստանի դպրոցը: Անտիզից իսպառ վտարում է հայոց պատմութիւնը: Հայ աշակերտը սովորում է յունաց, հռոմէականց, փիւնիկեցոց, կելտացոց, ասորոց, պարսիկ և... ուսուց պատմութիւնը, բայց Հայ ազգի պատմութիւնը սովորելը արգելւած է: Բուրդ դասադրեցրում փոխանակ հայ կենքերի, հայ ժողովրդի, հայ յնչափական, դրական ու ճասարակական գործիք տրւում են օտար միջավայն ու դործիքները: Հայ մանուկը դասադրեցրում կը հանդիպի Ռուսաստանի անմայրամբ սուսկներին, Ձիւնաստանի և Ճասալի նկարագրութեան, բայց ո՞չ Հայաստանի սեղադրութեան: Հայ աշակերտը դասադրեցրում կարգում է Մարտի, ինկլիտի, լէնինի, Տրոցկու գրամբները, բայց ո՞չ հայ կելտականները: Հայ աշակերտութիւնն և ուսանողութիւնն անէն տարի խումբ - խումբ գիմում է Ռուսաստան, Վրաստան, Աբքերէնս գիտական ցրտանքները համար, մինչ իր շրջապատից ո՞չ մի ծանօթութիւն յունի: Հայոց լեզուն և գրականութիւնը իրացնելու համար դասադրեցրել լեցւած են մէկ կողմից Զարեանի, Նալբալի Զարեանի, Արովի, Միգրանի Արմենի, Ալուտ Վրաստան, Գուրգէնի Մարտան և քաղաքի ուրիշ պաշտօնէր գրչականի անհամ թիւանքներով, իսկ միւս կողմից ընդհանուր գրականութեան Հայկական դասընթացով: Հայ իսկական կելտականներն անունները չկան: Մանկավարժական անակէտից դպրոցները դասադրութեան են անլութեան: Դանուկը սովորւած է սովորել թուլիսկիկան յնչափոխութեան կանոնները, իւրացնել ու սիրել այդ յնչափոխութիւնը, Հայ միջնակարգ դպրոցադասարանը դրում է բազմաթիւ սխալներով և գուրտ է զարիս գրեթէ անգրագիտ: Եւ այսպիսի դպրոց էլ մանկու թուրք թախա լուծեն: Բազմապար երեխաներ մնում են փողոցը:

Հայոց պատմութեան, գրականութեան, լեզուի և, ուսուցական Հայ անցելայն ու ներկան ուսանողները, միակ հիմնարկութիւնը հանգիստում է Հայաստանի համարաբանը, ուր գեղեցիկ էնց այս իսկ պատմութեամբ կուտակւում են ևս անպար: Հայ կենդանորդիմար այս տարւայ նիտուրից մէկում վիճարկութեան է դրւում այն խորքը, թէ Հայաստանի համարաբանում դասադրութիւնները Հայերենով գրուած լինելը, թէ ուսու-

րելով: Եւ այստեղ էլ դարձն ենպաներից մէկը, սիրահոյակի Սիօ. Յակոբանը, նորբնույթ մշակութագրութեամբ պաշտպանում է այն միտքը, որ հէնց այս տարւանից էլ խոր առարկաներ դասադրութեան ուսանրելով: Կենդանորդից յետոյ այս խորքը թուական երկար ժամանակ ծնեւց նաև ուսանկան և Հայկական խորհրդային մամուլում: Անդիք յարգանքողներից էին Մուսկոյից Անդրեովկաս արտարւած Վահանեանը և այլ կամոտընները առիկ ծախութիւն ծախա Ա. Կարինեանը:

Իսկ մամուլն ու գրականութիւնը... Իսկական ծայրով մամուլը գրչութիւնն յունի Հայաստանում: Կուսակցական Վերաբը. Հայաստանը չի կարողացում նայ իսկ կոմունիստաների կողմից, այլ շարժել է անցկացւում: Միանկայն, վնասողորդ և ունեն թափերի կամ պարտաբարան բանանդրդներ են միայն. Վերա Արուս, Վայաստանի աշխատատարուհի յոկ անունով գրչութիւնն ունեն: Քնորը է, որ Հայաստանում յայտն չկայ մի գրական - քաղաքական անապար, ո՞նչ Հայաստանում, ուր անմեկը շատ են դրաւան զարդացականութեամբ և գրական Վերա ուղիները որոնելով: Հայաստանի վարչիւններն այնքան են տարւած ծանր - անմեկան ու թաշտայական հայրանքով, որ նոյն իսկ թիֆլիսի Վարաստուրչի մուտքը Հայաստան արդենք է: Հայկական մամուլն թայը լրացում են ուսանրի Վարսան Վասուկան, Վերալուս, Վիզլիսիսիւս, որոնք մեծ տարւում ունեն երկրում:

Հայաստանի գրական ապարդիւցում իշխում են շնորհալիկ այդուլիտընդները, որոնց լոյս բնմայան դրեբը փոխանակ կարդացելու՝ նպարեղէնի և կուպեթատիւների խաւունքները ծախած արդանքի վաթթոցի պաշտանն են կատարում: Հայտնարատի դրականութեանը դասադրութեան են միւս էլ լիքը Ռաւոտ մինչև զարտադրականութիւններով: Ռեճնուրդի գրականութեան կուլտուր լրացում է թարգմանականով: Ռուսական գրական շուկայի հասցան սարանքները սուլացւում են հայ պիտուրատի պահանջներով: Բուլկեթով, կոմունիզմ, Մարտիզով, լէնինի, Տրոցկի թախեր իր մէջ ունեցող զիջքը Հայաստան թախ է որ Հայերեն լրացումներ: Հայպիտուրատի վարչութիւնը՝ տեսնելով, որ իր գրեբը չեն ծախւում, սարկական մի քանի անգամ գրականութեան շարքի մեծ անդն է յայտարարում, երբ գրեբը վաճառք են հանւում 50 - 80% զեղւում, և էլի գնողներ չեն լինում, Գրտ փոխորդը մեծ տարւում ունեն Վեկիկուս - չի ուսանրելն ճատարականութիւնները: Հայ գրողներն և ո՞չ մէկի երկերը երկրում չեն վերահրատարակւած, եթէ չհայրենի այդուլիտը Յ. Յակոբանի ուսանարները: Հայաստանի անդրը գրականութիւնը կարելի է որակել բրդընային թալով:

Թարսերը նոյնպէս պարուն է սովորան շրջան: Հայ շնորհալի թախարդները զիջելը դրտանքներ են խալացւում: Հայ թեմի վրտ երկում են ուսուպարտորական (Հայրենասիրական) խալեր: Թէ ուղիսի դիտապաշտ արդարութեամբ երկերը գիմում է դեպի ուսուցում, դրտ անմեկոյնայն սպաքոյրը ներկայ Հայ թախարդութեամբ կարեւոր մէկ

տեղորդ ուսերեն բարեք են կարգում: Ռուսական ձկն զարե տիրացաւորութեան տակ հայ լեզուն այնքան շարժաւոր, որքան թուրքերին 5 ասուայ զխաղաղ-կույտութեանն իշխանութեան օրով...

Յմանք երկուք է արտասահմանում եղանակ են ապացուցանել, որ արդէ Հայաստանը պարտւում է վերածնութեան շքան՝ նման ուրիշների: Եթէ բարեքեր անկումը, այլասերումը, օտարացումը, պահպանութեան և ժամուրի բացակայութիւնը, բացարձակ սրբիկայութիւնը կարելի է համարել վերելք ու վերածնութիւն — այո՛, Հայաստանը պարտւում է ուրեւի զար: Իրականութեան ձկն՝ Հայաստանը աճին տեսակետք պարտւում է անկման, իտալացութեան շքան: Եւ որքան երկար տեղի թուրքերին տիրացաւորութիւնը, այնքան անկման հետեանքերը կը լինին անուր:

Եւ այս եթէ արտասահմանք չի երևում, Թրքի բողոքները ստանում է, զգում խորապէս և իր հզօր բովանդակ ռուսութեան ձգտում է, որ կարճ շինի թուրքերին բողոքարար:

Այսպիսի հանդուսաններում Հ. Յ. Գալանդու-թեան գոյութիւնն ու գործունեութիւնը գրում են Բողոքարդի յայն զանգաւանները և երկրի կենդանի ասերը: Ազգացոյց զբառ այն արտասուցելու համարական ցոյցները, որոնք կատարւում են ի նպաստ Գալանդու-թեան, եթէ լինում է շարժար ասիք:

Երևան

Գ. ՄԱՐՏԻՆԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱՄԱՐՈՒԹԻՒՆԻՆԷ ԿՈՐԷՆ
ԱՆԴՐՈՎՆԱԿԱՌՈՄ

Ինքնավար Նախիջևանում. — Երևանի գլխի տակ գտնուող ինքնավար Նախիջևան՝ իր թուօք զնկարար-ներով և պատանաւաններով պատուհան է դարձել այնտեղ ապրող հայ աշխատաւոր զանգաւանների գլխին:

Իրիզով և ընկերների Անգրկովկաս այնչուութեան ընթացքում Նախիջևանում պարզապէս իտալացուհութիւններին զազութաւարտութիւնը, անչուայ, արդէն տեղեան է զնչ ձեռարձը: Հայաստանն թերթից:

Նախիջևանի հայկական զանգաւանների թողար-պողք Ռուսաստանի զնկարարներին չի համեմու իոյն այլ Նախիջևանի թուօք պայտուհութեան կողմից: Սակայն, մինչև այս ամառայ սկզբները արդէն զանակը ուրիշն էր հասել: Հայաստանութիւնն այս շքանում անգաւանն ընդիմ կողմը և այլ հարեքեր չի բոյնում, այլ մի տեսակ, աստիճական թեթիւ ունի: Նախիջևանի ինքնավարութեան գլխի կանչանք մար-դիկ ոչ միայն անմարտն են իրենք, այլև աշխարհը են անում այն բոլոր բոնութիւնները, որ կատարւում են թուրքերի կողմից հայ ապարտակչութեան վերա-բերմամբ: Անհամար են փաստերը: Անւշ ընթերց հետեանողը:

Այս ամառայ սկզբներին Նախիջևանի ինքնավար-ութեան ներքախ հայերը այլևս անկարող լինելով ստակով լուծը տանել՝ հանքարգող զնկարին Անգրկով-կասի կենտրոնին, սակայն նոյնք զիմումը մնաց

անգաւաններ: Այդ հանգամանքը ասիցայ նրանց զիմնույ ուղղակի Մոսկու, Թիբովին: Խորհրդային Միութեան Բողոքարդի Նախիջևանի Թիբովի աշխարհը — բողոքարդի վրա մեղադրել էր զի կար-գալայութիւնը: Եւ ուղարկել Անգրկովկասի Կենտրոնա-կան Գործադիր կոմիտէին: Այդ պատճառով Նախիջևանի ինքնավարութեան աստճաններում ապրող հայերի ներկայացուցիչները շտապում են թրթիլ: Ներկայա-նալով կենտրոնի կոմիտէին Նախիջևան Ս. Խանյանին՝ ինքնուրմ են տալ պատասխան, սակայն, Խանյանը ստասիկ շքանաւարով յանդիմանում է նրանց, որ յանդիման են անմիջապէս Մոսկու Թիբովին անհանդա-տացնելու:

Անչառնեթ, որ հանքարդը — բողոքարդում առան է կզել, որ բոլոր տեսակի բոնութիւնները կը վերջանան, երբ Նախիջևանը մնացի Խորհրդային Հայաստանին, և հարաւարտութիւն արքի զանգաւան կողմեր ջրան Նախիջևանցիներին վերադառնալ հայրենիք:

Ահա մի քանի ամիս է անցել, բայց պատասխան չկայ: Եւ չի էլ լինի, որովհետև Նախիջևանի հակասապրքը տնօրինում են զմասնականներն և աղք-թիւնեթի պպանակաւանները և ոչ Խանյանները:

Խորհրդային Արխանգելսկում. — Թեքմաշար Արխանգիան այն երկրորդն է, որտեղ պիտական մեքեման գտնւում է ուսանողի ձեռք: Այստեղ հայ զազութը իր միտմունքի ճշակութեամբ ունի բացառիկ գիրք: Արխանգիլ՝ իր շուրջ 30 հայկական զնկարգով ունի շուրջ 30 — 35 հարար թնակչութիւն՝ շահաւան Սուրին՝ իր շքանայ զնկարգով: Արխանգիան հայերը կարգում են արխանգիցի մեքեմ, բայց մնացած մի քանի ապրող էլ արխանգիերի հետ հաշտան՝ անչի են հայրեթից:

Արխանգիան 1925թ. բերդի տարում տեղի անու-տարակն մէկ միջինն փութի միտմունք՝ զանգաւան տեսակի, որից կեն միջինն տեղի հայերը: Ծախած այս հանգամանքին, արխանգիայութիւնը տարւայ 8 — 10 ամիսների ընթացքում դարձի կրես ին անում, որովհետև պիտութիւնը աղք ամիսների ընթացքում հային հայ կարողանում է վաճառել միտմունք, որից յետոյ միայն հատուցում է փութարձեթը: Հայերի անտեսական ունեթ զիրքի շնորհի տիրոջները և ժամանադարար արխանգիցի հայերի զնմ կատարի թշնամիք են, ոչ այն պատճառով, որ հայերը անտեսապէս ունեթ են, այլ որովհետև մէկ — երկու տարւայ յետոյ հայկական ինքնավարութեան հարց պիտի թարձանայ Արխանգիայում: Ի՞նչուան է աղք վարի բովանդակութիւնը:

Ինչպիսի վերնում շեւանցիք, այս երկրում վրացիք, յոյները, թիբեթները և ուսանող շեյնի թիւ են կարգում հայերի զնմ՝ ստանմին — ստանմին վերջում: Արխանգիցի իրենց հնազարեան կենդանի շնորհի ամառանալում են 40 — 45 տարեկան կատարում: Այս երևոյթի հետեանքով, արխանգիցը մի քանի

*) Իրանում միախուտի մի էակի տեսակները իրար վրա հաշտան՝ միեկի բուլի ստացում է 50 ան- փութը:

տարի յետոյ կը գտնուան նշին փորձամտութիւն ճամբանակ հայերի ճեռ, որոք ամուսնանաւ են 18 - 20 տարեկան հասակում և շուտ են անում Արեւադաշտի հայկական գիւղերից ամեն ձկնում զուք կուրց կը պատահէր տասնեակ ժայռիկաց, որոնք 10 տարեկան լինան և 7 տար տալալ ունեն: Երկն ամբողջ հայ զայս: Թիֆլիսում Արեւադաշտ աստիճան է, որանց հայ ժայռերը աղբիկ չեն ծնում կամ թիւ են ծնում: Լինց այս պատճառով, զիս մեն պատերազմը ասով խորհրդով ժայռիկ գնում էին Լարսարայ պետկից կին ընդիտ: Համար Արեւադաշտ պարզ է դատուում, թէ ի հելու: Կանքեր Արեւադաշտում արւամար: ամ են արեւադաշտից և երանց տեղ իջեամութեան գրիթն կանգնան կէտր ուսուներէց:

Երբ կրթական առաջարկ ենք փորձադրում, աշակուղ է, որ նկատում ենք, թէ ի հելու վերաբերուող է արժանացան ճայութիւնը: Իւրաքանչիւր արեւադ գիւղ, որ, թէկուց, բողկուցած լինի 20 տնից, անի զայտը, միւշդիս հայկական հեկայ գիւղերում պետական դպրոց չէք կարող դանել:

Ամբողջ Արեւադաշտում հայկական գիւղերից Եմաքա, Չիպուրտ, Լարրա և Անթարա գիւղերի դպրոցներն են, որ միմիայն երկուսնակ ուսուցիչներէ ճամբար 30 - 40 սական ուղարկ ունեն են ստանում, պետութիւնից, շնայած, որ - 8 ուսուցիչներ են պետում աշտ գիւղերից ամեն մէկը: Արեւադաշտ գիւղացին դիմուման գուհողութեան ասով կանց շտանելով՝ իր գիւղում պատում է դպրոց՝ իր քանի ուսուցիչներով: Օրինակ՝ 800 - 1000 տնից բողկուցած հայ մի գիւղ տարեկան դպրոցական ծախս է ունենում 5 - 6 հարզար ունի ուղարկ, ստանց պետութիւնից մի կողմէ ստանալու: Պետութիւնը ոչ միայն ունի իր պարտա գիւղի կրթական գործին, այլ և գիւղացի պարտաւորում են իրենց գիւղում վարձան ուսուցիչներէ ունիթի 1%՝ ամենէ պետական գանձարկը, որպէս կրթական աջակցութիւն վարձող ճամայն:

Պարտական ճարքի ստիթով հայ գիւղացիք քանիցս զինել են ժողովութիւնի նախագահ Եւկորտային, թայց անհետանց:

1926 - 27 ուսումնական տարւայ սկզբին Արեւադաշտի հայ գիւղացիութեան կրթական գործի վերաբերմամբ կատարուց անի վերաթար վարչաութիւն: Ընդգրկներում հայ գիւղացին երբ անանում կը, որ պետութիւնը ուղարկութիւն չի գարձում իր ճատայ սերտի կուտը - կրթական գործին, ժեծ ճանաչութեանը զրամ որպսւղարկով՝ կարողանում էր փորձառու և կարող ուսուցիչներ չբուհերել: Այժմ պետութիւնը սուճանել է որոշ շտի, և գիւղացին աշտ լափից անիթ ունիթ ասուլ իրականց շունի: Այդ շտից հետանան է՝ երբ ուսուցիչը փորձառութիւն լանի, անհասկան 45 - 50 ուղարկ պիտի ստանալ: Երբ 8 տարւայ փորձառութիւն ունի 50 - 60 ուսուցիչ: Իսկ եթէ բարձրագոյն կրթութիւն ունի ստանալու է 70 ուսուցիչ:

Անգիրն անել է, որ նման դաստաններով ոչ մի ուսուցիչ չանեն չի ստանում Արեւադաշտ գուլ, որով արեւադաշտ գիւղացիները կամ ժողով են ասանց

ուսուցիչ և կամ ստիպում են չբուհերել անկարող ուսուցիչներ: Կատարութեան ուղարկ են չնշտ այդ է:

ՅՈՒՐԻՍՊԱՅՈՒՆ ՎՊԱՍՏԱՆՈՒՄ. - Հայաստանցիութիւնը Պարսկաստանի Անգլիոյկաթի ժայռաբարձրում անկերթի փաստ է: Թիֆլիսում հայերը միւշ էլ կուլ են ստուգիլից գրքերում: Պարսկաստանի վարստան թուլիկ վարսիթի կողմից ամեն շանց գործ և գրում այդ աստիպութիւնը կանցնելու: Թիֆլիսի պետական հայ պաշտաններին որ օրի վրա արձակում են պաշտանից՝ տարակելով, թէ վրացիներն չգրան: Եւ այդ միայն անհուսանցական հայերի վերաբերմամբ չէ, որ տեղի է ունենում, այլ կոմունիստ հայերն էլ զորից հեռացում են: Թիֆլիսի պատասխանատու վրացի պաշտաններէց իւրաքանչիւր ուշտանում է իրն ենթակայ հայ կոմունիստներին փութարկել: վրացի կոմունիստ պաշտաններով:

Մրանից երկու - երեք տարի ասով հայերը Թիֆլիսում ձեռնամանութիւն էին կարճում: 1925 թիֆլիսցական պատմաբանական ընթացում և լիտու ամբողջ վրաստանում հայաստանցիութիւնը ժեծ շափերի հասու և աշտ այն պատճառով, որ հայ թուլիկիները, Գ. Անթարիոյի ղեկավարութեամբ պարտաւոր վրացիներէ ղեծ չընշտին բոնութիւններ կատարեցին: վրացիք այդ ղեկից յետոյ իրենց նպատակ գրին ստուղին չէրթին, միւշ գնով էլ լինի Թիֆլիսում հայերի փութարկել ձեռնամանութիւն դառնալու: Եւ այդ երանց շաղկուց: Փայագի կարգաւոր հայ պաշտաններին նրանց գործից հեռացնելով՝ կախիթիայից վրացի պաշտաններն ընդցնել թաղար: վրացիք այժմ Թիֆլիսում, պաշտանի տեսակէտից, կատարեւորպէս բարձր էին ենթարկել հայերին: Պետական որ պաշտանատու կողմէ թուլ, եթէ վրացիներն չէք իտում, պատասխան չէք ստանալ: Հայաստանական (կամ պաշտան ճամբար) որին տեղ ղեկավար ստուղին կարքը կը լինի՝ զի՛նչ ազգի էլ զպատկանում - եթէ հայ էք, անպատասխան չէք ստանալ: Հայաստանական կամ ըստ վրացիներու ճամբար պիտի ծայրը պիտի անցնեն և սպանան: Հանրահարում եթէ զիւր կայ և շտա յանդերքը, վրացի կատարական չի թողնի, որ նալը նստի, կամ եթէ նստի էլ, ցած կիլիցնիթ պատուց վրացուն անց ասուլ ճամբար: Եւսն պարտադաներում կուրեն յանաթ են տեղի ունենում:

Այստեղ ամեն ոք նաւատարան է, որ վրաստանում հայաստանցիութեան արգիւնց էր և Ա. Մեմանիկեանի վերաբերմամբ կատարուան թուլիկիներն սեղադը: Անում են, թէ՛ որովհետեւ Մոսկուս Մեմանիկեանին էր ճանաչում Անգլիոյկաթում, նա յանդիտութիւն էր անցնել ասուլարի ժողովուրդ Անգլիոյկաթուան հանրապետութիւններէ երեք ժայռաբարձրներ միակողմ կողմուան զարգանիթի ձեռնանելու, որից իւրաքանչիւր հանրապետութիւն հաստատարպէս օգտուելու էր: Մեմանիկեանի այս ասուլարը վրացի թուլիկի ղեկավարներէ չընտանում ասուլարցում և կատարել յուգում ու հակառակութիւն: Երանց որոշում են ուղարկել Ա. Մեմանիկեանին:

Յնձարձական կոմիտէն որոշում է կայացնում

այն ժամին, որ Ա. Մեանդիկեանը, Աթարբեկովը, Մադիշևսկին և Ս. Օրշոնեկիձէն յաւերջ որը մէկնելու էին Մուսու՛ն: Մեկնելու վարչական տարին Օրշոնեկիձէն դատու՛մ, պաշտառու և լայն լինում՛ էր ամուսնուց խզելովով, այս ունայն էրն լսի և հրատարկ Մուսու՛ն զնապո՛ւ: Օրշոնեկիձէն իր տիկնոջ բազումաբնորին լսեց և... նայն օրը Մեանդիկեանի խանձուստ զիսկի վշա՛ն ատա՛սաց: Այս ժամին զիտեն ոչ միայն հայ զնկազար քուլնկները — դիտեն նաև նրանց սիրկիպները, որոնք իրենց ամուսինք քրկու՛ ուրիշներին ծախելով՝ զգաւանճանում են նրանց՝ նման ինդիերերին տնկեակ զարձնելով ուրիշներին:

Մեանդիկեանի տեղ մի փոքր հայ նշանակելով վրացի կոմունիստները աստիճանաբար աստիճանքին ընթանալը զնկի հայերը: Արդոյ՛ Քիթիլուա՛ւ, ուր վրացական մի քանի քանֆախներ (յանուարական ֆախուլտեաներ) կան, հայերի համար միայն մէկն ատա՛ կայ: Հայ բանւորներն և համապատասխան հիմնականներն ինքեղ թանֆախներ Քիւր անկացնելու ժամին չի յաւա՛ւ: Հայ դրամատիկ խմբին մեն զմարտի՛նեմք յաղեաց այս տարի էլ իր գոյութիւնը գործ տայ: Քիթիլու համապարտում հայ ուսանողներին լին ընդունում, եթէ վրացիները ամբողջութեամբ չեն ընդունել:

Այսպէս է՛ հայերի գրութիւնը շեղարարակեց Ղրատասանում, խորհրդային իշխանութեան ներքոյ:

Քիթիլու

Ա. ՀԻՄՄԻՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԽՈՉԴԱՏԱՍԱՌԻՒՆԻՆՃԻՐ

23 հոկտ. երևան

Հայաստանի պետական թատրոնը այս տարի բացել մի շունտան զակույտ — ոչնչեզուր մասը: Այդ թատերախաչի վերջին տեսարանը միայն խաղացան հոկտ. 8 — 10, իսկ միւս տեսարանները, ծառ տան անկէ 8, խաղացում էին Ձեկայի պարտիաների ներս, ժու՛ք նկուզներում, ժարգիվեան աւելի և խզեց նետու:

Ի՛նչ էր ո՛նք Մամուկ Խուշիանի՛ շտեռորխառանք սպանութեան գործի աստուղը: Երեք զբաղապատեանն ունէր նա: Առաջին՝ որևէ կերպով ապացուցանել, որ այդ սպանութիւնը Դաշակեցութեան գործն էր: Երկրորդ՝ այդ սպանութիւնը ծտուսեցնել պրովոկացիայի մէջը: Եւ երրորդ՝ տարկել ամբաստանողներին և վկաներին սալու, որ Վշաշակեցութիւնը անկեղ չու՛նի, նա պատմութեանն է պատկանում:

Առաջինը ապացուցանելու համար նետնեակ գատակորով էր զինուած յեղափոխականը դատարանը: Առաջին՝ սպանութեան մեղսակիցներից մէկը պնդում էր, որ ինքը այդ սպանութիւնը կատարել է Դաշակեցութեան է. կոմիտէի անդամ Ս. Սոսկանտեանի թէլազուրութեամբ, թէն չլսակն ընդառնալ յայտնելու, որ ՎՄանուկ Խուշիանեան այնպիսի մէկն էր, որին անխուսափելիորէն մենք պետի՛ պայնէնք ատանք մէկի թէլազուրութեան: Երկրորդ՝ երկրի շտապակցականները համար երկու ասորաց է վեր էր

պրովոկատորութեամբ յայտնի Քուշաշին էր, որ անսովորաբար դատարանում վկայում էր, թէ՛ Խուրեն վաշա՛ն իրեն տեսէ և, որ այսուանտ ամեր անորոնները պիտէ է կատարել անպատան կերպով, ուրեմն, և պարսկոյս լիայ, որ Խուշիանի տնտրը Դաշակեցութեան գործն է: Երրորդը՝ վկայ Սփրեմ Ծոպուպարեանը, Ձեկայի ստամոքսը դրոպուկուր, զգուշացականի քաղութեամբ կանգնել ու զանազան վկայութիւններ էր տայի և լսա՛ւ անգամ էլ հրատարում էր տայ այն ժարգիպն անունները, որոնք ինքը ծառնել էր և որոնք զեւ Ձեկայում տտուպում են:

Գնազդոյն դատարանը և Ձեկան այդ անանկեղով էր, որ ուղում էին արդարացին այնքան մերթապատութիւններն ու խճգութիւնները: Ձե՛ որ անտերքք մի սպաղախ էր, որ իրենց նախտակերպը անցել է զաւաղարայան զարմու՛նութեան:

Մենք անեկէ չու՛նենք այն յայտարարութիւնների ժամին, որ պերազոյն դատարանի ստալ սպին ևն ձեղազուանները, որոնք զու՛նակցական նին կելի թեւա, բայց հարկազուցին Դաշակեցութիւնը կրօմարելով հրատարին: Անեկէ չու՛նենք մեղադրողներին և վկաների՛ մի ժամ յայտարարութիւններին, որոնք նման էին Գալիլէյի ոտանին. թէ՛ անք իտալը թող լինի, բայց և այնպէս երկիրը դատում է... Վշաշակեցութիւնը այնտ անեկէ չու՛նի, բայց զգալագարապէս մնում է, այնպէս ասացին վկաներից և մեղադրողների դմարը: Եւ այդ յայտարարութիւնները շատ էին ջղայնացրել թուլնկներին, որոնք սոքի և զրգարտութեան մի շունտան արշաւանք էին սփռել: Մամուկի մէկ սկսեցին ինդիերեր և շատի ու չգործ այն չոնդայից մեղակցումները, որ տրել էին մեղադրողները խորհրդային արդարադատութեան դէմ:

Անա քանտարկեան վկաներից մէկը՝ Մուշեղեանը, որ քոչգու՛ն է դատարանի զե՛մ ստեղծ. անթէ՛ այստեղ զաշակեցականների գրոտն է, ինչո՛ւ էք ինձ կանելն որպէս վկայ և մ՛ ձեղադրեալ չե՛ք որ քոչգութիւնը զաշակեցականները կան Ձեկայում և քանտում. ինչո՛ւ երանց էլ չէք կանչում: Դատարանը չի թուլում յայտարարելու, թէ՛ անչա Խուշիանի տեսարի գործն է և ոչ զաշակեցականների գրոտ:

Մի ուրիշ մեղադրեալ Յակոբ Յակոբեանի դատարանում տա՛մ ցուցումներ չի համարապատասխանում Ձեկայի կարծում արձանարարութեան: Երբ դատարանը հարց է տայի, թէ՛ անք ինչուդութիւնը նախկին քննութեան ժամանակ էր լաւ, թէ՛ այժմ, մեղադրողը պատասխանում է. — զի՛մ ինչուդութիւնը այժմ լաւ է, որովհետև լոյս եմ տեսնում և ժարգու երես, իսկ առաջին քննութեան ժամանակ զինք էր և ժու՛ք, և Ձեկայի քննիչներ ծոպանեն ու Միլիան արքանակներով տպուեացին, և տեւէք (բոյց տայով զլիթ սպին) զլուխ շարքեղան և իրենց ուղանի պէս արձանարարութիւն կարծեցին:

Դատարանն ու բոլր գատախոնքները իբր անցան, խառնատարութիւնը կատարեց էր: Հատարեական մեղադրողը (Սքիկեան) զուս նկու որպէս ներքոյ, որ այնպիսի քան Ձեկայում կատարել չի կարող այդ զրգարտութիւն է, բայց Յակոբեանի զլիթ սպին մնաց գատու, և որ այդպէս անշտականները միշտ տեսան ամբողջ դատի տնկութեան ընթացքին:

Ահա մեզ մի ուրիշ վկայ՝ մի Հասարակական տակաւոր, ո՞նի Արամ Տալեան, որ մի քանի տարի է Հասարակական և Արագածոտն շրջանը, սաստեցներէ մէջ: Մի քանի անգամ իրը գող և զեղծարար վնասել է, բայց ախարակ այդ բոլորին, Անկան միշտ Հովանաւորել է և պակ ինքան: Ահաւոր է նրա սրբովհայտի վկայութիւնը. Գործը Հասանել է այնտեղ, որ սկսուել է խորապէս Ամբաստի անուակ Հայրով, իրը թէ Ամբաստը Բուզարկայից հասակ է զրկ սաստեցներին, որ պատպաններն անարկերներին: Նրա վկայութիւնն յետոյ սկսուել են սաստեցի մեղադրեալները Տայնանի Հասցին: Փաստաբանները մէջը, որ ծանաթ է լինում Տայնանին, էին արձանագրութիւններով ապացուցուել է Տայնանի գող և զեղծարար լինելը, բայց Հասարակական մեղադրողը Երբի աշխատում է պաշտպանել իրենց պատասխար վկային: Այդ ժամանակ վեր է կենում սաստեցի մեղադրեալ Ղազար Պետրեանը և երկու մեղքը պարզելով զէպի Հասարակի կամք՝ սասուել է իրաներով. ո՛ճը տակը բանգիւր, մէջ մէջ զրկան մէջ բոլը զորովներն հուշարեան և Տայնանի պէս մարդիկ են՝ գող — սասացակ, պիտի ու խառնակիշ: Արդաւ յշտարտութիւն կար այս բառերի մէջ: Բայց այդ բոլորի մասին յոնց խորհրդային մտածուչը, և բաւականացաւ շատերին այնպիսի խոսքեր վերադրելով, որ մարդիկ երբեք չէին սակ:

Մենք անտրդ ենք Համարում խոսել զատարտեանական կամքի, նրա զոյգ Հասարակների, Հասարակական մեղադրողի և զատարտուպան մեղադրի և իր ընկերները մասին. բոլորն էլ իրար արե՛կեն: Բոլորն էլ՝ շահագրգռուած և կրօնա, բոլորն էլ՝ զատարտաբ: Եւ որի՞ դէմ — այն կուսակցութեան, որին քանակում պաշտնապէս թաղել են, երկու անգամ մահան զատարտութեան և երկու անգամ էլ լիկիդայիսի ենթարկել: Բայց և այնպէս, այդ զրկուելը չի թողնում որ մարդիկ անզիտան քնն կարգուեն: Այդ զրկուելու յանդիսին ենթարկուած կուսակցութիւնը սպրտուել և նաւուներն էր կատարում: Փաստ՝ այն վտա Հետաքրքրութիւնը և այն խաղաղ մեղադրական յայտը, որ սակեցն ամբողջ զատարտութեան ինքնացին: Այդ ամենամեծ ապագայն է զմեռնոցը Դաշնակցութեան տարած բարոյական յոյժանակին և իր լիկիները պարտութեան ու անակնութեան: Մենք իրազեկ ենք, թէ ինչպէս իրենց Համար զատարտութեան անպատասխանութեանը տուիթ էր տակ կենտրոնին և գործադրի կամե՛նքին նկատուութիւնն անկու զատարտութեան և զատարտելին: Ահա նկատուութիւն է եղել և Միւրք Յովակեանին, որը որո՞քը պէտք եղան պէս զի կարողացել կամե՛նքիսպէս, և խորհրդային արդարագրութիւնը խախտուելն է...

Հոկտեմբերի 19 է, զատարտութեան զերին որը՝ Վերջ արտասանեց թատրոնի ընկէ: Դատարտելն իր իր արտասանութեան, մէկ զատարտութեան երեք տարալի քանտարտութեան, երկուսը՝ 30 տարալի ինքան մեկուսացման, իսկ Մ. Ստեփանոսեանին արեւոյ պատմի զերագոյնը՝ զմիակահարութիւն: Անկերի մեղադրեցիւնն այն է, որ այդ վերջը մի յանկուած անկը՝ զատարտութեանը զայնքի գրաւում: Պէտք է տակ, որ զատարտութեանը բոլորն էլ որաւ Հայր

կարտա մարդիկ են և ոչ մի արե՛կաւոր զոյգ չունեն: Բայց ի՞նչ կայ, չի՞ որ ոչ. երգիկեանն ու մտապարզ սակ են, որ Դաշնակցութիւնը կուսակների կուսակցութեան է:

Վերջանալ է զատը: Դաշնակեան զանուղ զանի զանի Հասարակական տակաւոր չէկիտներից զատ անկերն էլ նշանակ արամադրութեանը զուրք են նկատուել իրոցը: Ի՞նչ գործանք պատեալի միջոցն, սրերը մերկացում, քանի է Արովան փոզող երկաւորը մինչև Անկան թեքող անկիւնը, մողղուրքը զուում է կործանակի փողգներ: Ապա զուրք՝ Թատարն իշխանը, ու չէն շարժում են մի զուսակ արտական զերտները: Մաս 30 արտ պատկերներ և 10 չէկիտների անզուրկեանը զուրք են թերում զատարտութեանը: Մողղուրքը զուում է զաղաքային ապիցը, բայց նա խոսում է արա՛յ անմեռու իրենց յարգած մարդկանց: Օրոյց կարգաբանն էր, բոլորը բարձրամայն սասուելին, որ Ստեփանոսեանը չարտի պատե՛նք: Եւ սակեց թաղանջու, զատում, կուսարում էին չէկադիտիական զատարտել, որ աղաքային խելապար որոշում էր տակ: Պէտք է տակ, որ կուսակցական մասան էլ զատարտութիւնը Համարում էր սարքովի և զտում էր, որ կենս — գործիմը բաւական Հետադեռ պիտի լինի այդ վերջը փոխելու Համար: Այդպէս էլ եղաւ, կենտրոնիմը զեհաւտեալ զտակեց. Ստեփանոսեանի մահապատե՛մը փոխարինեց 10 տարալի քանտարտութեանը:

Այս զատարտութիւնը զեհա շատ զուսերներ ունի, որոնցով կարելի է բնորոշել խորհրդային արդարագրութեանը, բայց զգրախոսարար, Ալեքսիսի տարեբային աղէտը արամադրութիւնն լի թաղել նրանով զարաւուել:

Բայց և այնպէս, մի քանի խոսք ուղտց է տան Մանուկ Յուշայանի մասին, որը ամենամեծ զինքը զարման Անկանի մեղքին:

Ո՞վ է Մանուկ Յուշայանը. Ղանի մողղուրդին մասով Տիւրք Արտակալի տղան էր: Նրա Հօր մասին սասուել են, որ մի քանի մարդ էր և սպանել է տակնկերներ մեռողով, 1914-ի աշնանը: Կիցը, երկու աղջիկներն ու տղան նահակիցն ապաստանել են Սերան: Դաշնակեանն կենցաղն ու շատարտութիւնը այդ ընտանիքին զուում են զատ Հետապարտ: 13 — 14 տարեկան Մանուկը այդ միջավայրում փեռնում է և նկատում է թրքական սրեհաններ, զտում է խաղաղ և վնասուող: Եւ այնպէս սպրտում է միջին 1928 թ., երբ պարտեաններն այնպէս են զատարտում, որ նա այլեւ չի կարողանում զարգարում սպրել: Դրում է կոմսուն և զորահաւանք ենթարկելով՝ ուղադրուում է Արագածոտն գիւղերից մէկը, որպէս զիւղիտարքը բարտադար: Մանուկն իր Հես տանում է իր մի գրքով, որի անուակցութեան է մի սաստեցու Հեռ, բայց յանցած մի քանի շարաթ ինչը սաստեցուց պատանջում է իր գրքով Համար նարգային մողղի շրթն արեւուն: Լեւոնից Հրամարում է: Մանուկը զանապան սպասուելիներով, վերցնում է սաստեցուց գրքով Համար ապահարպան և տանում տալին է Մամադար շրջանի միջկիտպան Սեդեռային: Հովանաւորով շրջանային միջկիտպանից, Մանուկը զտում է մի սանձարակ ինքան սաստեցներից զէկիւր: Բայցմիցս եղած զիմաններն ու սպառնալից մողղել էին անեհան

անք: Մասունքին այդ շրջանից հետագնելու համար հասարական բողոքներ են տան նորինակ սահակահայ հետևանք կոմունիստները՝ Գրիգոր Կարազանեան, Ժ. Միրզախանեան, ԳալիկեանՊ Ս. Դալուան, Մ. և Բ. Գրիգորեաններ, իսկ անցեալ տարի զարնան կենսագրութիւմը՝ Նախագահ Սեօք Համարձումեանին կարգադրելի էր, վարչական անապարձով, Կուլտիսանին հետանել Արարածից, բայց որքեմը և իշխանութիւնը սակայն իրուակոր ձկնակ պահեց նրան Արարածում: Են արեան հարկաւոր էր խորհրդային իշխանութիւնն անդանելու և մեր կենցաղը տարանելու համար...

ԻՐԱՏԾՍ

ԼՈՍՏԱՍՈՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՎԱՏՈՒՄ

28 հոկտ. Նրկան.

Իտոնք մեր քարճաղտն հիմարկութեան՝ համայնարարի մասին: Նրանով շատ են պարծնում մեր վարիչները: Պէտք է տան, որ մենք էլ մեծ յայտք ենք կազմում նրա հետ:

Բայց մտք մի տարի է, որ Հայաստանի համայնարարին անցը, նրա լինել - չլինելու խնդրը նմանում է վարդազյների նուեր, առանց լուծում տառնալու: Մտուխայն առաջադիւթիւն կար զոչելու Անդրկովկասի ազգային համայնարանները և նրանց փոխարեն պահել մի համայնարան Քիթիսում: Անչիւ Նիլա, զայտիւն ունեցող համայնարանների փոխարեն հիմնել մի ուսանող համայնարան, արտիջ քոլոր պատասխանութիւնները կատարեն զկարմիր, զհեռուներեն, զէլեկիւն լեզուով՝ ուսուցիչ:

Ինչ խօսք, որ կենսաբանի ստալարիստիւմը կարող մթթում ստացալ Կաստանի և Աջրբեյնի վարիչները կողմի, որոնք մանրամասն բացատրութիւն անցող շուրի Մոսկային: Հայ քուլտիկները, ըստ սովորական, քաջութիւն լուծեցան մթթում, և զիմեցին սովորական մեներն - նարից մոլով, անվերջ խորհրդակցութիւններ: Գողգոթուրի և Հայկովկասի երկու և նապաղ խորհրդակցութիւնները յետո՛ր կազմում է մի խնդրակեր - մթթում՝ լիքը մի ցանի տասնհինգ մեթուրկով-նեղով, անչուլա, քոլոր էլ քաղարական բնոյթ կրող: Ան այդ զեկտանդներէրց մէկ-երկուսը, որոնք նրան են հանում հայ կոմունիստներին մտայնութիւնը:

Աստի՛ն՝ համայնարան ունենան անհրաճելու է, որովհետև Հայաստանը զուսում է Արհիւրի զրան-աշխարհաբաններով, պատմականորեն նրան վիճակ-առն է լինել մեծ յեղափոխութեան ստալարար:

Ներկորը՝ Հայ ազգի կենսամտութիւնը զտնուում է Հայրենի երկրից դուրս: Նրա մի պատկուրից մասը՝ ցրում է խորհրդային սահմաններից դուրս՝ արեւելեան և արեւմտեան հիւսիսարեւմտ և համայնարանի վրա նայում է, որպէս ազգային մշակութի մի անարի: Օգտագործելով ազգային այդ արամագութիւնները՝ մենք համայնարան կը կրանենք կոմունիստական գոտարանութեան մի քոչի և աշխարհի ամենահոռուար անկիւններում անցում, հայրենի միջոցով, կը տարանելու համայնարանին յեղափոխութեան նշանարանները:

Ուրիչ խօսքով, Հայաստանի վարիչներին հետաքրքրող Հայ Բողոքի ազգային մշակութիւնն է, նրա պատմական անցեալը, նրա ներկան և ապագան - այդ բոլորը պէտք է նստայեցել յոգուա համայնարանին յեղափոխութեան:

Յուճաստանից և ուրիչ երկիրներից Հայաստան թերւում զալթիականները շատ առ զիստ, թէ ինչպէս նրանց անզեղ ջոյց արան կարեկութիւնը ազատորոծեցին և հայ անւան սակ բազմաթիւ կոմունիստական գործակալներ ուղարկեցին անտեղ...

Համայնարանի համար արան զիտումի վերնուկան հետեւանքերը զիս շայտի շեն: Յայտնի է, սակայն, որ նրա ներքին կենտրը այժմուս էլ վաչոււն է: Միշու է, նրա մէջ կան բառական կարող դաստիարակներ, հայրենի գիտութեան և մշակութիւն ներքում և անմագութուարք աշխարհի պատարան մարչիկ, բայց ինչ կարող են անել այդ յեղեկը: Նրանք քոլորովի զրկում են նախանձնութեան իրուանցից և անուն են այնպիսի կաղապարների մէջ, որ կարող են շարժել միայն կոմունիստների ցուցամատով, իսկեկ այն, ինչ որ կարտուելի վերուստ: Ամենապատարանում պրոֆեսորներն ու դաստիարակները զլում են յայտի շարճերը. առաջ են ցալում կարմիր տիպոգրաֆները և սոչալու ու հանոյախուս ընդունակ ֆունկցիոնար տիպեր: Գիտական ուսումնասիրութիւն, պատմ ևնտարագութեան, ևս առաւել, գիտական պատմ երկերէ ՚բաստարութիւն չկայ: Հայ գիտականների զզոչուելում քաղմաթիւ մնուպիւրներ են նաւարում, շատ արժէքաւոր տառու-նախորութիւններ՝ հայոց պատմութեան, լեզուի, դրու-կանութեան և, առհասարակ, ազգային մշակութիւն անցնացից, որոնք չեն կարողանում յայ աշխարհ տնանել, որովհետև լուսաբարում չեն անարճելիքն ու զելեկիւնից փրկար լուով: Գեւորտոք հարից Հայտարներ է նախուստ հրատարակելու համար կոմունիստ եզրնականներին ու պրոֆեսորներին անտաղանդ ու անբովանաղ շարճարութիւնները, իսկ հայ մտքի իսկական մշակիւնի կենթիւկաւոր երկերը դասապարան են մնալու անտիղ...

Ոչոքով է և ուսումնարանում զիմանը: 80%՞ը նստայութեանը է աղքատ և անգրում: Օրայն 6 - 8 ժամայն աշխատանքը մանրազն անդարաւում է նրանց ֆիզիկական և մտաւոր կարողութեան վրա: Ան, ի հարկէ, լուրջ դրաջայում, գիտական պատարանութեան մասին իտանը անմտութիւն է. լուսաբանի զեկտում մեր շուրջը պիտէ լեցուէ թերուա մտանալու-ներով:

Նրա վրա անչաքրեց և կրճատումներէ վտանքը, որ միշու, քամակչեան արի պէս, կախում է անկուտակչական ուսումնարանի զիմեցին, արտից, իսկապէս, ուսանողութեան կորիքն են անզերտում: Այդ կրճատումները անողէմտեան բնոյթ լուծեն, այլ վտարազատական: զուսով կատարում է մի յանձնարումը, որ բաղկացան է Հայկովկասի Կենտրոնի, Զեկայնի և համայնարանի կողքի՛ն յերկայաջոցեղիւնները: զուման կիւք են նստայան յեղափոխական ցուցուցները, իսկ լրտտի պալատն կատարում են այդ նպատակով պահուող ձուր շարճ Թալախուր ուսանող - ուսանողու-հիներ: Սրանք արտից անտեղը էլ այլ լրտտութիւնը:

Չէկայի աշն ու սեպտեմբեր են համալսարանում Եօրպեան պակտորացիան բամբի բարդ բարձր ինքնակամ ու կատարեալ զգուշորեան են նրանց կարգից:

Այս տարի ստանձնագիտ ուղարկութիւն է գործուն անայնտեմ լիցիտ՝ աստերիկ լիս: Օւ շարժանաց, ինքն ասեմ, որ բարդ ժամանակաւթիւններն է բարդ դասարաններ իմար ուսուցիչ լիցիտ դասուցիչն է ծառայում Ձեկուրիկն սեռուստանի կոմուն/ստական կուսակցութիւնը զիրքը: Այս տարանին անկայնից նաև, բարդ դասարաններ համար պարտադիր անարկուց, իսակեզկուսի պատմութիւնը:

Անկի լիսն է դրութիւնը երկրորդ (միջնակարգ) և ստ սին (սարսրական) ստորնանի զարգացների, լիցիտաններն ու կուսակցորդներ: Սրանք մի - մի ինչրակներ են կամ ուր - քաղկեան ստորնանի՝ մի սարկարաններ, որ այնուց Սահմանի ու Քրիստոսի վարդապետութիւնն էին ուսուցանում, այսանք՝ ժամբարանն է լինիմիջոց: Կովկասեան քաղաքացիութիւնը անարկուց իմաստութեան դիմաւոր աշխուրհ են այն զարգացներում: Բանիմար ու պարտանանայ ուսուցիչն են նապայում են, կարող է աշակերտութեան համակարանը վարելող դասատուները լիցիտանում են և նրանց տեղը զարում են չուր կամակատարներ, որանք մի կար ունից համար պատարան են ծախելու ամեն որդութիւն:

Յէ կոմունիստներն ինչպէս են քաղաքում հայ մշակութայն աշխատարաններին, ցոյց է տալիս, Քիկուց, Գ. Անանուրի և Ք. Աղալարեկեանի օրինակը - երկուսն էլ մշտնապէս ժամկետաններ, բայց որ սուլաքուստ լինիմիտանին: Գ. Անանուրի շնչն են Մեաներիկեանի անտան դրազարանը և այնտանայ են տեղ՝ հարանք, դասարանը և հրատարակութեան համար պատրաստել Մեաներիկեանի բարդ լրագրական յարանանները: Գ. Անանուրի պատուից է սասանչն արանտանցիկուս ակնն ժարդ և մեծ հրատարակութեան Մեաներիկեանին, արի նմանը հայ ժամարակատութիւնը չէ տեղը: Անանուրի իտոսի Արտաշէս Կարմեանի, որը բարդին կանխից և պետարանի ինքնուրոյմ հրատարակելու տեղը իր լրագրական յարանանների հարաբարան, արի մէկ զանթարի ասակը նպարակատարանը աղքէն սկսել են մտնայի պանիր ու ձուար փաթարանել...

Ք. Աղալարեկեանին էլ զէլցին համալսարանից և հարկազարկն լինիմիգին վերաբարելող զրգիք Քարժանին: Նրա արան Քարժանութիւնները ինքնուրոյմ են Ա. Յովհաննիսեանն ու Ա. Կարմեանը և, իրեն ընտրական ապրանք, սասոլ զուտ: Այս էլ պէտք է ասել, որ Կոստանու ու Քիլիսիանովի երկրորդ թուղիկներն երկնց են սժարգամուտն, այնինքն՝ թուղիկուրանում են, շարժարաններն են լինիմիական դասաններին:

ՅՈՒՍԱՆ

ԱՆԱՆ - ՔԱՆԱՆ

20 կուկու. միլուս.

1926 թ. մայիսի միջին 1926 թ. մայիսի նրկում Գարգարեկեանի անանուրի ժամանակը արանք է 24,500

բարդու զեղծում: Չեղծարարները Քիկը հանում է ինչ հարս, որնայնք միայն և անհասակական է, ինչ մասնանները բարդը՝ կոմունիստ կամ համարում: Անհասակականներից երկուսը բանտարկան են, ինչ երկուսը սեղծ Քիկուսը սննդուրով պարան են, Քիկը զամբի տակ են զուտում: Կուսակցականների զերտարներում որ չէ զուսական նեմարկում լիայ. նրկանք կոմունիստ թուլը չէ տակը, այլ սակ պարտաւարացիք է և զուսարկիմիք, որ նրանք պարանք լիս զակնն և ամեն ամիս ասինիկց զաննեն ինքնարան զամարը:

Փողուրդին յայտնի է, որ Հայաստ մի ժամանակ լիցիտանում մի զանի կարմիր սպիկուլանտաններն են՝ տիրել էր ո՛չ միայն նրկանք չուկային, այլն Քիկիմի ու Ռուզուկ բոլորաներն էլ իրենց կամքն էր ինչուրում: Անտան Քալանք մի ժամանակ հասել էր իր զարգացանկանին: Այս խմբակի զլիմար զերակատարներն էին Հայաստի վարել Միլոնաները, Ալեքսանդր Նիկոլայուրչէն Անու Մեկը - Սարգսեանը, Տարանի միտնանք փողին ուսող Յակոբ Տէր-Չապարանը և Միլոնեանը, ինչ վարագործիք յանկը այն շարժան խմբակն անդամ էին Արանն ծառայում, Նիկոլայուրչէն իր յայտնի սպիկուլանտա երբ անմիջական ժամանակութեամբ, Մեկը - Յովհաննիսեան և իր փեանը, Կուսան Յովհաննիսեանը կային Ետանիք սակնով՝ ծառայ հանում էր միջին աննեղատարաբանաւու կուսակցականները:

Անցեալ տարի այս խմբակի շահուսակութիւնների կիկը սկսել էր բացել սահմանափակ գործանանքի պետ Հայկակ Կարպանեանի կողմից, և սպանում էր զուր բանայ շահեան յայտնութիւնների: Բայց լիս հասու Մեկը - Յովհաննիսեանը, որը մեծ ծառայութեամբ և զուսակցորդին սպանելու տեղը Հայկակին ու լիսայն էլ լիսն ջաակցական խոսքի ասայ և սարցանք Քալից: Ապուտութեան ստալով պատանական զէպիք ընդիմ աշխատեցին ինքնուրոյմ ցոցել, բայց ո՛չ այս տարի էլ իրենց նման մի ուրիշ Քալանուր է երկան կիկը, Գու Անը - պիկ ստանուութեան վարել Միկու Գարգարեանն է, որը իր զեղծուաններն ու վանուաններն իմար հեղուրութեան տակ է ամանում, բայց վանեանում են զտար յաննեն, որդիկանն իս սպանում է, որ ինքն իրեն զուսական նեմարկում են ինքնարան, ամեն բան պետի մերկացնել և բարցիք էլ ժաման: Ան սոյմ այն սպանույթիմիցը սղգում են, և զուսայց զզուտում են: Կարը նրան էլ կարգարանցնեն, կամ Հայկակին նման՝ զլուրը իւր կարն:

Այսն - Քալանուր փժմում է և կուսակցութեանը: Այսպիսի, Հարգարան լրկանք Սարգսեանը - այնք նոր կուր - զուրիկ կուսակցութեանի կոմունիստ վարցիքն ու զանմարկուր կողպուսն են կուսակցութեան գործներն ու զուրը - ինչն նրա սրգիմիքը: Նոր լրկանք Փարգար զիւր նախինքն զուսակցութեան մի կոմունիստ՝ Արան Կուսակցութեան փեանը ցոյց է տալիս 1600 թուրիկի պակտորը և զուր է արան, բայց պակտորիք մի ժամը վարելով՝ սեղափոխում է Սոսուարի լրկանը նորի պայտանով և շարժանում է արան - Քալանուր: Մի ուրիշը՝ Կողարուրուտար քանկուրի վարել կոմունիստ Հայկ Մեկրեանը պետ է մի հրկանց ու հրեանում մի և մի կուսակցութեան Քարժան, բայց հայկական ընդ է սպիկուր լիս մի նոր Փարգար և

համապատասխան արժէք ստանում է նոր Վարդապետի կողմնադրման և կենտրոնի վարել Բողան 2 ամսայ ընթացքում վտանգում է 450 ր., բայց երբ բացում է, արդարեան է, որ իր ներխայնի քաջերկն է տես այդ դրամով ու... աւելի հանդիսապաշտով ուրիշ տեղ է փոխադրում: Աշտարակի կողմնադրի վարել հոսանքիս Ամստան 2 - 3 ամսայ ընթացքում իրացանում է 1500 ր. և երբ բռնում է, արդարեան է, թէ ձեռառը ինքը էն, այլ կինը, որ իրան պահանջվում է շուտ - լուտ փութում է իր զգեստները տեսնել ու ձեռ... ՋՈՅԳ

Կուսակցական կեանք

ՇՐԿԱԿ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ ԵՒ Հ. Յ. ԴԱՏԵԱԿՈՒԹԻՆԸ

Անկող, որ գտնից Ենթակ ժողովրդի գլխին, ցնցի գաղութական իրազ դառնանքը: Հ. Յ. Դանակցութիւնը եղաւ ստալին արձագանք տուցը և ժողովրդին տնտեսական հրահր ուղղողը: Հոկտ. 29-ին, Հ. Յ. Դ. Բերան ժողովրդին ուղիք հետեւաւ արտաուզ կողմ:

ԸՆԿՈՐՆԵՐ ԵՒ ԱՍՏՈՐՆԱԿՈՐՆԵՐ

Հայ դժբախտ ժողովուրդը անգամ մը ևս ինկաւ քնուրԺան տարերի հարկածին վրայ, իբր քէ Քիչ ըլլային նրկատանի գաղանձնաւ արխակիքները. գոյրիբաւ ընթացքին Հայաստանի ու հայ ժողովուրդի գլխին:

Հնուակցիները համոնի մանրամասնութիւններ կը հազարան ներխաշարժ աւերանհրաւ մտնի, որոնց աւել չի կրնար անտարքեր սժալ արտասանանի հայուրիւնը:

Հ. Յ. Գաշակցութիւնը, որ միշտ կանգնած է Հայաստանի և հայ ժողովուրդի շանքը պաշտպանելու դիրքին վրայ, անկար տիրալ վարչանէն, կոչ կընէ իր շարժման և Գաշակցութեան շուրջ բոլորած հայութեան՝ իրեն Յիսուսական օժանդակութիւնը փաշացնել աղչտնայնիւն:

Մենք գիտենք, որ ծով հարիքներու առից կանգնած հայ ժողովուրդի կարգաբարձնէ շուտ մեր են անգութ աւելտները դարձանք անփական միջոցներով, բայց արտասանանի հայ ժողովուրդին տանձանափակ և պապ օգնութիւն անգամ իր բարչական և գործնական մշակակութիւնն ունի. արդիւնեաւ մեր աղիտաւար ժողովուրդը Հայաստանի մէջ կանտածէ, որ ինք օնքարչներ ունի նեուտ տեղերու մէջ:

Մեր այս առաջին խառով կրկնախիթնէ մեր ընկերներն ու համակիրները. ինչի ինքնց օժանդակութիւնը, ժողովրդական հանգանակութեանք կամ մերք ժիջցներով և յանձնի The Near East Relief-ի (Ամերիկեան կայստամտոյց), որ քէւ օտար հաստատութիւն՝ աւել միջոցներ ԱՐԿԻ և ՈՒՂԱԿԻ դրամ հազանաւ աղչտնայնիւն:

Հ. Յ. ԴԱՏԵԱԿՈՒԹԻՆԸ ԲՈՒՐՑ

Միամտանակ Քիւրծ շրէրներուկան հրամարուղարկից իր ժարքիննէրուն՝ Քիւրզերկով այդ տայ հանդեսակութեան և շանտ նպատաստուալքան գործին տայ կամարգալին ընչոյ: Այս ուղղութեամբ կատարած զայնքը տեղ - տեղ պատկերից յաղարկեաւ, և կարճացան համարչային հանդեսակիչ ժարքիններ, ուրիշ տեղեր՝ խաղարկած, գլխաւարդապա քոլլեկուսակակար տարքերու թիւամական գիբքին հետեւաթով: Համերալուրիթիւնը տանձնապէս փայլուն ձև ստացաւ ներկատնի մէջ՝ համարքերով յարձակական և կուսակական բոլոր հասանքներն ու աղղարկ կարճակերպութիւնները: Գահիրէի հանդեսակիչ դարձալքը ժարքին հարեալան ընտրեցաւ ընկեր ՀամաՕճանկեան:

Գաշակցութեան բարչայական օժանդակութեամբ փարդի մէջ ա. շ. շ. Գաւիրակութեան կից, կարճեցաւ հանդեսակիչ ժարքին մը սեղարչական Օջուրիթեան Յանձնարարութիւնով, որը Քիւրծ համակրանք դաւա հանրութեան կողմէ:

Ամերիկայի մէջ Հ. Յ. Դ. Գոմիտէն իր կողմին 1000 զոյար արձագանքով՝ սՀայրենիքի մէջ բացաւ հանդեսակութեան օրձանակ:

Ամերիկայի Հայ Կարճիք Կալն ևս արձագանքից 1500 զոյար և նայնպէս ձնտարքից նպատաստուալքան գործին:

Եւրաստանի նմուր. Կոմիտէ՝ հրատարակելով Հ. Յ. Դ. Բերտի կոչը՝ գիտում ջրաւ հասարակութեան՝ փութայ տեղեւս կերկրաշարժի գոհեան:

Արդարտականի ընկերներու նախանձնութեամբ կատարեցաւ արտանդեւ գրեւոր համար և բացեցաւ հանդեսակութեան, որը, հակառակ տարրի տեսնանակ ձանք տայնայնին, տաւ փայլուն արգիւնք՝ աւելի քան 1500 թուան:

Գաշակցական ժարքիններու և ընկերներու մասնակցիցը նպատաստուալքան գործին եղաւ ուղիք զարեւոյ հաւ Յունանիոյ, Բուլղարիոյ և ուրիշ երկրներու մէջ:

Ապարտականի գտարք և սփած հանդեսակութեան համարտարք արգիւնքը ներխայնիցնէ, բայց յարգանքալութեան շուրջ, նէր ըսնէ, որ Հ. Յ. Դ. ընկերներու և համակիրներու կողմէ հասարակ դարձալք մէջ միջակ Ֆրանկի կը հաննէ: Կարալած է և մեծ ջանակիթեամբ հանդեսակիցնէ: Դրանք ու հարգարքը Հայաստան կը զրկեն Ամերիկեան կայստամտոյց կոմիտէին միջոցով:

Ե Ր Կ Ր Ի Ա Շ Ե Ա Տ Ա Կ Ի Յ Ե Ր Ի Ե

Նկարում ենք աւելի յանգի ուղարկել Քիւրզերկութիւններն ու յարանները: Քիւրզերկութիւններ մէջ պէտք է յանն տեղ տայ փաստերին և տանձնապէս հետեւէ, որ հանդարտան տեղեկութիւնները ընձն ընտան:

Նկարում ենք յատուկ ուղղարկութեան գարձնել նրկի տեսնական միջանկի, սփարաբարձներ, զարտական գործի, հարկահալքանք և ժողովրդական արձագանքութիւններէ վրայ, յանն տեղ տայ կոմիտէական և կոմիտէի կենցաղին, իտրերչական իշխուալութեան և զարգանալու ցանկան խաղիքի փոք:

յարքերու վեան, Հայաստանի և Կարսեանների, Հայաստանի և Անգղիզականացի Գաղափարական, Հայաստանի և Մոսկուայի յարքերու վեաններին:

Յնչորսմ և ոչ, Քրիստոսականությանը զատ պատրաստել ժողովուրդի համար խնամուած և երկարաշունչ ուսումնասիրութիւններ Հայաստանի և Կովկասի կեանքի ցանկան և բնութեանի մասին, այլև ուղարկել մեզ փաստեր ու փաստաթղթեր Կովկասի և Քարսի շրջանի բնակչութեան գործունէութեան մասին:

Մ Ե Ր Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ն Կ Ի Յ Ը Ե Ր Ի Ն

Այսուհետև Վերջուրդի մէջ տեղ և տարեկան և յազարիսական գրականութեան, ինչպէս նաև 1911-էջ ի վեր իստատական կամ վաստանական ընկերների կենսագրականներին: Մեր տշխարակիցիներին ինչորսմ ենք ի նկատի ունենալ այս պարագան և Վերջուրդի համար պատրաստել նաև որչ կարգի նշեթեր:

Սերունդ ենք մեր այն ընկերացիներին, որոնք տեղեկութիւններ ունեն 1911-էջ տեղին մեզան ընկերների մասին, գրի տանել և ուղարկել խմբագրութեան՝ Վերջուրդի յատուկ Հրատարակելու համար:

Իրական ձևով շարադրել չգիտնալը տեղեկ չպէտք է լինի. որքան և տեղադրուած կարգուած լինեն գրականներ, խմբագրութեան ի նկատի կառնել և որբարեւոյ՛ կը Հրատարակի: Անհրաժեշտ է միայն իրիտ լեզուներ, որ Հարցառան փաստերը լինեն երկու-երկէ որչէ մէկի մաս կան Հանդուստան ընկերների յուրեր, նամակներ կամ ուրիշ կարգի գրականներ և բառանկարներ, խնդրում ենք ուղարկել մեզ պատկեր համար: Օրտակուց յետոյ ներկայից կարող են վերագարձել իրենց տէրերին:

Ե Դ Ր Օ Շ Ա Կ - Ի

ԲՆՃԱՆՈՐՈՒՄԻՊԻՏԻՍՏԱՆ ԱՊՏՄԱՆՆԵՐԸ

Վերջուրդի տարեկան թանկեղանքն է Ֆրանսայի. Յանտասանի, Բուլգարիայի, Ռուսաստանի, Երուսական այլ երկրների, Սիրիայի և Պարսկական Ատրպատականի համար՝ 25 ֆրանս. ֆրանկ:

Անգլիայի, Ամերիկայի, Սեյլոտայի, Պագետսիմի, Միչիգանի, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի և մնացած յուր երկրների համար՝ երկու յալլար:

Իստանբուլից տեղեկ և իրարանայից տեղեկ պէտք է:

Ե Դ Ր Օ Շ Ա Կ - Ի

Գրականագիրն և թատերագիրն կը ինչպիպ փակել իրենց նախնայի և թանկագիրները որ առաջ գրելի խմբագրութեան: Յարոյց իրենց սկսած թանկեղանքի չարկողներու բոլորի առաջնայի, առանց խաղաթան, պէտք է գաղթեցնեն:

Ե Դ Ր Օ Շ Ա Կ - Ի

Յարոյց թիւ 1 լոր և 2 տեղեկ փետրար 1-ին:

« Մ Ա Տ Ե Ն Ա Շ Ա Ր Դ Ր Օ Շ Ա Կ »

Հ. Ե. Գ. ԲԻՐՐԵՆ ձեռնարկած է հրատարակութեան շարքի մը, որան առաջինը թագապատ պիտի ըլլայ 5-էն ՄԻՆՆԵԻ 7 ԳԻՐԲԷ, համաձայն իրենց ծաւալին, բնագումնը 40 ՔՐԱԿ, այսինքն 640 ԵՐ:

Այս գիրքերը Ռիբուս պիտի ըլլան ԱՅԳԱՅԻՆ, ԲԱՂԲԱՅԻՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ինքիւրներու առամասօքրութեան, ձեռնագր գրագներու կարգէ:

Այս առաջին շարքին համար բացուած է ստիստիպիտիլ թիւով թատերադրարութիւն մը: Իստանբուլից կը ստանան այս Ա. շարքին յուր գիրքերը. անանց հաստատականներ գիծին վրա ՀԱՐԻՐԻՆ 15 ԳՐԱՅՈՎ ՄԸ:

Թամեհիցին է. Ֆրանսայի. Ասիայի և Պարսկան Կրիտիկներու համար 30 ՖՐԱՆԿ, հաստատական 40 ՖՐԱՆԿի փոխարէն: Իսկ Ամերիկայի, Անգլիայ, անգլ. գր. ք. քննարան և մնացեալ երկիրներու համար թամեհիցին է 2-50 ՏՈՒՐ, հաստատական 2-25 ՏՈՒՐի փոխարէն:

Թատերարկները առանձին փոսթի ծախք չպիտի վճարեն՝ գիրքերու առամասն համար:

Բարեբախտաբ պիտի ծանուցան գիրքերու անունները:

Թատերադրարութիւնը ԲԱՅԲԱՅԱՎՈՒՄՆ ԿԱՆԿԵԿ Է.

Թամեհիցի գրելի հետևեալ հարցին. —

H. Kintouni,

36, av. de Chevreul, Asnières (Seine)

Հեռագրային՝ Courbevoie 505.

ԲՈՂԱՆԻՆԿԱՆԻՐԻՆԷ

1911. — 27 (խմբագրական)	1
Ռուս — անգլիական եռլեզուարտարութիւնը Արեւիշտուլ	4
Պարսկական (Ա. Արեւիշտուլ)	9
Պարսկական (Մ. Ար.)	14
Միտրոպոլիսի կնամեք 1926-ին	16
Վերջին իտալացի (Շահան)	19
Մեր գոնեքը (Մ. Տէր Թագմատեան)	20
Թարգմանութիւններ	22
Կուսակցական կնամեք	31
Յարարարարութիւններ	32

ՎԵՐՋՈՒՐԴԻ ՀԱՊԵՂԻ

S. AGOPIAN, 8, rue des Gobelins, 5. Paris (13^e)